Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1951 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-НЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, декабриин 1, 1990 он
№ 48 (7191)

Сэн 10 мүнгэн.

АФГАНИСТАН БОЛИТ В МОЕЙ ДУШЕ

Комсомол һайн һайхан хэрэг эрхилдэг гэшэ. Дала гаран жэлэйнгээ түүхын туршада олон тоото хэрэгүүдые эрхилһэн байха. Үнгэрһэн тэрэ үеые бидэ һайн саг байһан гэжэ нэрлэдэгбди. Теэд тэрэшье үедэ комсомол олон тоото үйлэ хэрэгүүдые амжалтатайгаар эрхилһэндэ тоологдодог, эрхилээшье байха. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, ВЛКСМ-эй Центральна комитет афган дайнда унаһан сэрэгшэд ба офицернүүдэй дурасхаалые мүнхэлэн, тэдэнэй хүүгэдтэ пособи үгэхэ гэжэ шиидхэһэн байна. Манай дутамаг үе сагта энэмнай тон ехэ мүнгэн: үхибүүн бүхэндэ 2 мянган түхэриг хүртэхэ.

Улаан-Үдын техническэ мэргэжэлэй № 16 училищиин бишыхан зал соо сэрэгшэд-интернационалистнуудай республиканска соведэй гэшүүд, дайнда унаһан афганецуудай түрэлхид, һамгадынь, хүүгэдынь суглараба. Республикын холын районуудһаа ерэһэншье хүнүүд бии. Имэрхүү уулзалганууд зангшалта болохо байнхай. Олохон эхэнэрнүүд үнинэй танилнууд болоншхой. Энэ үдэшэ «хэрата муухай афганай газарта унаһан хүбүүдээ» шаналһан шүлэгүүд уншагдаа.

Теэд ганса шүлэгүүд уншагдаагүй. Энэ гунигтай үдэшэ баһа дайнай үеын дуунуудшье гүйсэдхэгдэһэн байна. Буряадай оперо ба баледэй академическэ театрай артистнууд тэдэнние гүйсэдхэбэ. Тиихэдэ Пионернүүдэй городской ордоной дуушадай студиин басагад хамта дуулалсаа. Хүгжэм зэдэлээ. Гадна официантнууд урин налгайгаар хүүгэдые амтатай тортнуудаар, сайгаар хүндэлһэн байна. Нэгэ үгөөр, үдэшэ хани халуун оршон байдалда үнгэрөө.

Сэрэгшэд-интернационалистнуудай республиканска соведэй түрүүлэгшын орлогшо Владимир Пильчинов болон Буряадай комсомолой рескомой секретарь Сергей Подпругин гэгшэд нэгэ столһоо нүгөөдэ столдонь ошожо, залуу эжынэртэ мүнгэтэй конвертнүүдые ба ВЛКСМ-эй ЦК-гай бэшэгэй буулгабаринуудые барюулка. Теэд энэмнай баяр еһололой оршон байдалда адли бэшэ: грамотанууд гү, али мүнгэн шангууд барюулагданагүй ха юм. Эхэнэрнүүд тэрэ дары уйлажа ороно. Хүүгэдшье һэр-мэр гэнхэй һуунад. Хэнэйшье мэдэхэгүй холын орон нютагта нүхэрэйнгөө, эсэгынгээ, нэгэ үгөөр, тон залуу хүнэй алуулшаһанда этигэхэнь үнэхөөрөөшье хүндэ. Харин хэдэн олон жэлэй үнгэрһэн хойно хэншьеб баяр баясхалантайгаар ехэ мүнгэтэй конверт барюулна. Теэд комсомолые эндэ юуншье гэжэ гэмнэхын аргагүй. Мүнөө комсомол одоошье бодото туһаламжа үзүүлбэ ха юм даа. Теэд үнэн дээрээ эндэ хэншье зэмэтэй бэшэ.

Хүүгэд лэ хүхилдөө юм ааб даа. Үнэтэй, гоё һайхан наадаанхайнуудые тэдээндэ бэлэглээ. «Афганецуудай» хүүгэдтэ туһаламжын хэрэгтэ В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ совет хүүгэдэй жаса, тодорхойлходо, тэрээнэй Буряадай отделени хабаадалсаба ха юм. Хүбүүд, басагад залай тэг дунда гүйлдэжэ, ошоод, өөһэдынгөө велосипедүүдые, наадаанхайн машинануудые абаха. Зарим хүүгэдынь томо болошонхой, наадаанхайгаар наадаха бэшэ даа. Зариманиинь иимэ томо наадаанхайгаар наадаха үшөө үды, багахануud. Нэгэ бишыхан басаган бүхы бэлэгүүдээ өөрынгөө һуури хүрэтэр абаашажа шаданашьегүй. Харин эсэгээ тэрэ һананашьегүй еһотой даа.

Дайнда үнишэрһэн сугларагшадта хандан, Улаан Хэрээһэнэй бүлгэмэй отделениин патронажна сестра, наһажаал эхэнэр Прасковья Петровна Белоусова болон «афганецуудай» соведэй түрүүлэгшэ Сергей Дубровин гэгшэд үнэн зүрхэнэй үгэ хэлэнэ. Тэдэ зол жаргал хүсөөд, өөһэдынгөө эжынэрые, үбгэн баабай ба хүгшэн эжынэрээ гамнагты, һургуулидаа һайнаар һурагты гэжэ гуйба. Тиигээд һүүлдэнь «Хүлисэгты бидэниие...» гэжэ аалихан нэмээһэн байна. Теэд юунэй түлөө хүлисэхэ юм—өөһэдөөшье мэдэнэгүйбди.

Инна РЫЖКОВА,

Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

Согто-Хангилай һургуулиин 60 жэлэй ойдо

ЭРДЭМ ОЛГОҺОН ГУЛАМТАМНАЙ

Согто-Хангилай һургуулиин 60 жэлэй ойн баярай һайндэрэй болохооо байхада, нютагайхидаймнай досоо урма баяраар дүүрэхэдэл гэжэ, түрэл һургуулияа, зааһан багшанараа домоглон дурсажа, сэдьхэлэйнгээ гүнзэгы ухаанһаа хэдыхэн үгэнүүдые хэлэхэ болоһоноо ойлгонобди.

Би өөһэдынгөө сасуутантай хамта найматайдаа 1940 ондо нэгэдэхи классай богоһо алхаһан байнаб. Тиихэдэ манайхин гэр бүлөөрөө Улаан-Булаг ошожо, хүбүүгээ һургуулида оруулхаяа табигдаһан юм. Аба байрадаа түлеэ шэрэжэ асардаг, эжы үхибүүдэй хубсаһа хунар угаадаг ажалтайнууд байгаа. Манайда колхозой түрүүлэгшэ Доржижаб Ракшаин тоосоошон Базар Будаев хоер өөһэдынгөө Долгор, Батожаргал гэжэ үхибүүдые байлгажа, намтай суг нэгэдэхи класста оруулһан юм.

Согто-Хангилай эхин шатын һургуули гээшэ Улаан-Булагта байгаа. Уужам һаруул сонхонуудтай, үндэр сагаан фундамент дээрэ табигдаһан томо модон байшан гэр соо эхин классай һурагшад номоо үзэдэг һэн.

1940 оной сентябрийн 1-нэй үдэр. Улаан-Булаг һууринай үхибүүд олоороо һургуулиин талмай дээрэ жагсаалда зогсобод. Сэбэр сагаан шарайтай, хурса һонор хэрасатай, хүзүүндээ улаан галстук зүүһэн, сула үндэр бэетэй хүбүүн алтаар толотомо шара гуулин горнынгоо абяае болюулба. Мүнөө минии һанахада, тэрэ аргагүй гоеор, хүн зоной хорхойтохоор наадаа һэн. Хожомынь тэрээндэ хүрэхөөр үлеэжэ наадаһан хүниие мүнөөшье хүрэтэр олоогүйб. Минии һайхашааһан горнист һүүлдэнь минии танихада, Гармын Ашагтын Сагаан ахай болоогшо һэн. Тэрэ дайнда ябажа ерээд, эрхим тараашан ябаа. Тэрээнэй үбсүүн дээрэ Ажалай Улаан Тугай орден толотожо, нютагайхидай баярые бэлэхэнээр һанагшаб.

Хори гаран найма һаһатай Согто-Хангилай сомоной Сталинай, Кировэй, «Улаан-Туяа» колхозуудай колхозникуудэй үхибүүдые суглуулжа, түрүүшымнай багша Бато-Цырен Доржиевич Доржиевэй бидэндэ үзэг бэшэгтэ оруулжа, тоо бодолго бодуулжа, зураг зуруулжа, шүлэг хэлүүлжэ, элдэб дуунуудые ханхинаса дуулуулжа түүгээгынь мүнөө болотор ухаан бодолдоо хадагалжа, урма баяртай ябагшаб. Дайнай хатуу шэрүүн жэлнүүдые үнгэргөөд, ишэ тиишээ таража сасарһан байнабди. Сасуутанаймнай дундаһаа Буда Дамдинов Москвагай Тимирязовай нэрэмжэтэ Академи дүүргэжэ, эрдэмтэ-агроном болоо һэн. Батоева Бутит Батоевна Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай институт дүүргэжэ, бүхы наһаараа Ага тосхондо багшалаа. Балдан-Доржи Бадмаев СССР-эй Журналистнуудай холбооной гэшүүн, мүнөө Буряадай республикын Изалга тосхондо ажаһуудаг, Цырен-Дондок Батоев, Цыденжаб Жаргалов, Дашидондок Бороев гурбан автомашинын жолоошод, Цыденжаб Цыденов, Доржи Цыренов, Баясхалан Доржиев гэгшэд трактористнууд болоо, Дарижаб Дармаев барилгашан, Динга-Норбо Гомбожапов, Митуп Мижитов, Намсалма Чимитова, Долгор Доржижапова болоод бусад нүхэд тус тустаа элдэб янзын арадай ажахын мэргэжэлтэд болонхой Согто-Хангилда, Зүдхэлидэ, Хара-Шэбэртэ, Новая Заря һууринуудта ажаһуунад.

Манай эхин классуудта һуража байха жэлнүүдтэ ехэ олон залуу бэрхэ багшанар байгаа. Тэрэ тоодо Батожаргал Шойбонович Шойбонов, Бато-Цырен Доржиевич Доржиев, Рыгжидма Доржиевна Жамбалдоржиева, Намсарай Гунзунович Гунзунов, Чимитжаб Цыденовна Цыденова, Очирова Галина Очировна, Адлибиши Абидуев, Цыдендондоковна болоод бэшэ олон багшанар оролсоно.

Бидэнэй һуража байхада, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайн эхилжэ, олохон багшанар, мүн һургуулида һуража гараһан залуушуул Эхэ ороноо хамгаалалсахаяа дайнда мордоо һэн. Манай нютагһаа 201 хүн мордоо. Тэдээнэймнай 83-ниинь нютагаа, гэр бүлэдөө бусажа ерээ. 103 хүниинь баатарай үхэлөөр дайнай газарта унаһан байна. 1941 ондо багшалжа байһан багшанар Түлөһэн Дамдинович Дамдинов, Цырендоржи Балданович Балданов, Дорьемов Жамсо һөөргөө бусажа ерээгүйнь гэмшэлтэй.

1946 онһоо нютагаймнай эхин шатын һургуулида олохон багшанар хүдэлһэн байна. Тэдэ хэд бэ гэбэл, Будаева Янжама Будаевна, Содбоев Ананда Содбоевич, Мункуев Цыденжаб Мункуевич, Доржиев Гурожаб Доржиевич, Цыбенова Мыдыгма Цыбеновна, Мункуев Балдан Мункуевич, Цыденов Цыбенжаб Эрдынеевич, Базарова Жидагма Базаровна, Соктоева Янжима Соктоевна, Цыдендондокова Димчигма Цыдендондоковна, Баясхаланов Балжин Николаевич, Цырендашиева Цыбегмит Цырендашиевна, Ешинимаева Цырен Ешинимаевна, Намсарайн Бадма-Базар Намсараевич, Цыденова Чимитжаб Эрдынеевна, Цыдыбон Дашидондок Цыдыпович, Цыбикова Долгор Цыбиковна, Цыденжапов Базаржаб Цыденжапович, Цыренова Хандама Цыреновна, Бороева Гарма Бороевна, Дугарова Цыденжаб Дугаровна, Цыренжапов Дамба-Ринчин Цыремпилович, Цыренжапова Цыцыгма Цыденовна, Базарова Цындыма Базаровна болоно.

1962 оной сентябрийн 1-һээ Согто-Хангилай эхин шатын һургуули найман жэлэй болоно, директор Намдаков Базаржаб Намдакович, завуч Сампилов Баяр Сампилович, багшанар Дугарова Должит Дугаровна, Ешижамсоева Галина Гомбоевна, Дугарова Цындыма Дугаровна, Жигжитова Лхамацырен Жигжитовна, Гонсоронов Самбу Бабуевич, Дашицыренова Дарима Дагбаевна, Жундуев Цыден Бадмаевич, Дашицыренова Нина Намбаровна, Жанчибон Владимир Базарович, Димчикова Валентина Базаровна гэгшэд ерэжэ хүдэлһэн байнад. Тэрэ жэлнүүдтэ һургуулидамнайшье һууридамнайшье шатар наадалга, һур харбалга дэлгэрээ бэлэй. Эдэ спортын зүйлнүүдэй дэлгэрхэ талада багша Сампилов Баяр Сампиловичай үүргэ аргагүй ехэ һэн. Һүүлдэнь Сампилов Баяр Сампилович «РСФСР-эй физкультурын отличник» гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэһэн юм. Һургуулидамнай шэнэ багшанар олоороо ерэжэл, үхибүүдые һургаха шэнэ хэрэгсэлнүүд ехээр абтажал байһан үе саг байгаа.

1963 ондо түрэл колхознай 320 үхибүүдые һургаха найман жэлэй һургуулиин шэнэ байшан бариһан юм. Тиигэжэ 1963 оной сентябрийн 1-һээ һургуулимнай арбан класстай дунда һургуули болоһон байна. Тиихэдэнь Согто-Хангил һуурин дээрэ колхозой мүнгэн зөөреэр 450 үхибүүдые һургаха хоер дабхартай шэнэ томо байшан барижа эхилээд, тэрэнээ 1967 оной октябрь һара соо хүсэндэнь оруулжа, үхибүүдые, түрэлхидые ехээр баясуулһан юм. Дунда һургуули болоходомнай, олон багшанар ерэжэ, тэдээндэ шэнэ гэрнүүд олоор баригдажа эхилээ. Тиихэдэ манай һургуулида багшанар Балданова Саида Доржиевна, Егорова Светлана Алагуевна, Дамдинжапов Боро Дамдинжапович, Ширибазаров Базар-Гуро Ширибазарович, Санжаев Вампил Сампилович болоод бэшэ багшанар ехэ эдэбхитэйгээр үхибүүдыемнай һургажа, зүб мүрөөр хүмүүжүүлхые оролдожо ябаһан гээшэ.

Округойнгоо түрүүшын урданай багшанарай нэгэн, удаан жэлдэ манай һургуулиие толгойлһон, РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник болоһон хүндэтэ манай багша Цыбен-Доржи Батомункуевич Батомункинай хөөрэһэн дурсалгануудһаа хэдыхэн һонирхомо юумэнүүдые таанадайнгаа анхаралда зорюулнаб. Тэрэ намда иигэжэ хөөрөөгшэ һэн: «1930 ондо манай нютагайхид Ара-Арагалиһаа хэдыхэн модон гэрнүүдые асаржа, Бүргөө нютагта һургуули болгожо табиһан юм. Тиигээд лэ 1931 онһоо үхибүүдтэ ном заажа эхилһэн байгаа. Тэдээнэй багшань Аюрзана Чойжилхамаев, Бүргөөгэй һургуулида хэд һурааб гэхэдэ, иимэ байна: Намдагай Дашидондок, Цыдыпов Цей-Жаб, Дарижапов Цырендаши, Батоев Очир, Эрдынеев Дамдинжаб, Жамсаранов Бадма, Даржаев Лосол гэхэ мэтэ болоно. Нэгэ бага хожомынь тэндэ Эрдынеев Манзаргаша, Дашинимаева Базарани, Шойжалсанова Балжима, Данзанов Дамба гэгшэд һураһан юм.

Тон мүнөө үедэ Согто-Хангилаймнай дунда һургуули округоймнай бүхы һургуулинуудай дунда баһал томо һургуулинуудай нэгэн болонхой. Эндэ 525 үхибүүдые һургажа, хүмүүжүүлжэ, хүлынь дүрөөдэ, гарынь ганзагада хүргэхын түлөө 54 багшанар, 10 хүмүүжүүлэгшэ болоод бэшэ олон мэргэжэлтэд—хамта дээрээ 96 хүн ажаллажа байнад.

Согто-Хангил нютагайхидай омогорхолынь һургуули болоно. Тиимэ тула һууринай тэг дундахи В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ гудамжада һалбаран түбхинэн һууриханхай. Нэгэдэхи, хоердохи байшангууд хоорондоо дулаанаар ниилүүлэн холбогдонхой. Нэгэндэнь эхин шатын классуудай ба хүгжэмэй һургуулиин һурагшад һуранад. Нүгөөдэ байшандань аха классуудай һурагшад эрдэм шудална. Энэ һургуули хамта дээрээ 26 классуудһаа бүридэнэ. Үхибүүдтэ һуралсалай талаар бүхы хэрэгтэй байдал зохеогдонхой. Тэндэ уужам һаруул спортивна зал, малшадай үхибүүдые байлгадаг интернадай хоер дабхар томо байшан бии. 1985 онһоо һургуулиин хашаа соохи ута байшан соо үхибүүдэй спортивна һургуули нээгдэнхэй. Тэрээн соо һур харбалгаар ба барилдаагаар мүрысөөнүүд үнгэргэгдэжэ байдаг.

Үнгэрэгшэ хэдэн олон жэлнүүд соо үхибүүдые һургаха ба хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ түсгаар габьяатай байһанайнь түлөө манай хэдэн нүхэдтэ «РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник» гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгуулһан байна. Тэрэ тоодо багшанар Батомункин Цыбен-Доржи Батомункуевич, Дашидондоков Баяр Дашидондокович, Дашиев Баян-Дэлгэр Дашиевич, Жамбалова Долгор Очировна, Цыренжапова Цыцыгма Цыденовна, урдань XXII партсъездын нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ ябаһан Дондоков Дамби-Жалсан Дондокович, һургуулиин интернадые даагша ябаһан Чимитова Цырен-Дулма Чимитовна, мүн баһа нютагаймнай үхибүүдэй спортивна һургуулиин барилдаашадай тренер-багша, СССР-эй спортын мастер Бальжинимаев Борис Бальжинимаевич гэгшэд тоологдоно.

Он жэлэй ошохо бүри һургуулимнай багшанарай дүй дүршэл улам дээшэлжэ байнхай. Ород хэлэ бэшэгэй ба литературын багшанар Дашиев Баян-Дэлгэр Дашиевич Жамбалова Хандажаб Жамбаловна хоер «Багша-методист» гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй. Мүн тэрэшэлэн багшанар—Дарижапова Зоя Дондоковна, Дулмаева Базар-Ханда Очировна, Дармаева Ханда-Жаб Данзановна, Махабадарова Римма Аюровна, Дугарова Цыденжаб Дугаровна гэгшэд «Ахалагша багша» гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэтэй болонхой.

Согто-Хангилай дунда һургуулиин директор Валерий Бимбаевич Дашинорбоев эндэ һаяхан намтай уулзахадаа, иигэжэ хөөрөө һэн:

— Бидэ аргагүй харюусалгатай үедэ ажаллажа байнабди. Урдамнай — түрэл һургуулимнай жаран жэлэй ойн һайндэр. Һургуули соомнай баһал һайн тээшээ хубилалта болоно. Һургуулиингаа ажабайдалые демократиин еһо гуримаар ябуулжа эхилэнхэйбди. Үхибүүдэй һураха талые һонирхуулха арга ехэдхэхэ тон шухала.

Бидэ һургуули соогоо дархашуулай ба оедолшодой кооператив бии болгохо түсэбтэй байнабди. Энэ талаар бага саға юумэн хэгдэжэ эхилжэ байна. Оедолшодой ажалай цех соо 15 оедолой машинкануудые хитад гүрэнһөө асаржа табяабди. Энэ ажалые багша Цыбикова Цыденжаб Санжиевна хүтэлбэрилхэ. Тэдэ мүнөө дээрээ бээлэйнүүдые оежо туршана. Баймга хүн зоной захяагаар бүри ондоо юумэнүүдые бүтээхээр хараалнад.

Үхибүүдэйнгээ бригадада ажалай тоосоон гээшые нэбтэрүүлхэ түсэбтэй байнабди. Һурагшадай ажалай бригада гээшэ жэл соо хүдэлдэг. Зундаа тэдэ хониной нооһо хайшална. 1990 ондо тэдээнэй гараар 22483 толгой хониной нооһон хайшалагдаа. Тиигэжэ 75319 килограмм нооһо суглуулаабди. Аха классуудай 80 һурагшад ажаллаа. Һургуулиингаа дэргэдэхи участок дээрэ 5—9 дэхи классуудай һурагшад овощ болоод хартаабха ургуулхые оролдоо. Ургуулһан юумэеэ худалдажа, 9800 түхэриг олзо оруулаабди. Гүрэндэ 26 тонно худалдаад, өөһэдтөө хэрэгтэй хартаабхын хүрэнгэ хадагалаабди.

Һургуулидамнай хамһабариин ажахы гэжэ бии болонхой. Тэндэ 940 толгой хонид байдаг. Хонидойнгоо нооһо хайшалжа, 24 мянган түхэриг олзо оруулаабди. Хонидоо гүрэндэ худалдажа, 174300 түхэриг олзотой болообди. Тэрэ олзоһоо 846 толгой залуу хонидые худалдажа абахадаа 119 мянган түхэриг гаргашалхаар хараалнабди.

Һурагшаднай хабарай тарилгын үедэ баһал ажаллаа. 80 гектар газарта обеос таригдаа, мүн 70 гектарта зелеонхо таригдаа, 18 гектар газарта хартаабха таригдаа. Тиигэжэ 118 тонно обеос, 500 центнер зелеонхо суглуулагдаһан байнэ.

Энэ ажалай хажуугаар һурагшаднай баһал һуралсалайнгаа мастерской соо ажаллаа. Үхибүүдэйнгээ олоһон 200 түхэригые һуралсалайнгаа баазые үргэдхэхэ хэрэгтэ гаргашалаабди.

Һургуулиин багшанарые, мүн һурагшадые халуунаар амаршалаад, тэдээнэй саашанхи харгыдань арюун һайханиие хүсэжэ, жэшээтэ нүхэдүүд болохыень үреэе!

Д.-Р. ЦЫРЕНЖАПОВ.

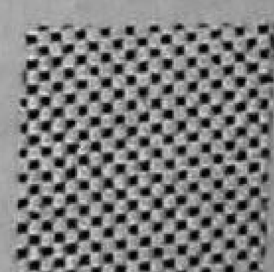

ГАНСА экономикодо хабаатай бэшэ, мүн бусадшье асуудалнууд манай депутадуудай һанаа забоодог байна гэжэ Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй түрүүлэгшэ В. Сагановай элидхэл уншахадаа ойлгоһон байнаб. Юундэ Даклараци абтабаб гэһэн асуудал нэгэнтэ бэшэ табигдаа. Министрнүүдэй, габьяата ажал ябуулагшадай, дээгүүр тушаал эзэлэгшэдэй нэрэ хүндые дээшэлүүлхэ гэһэн зорилго дахяад табигдабагүй бээ гэһэн һанамжа бодол ерэхэ юм.

Би БССР-эй эрхэтэн байһан тула дээрэ дурсагдаһан элидхэл тушаа һанал бодолоо хэлэхэ хүсэлтэйб. Тиигээдшье элидхэл тушаа зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаха гээшэ бүхы һунгагшадай уялга ха юм.

Экономикые тогтууритай болгохо, хүгжөөхэ талаар зарим тэды хэмжээнүүдые манай правительство дурадхана:

— Хүн бүхэнэй харюусалга дээшэлүүлхэ, гүрим журам бэхижүүлхэ;

— бюджет гүримтай болгохо талаар нэмэлтэ хэмжээнүүдые бэдэрэн олохо.

Экономикые хүгжөөхэ гэжэ һүүлэй хэдэн арбаад жэлэй туршада оролдолго гаргаһан нэрэ зүүнэбди гэжэ хэлэбэл зүбтэй байжа болохо. Ушар юуб гэхэдэ, аяар далаад жэлэй туршада гүрэн түрынгөө экономикые хүгжэлтын замда гаргажа шадаагүй байһамнай тон элитээр харагдажа байнал. Мүнөө болоод байхада правительство харюусалга дээшэлүүлхэ талаар, хүн бүхэнэй гүрим журам бэхижүүлхэ талаар ямар хэмжээнүүдые абахые шармайнаб? Хэрбээ экономикые тогтууритай болгожо шадаа һаамнай, саашадаа һуудал байдалнай хэр түргэн һайжархаб?

Республикын экономическа байдал болон тэрэнии тогтууритай болгохо талаар хэмжээнүүд тухай хэлэгдэһэн элидхэлэй энэ хубида республикын экономикые һайжаруулха талаар ямар хэмжээнүүдэй хараалагдаха байһанииь һайнаар заагданагүй. Дэлгүүрэй харилсаануудта хүрэжэ ерэхээ байна ха юмбибди. Эгээн түрүүн экономикоёо хүгжөөжэ шадаагүй аад, баруунай оронуудтал адли химэ харилсаануудта абаһаар орошохо гээшэмнай ямар юм. Нөөсэ баялигуудаа, бүхы арга боломжонуудаа һайсахан хаража үзэһэнэйнгөө удаа эсэсэй шиидхэбэринүүдые абабал дээрэ бэшэ гү? Хармаандаа хан гэхэ мүнгэгүй аад, наймаанай дэлгүүдтэ ямаршье хүн ошохогүй гэжэ хэндэшье мэдээжэ. Теэд юундэ манай правительство экономикоёо бушуу түргэн хүгжөөхэмнай гэжэ оролдожо, дэлгүүрэй харилсаануудта мэнэ гэһээр орохые хүсэнэб? Нэгэшье үдэр хүлеэхэ саг һалаа гэжэ хэлээд лэ түргэн түүхэй гэдэгтэл адли байдалда ороогүй һаамнай болоо һааб даа.

Дэлгүүрые эд бараагаар, шанартай һайн хубсаһа хунараар, эдеэ хоолоор хүсэд һайнаар хангажа шадаха арга боломжо манда бии гү? Үйлэдбэриин бүхы хүсэнүүдые сүм нэгэдүүлжэ, хэзээ хэзээнэйхиһээ эршэтэйгээр бүхы предприятинуудые хүдэлгэжэ шадаха гүбди? Зарим багашаг предприятинууд болон магазинуудые үмсэдэ худалдаха гэһэн дурадхалнууд ородог болоод байна. Энэмнай һайн гээшэ гү, али муу гү? Үгытэйшүүл, баяшууд гэһэн ойлгосонууд үргэнөөр дэлгэрхэдээ магадгүй гэжэ һанахаар...

Гүрэнэй захилнуудые дүүргэхэ гэжэ оролдо оролдоһоор ондоо юумэн тушаа мартажархиха ушарнууд али олон болодог лэ. һүүлэй үедэ эд бараанай, зарим эдеэ хоолой зүйлнүүдэй сэнгүүдые дээшэлүүлхэ тухай хөөрэлдөөн гарана. Нютаг нютагай бюджэдүүдһээ худалдаа наймаанай организацинуудта нэмэлтэ мүнгэ үгэхэ тухай шиидхэбэри абтана. Теэд экономическа талаһаа һайнаар бодожо үзэгдөөгүй ябадал гэжэ энээн тухай хэлэмээр. Ямар эд бараанда, эдеэ хоолой зүйлнүүдтэ сэн хубилгагдахагүйб? Үдэр бүхэндэ хэрэгтэй болоно байдаг эдеэ хоолой зүйлнүүд болон зарим хубсаһа хунарай сэн үнөөхи зандаа үлөөгдэхэ ёһотой гэһэн һанамжануудые хүн бүхэн хэлэнэ. Энэшье ойлгосотой ааб даа. Тиигээшье һаа, шухала хэрэтэй зарим зүйлнүүдэй үнэ сэн дээшэлүүлхэ тухай шиидхэбэриин абтахада, дураа гутахаар байна бшуу. Үгытэйшүүл бүри үгырэн тулиха, харин баяшуул улам баяжаха гэжэ байгаад хөөрэлдэхэ ушарнуудшье мэнэ-мэнэ гарана. Дэлгүүрэй сэнгүүд тогтууригүй, нугархай байха гэжэ хөөрэлдэнэбди. Энэмнай һайн гү, али муу гү? Магазинай мяха худалдажа абахын түлөө студент хэшээлнүүдээ орхижо, ута гэгшынээлжээндэ бүхэлиин үдэр зогсохо баатай болохо. Тиигээдшье дэлгүүрэй сэнгүүдэй тогтоходо, магазинда оруулагдаха мяханай ехэнхи хубинь дэлгүүр дээрэ гаргагдашаха гэжэ эли ха юм. Иихэдээ үнэгүйшэгөөр магазинһаа мяха худалдажа абахабди гэжэ һанаһанай үлүү болоно гү?

Ямаршье хиналтын органууд юумэнэй хойноһоо шалгажа диилэхэгүй, үрдихэгүй гэжэ мэдээжэ бшуу. Хэдышье шанга хэмжээнүүдые абаа һаамнай, хэрэг байдал хубилхагүй. Дэлгүүрэй сэнгүүд юрынхидэ орходоо 3-4 дахинаар ехэ байха. Хонжоо наймаа хэгшэд үнэгүйгөөр магазинай мяха худалдажа абаад, дэлгүүртэ гарахадаа магадгүй. Энэ аюултай байна. Экономикые тэнсүүритэй байлгаха болон дэлгүүрэй харилсаануудта орохо талаар программа бэелүүлхэ ябадалые хангаха өөһэдынгөө дурадхаһан хэмжээ ябуулгануудые бэелүүлжэ эхилхэ хэрэгтэй. Ажал ябуулгаяа таарлдуулан, урдаа табиһан хараа зорилгонуудаа сүм бэелүүлхые оролдохо шухала. Мал ажахыда олзо оршын 100, 200, 300 процент хүрэтэр ургаагүй сагта мяхан элбэг болохо гэжэ хүлеэһэнэй үлүү. Арадай үргэн хэрэглэмжын эд бараанай бүхы зүйлнүүдээр иимэл байдалтай байха. һүүлэй үедэ магазинуудта эд бараан, эдеэ хоолой зүйлнүүд айхабтар хомор болошоо. һаяын сагта бүхы юумэн элбэг болохо гэжэ хүлеэһэнэй үлүү хаш. Малшадта, таряашадта, хүдөөгэй бүхы ажалшадта налог татабариие хараа байса бага болгохо хэрэгтэй. Зарим ушарнуудта хүдөөгэй ажалшад налог түлэлгэһөө сүлөөлэгдэхэдөөшье болохо.

Министрнүүдэй Соведэй түрүүлэгшэ В. Сагановай элидхэл соо экономикые хүтэлбэрилгын зандаран зонхилолгын урданай жама еһонуудта юрэл бусахаар хараалагдана.

Эндэ нэгэл арга зам бии: абаһаар ямаршье хизаарлалтагүйгөөр сэнгые табижархиха. Республикын нютагай Соведүүд болон Верховно Совет хэндэ нэмэлтэ түлбэри шухала хэрэгтэйб гэжэ бүлэг хүн зониие тодорхойлхо, тиигээд нютагай бюджедһээ нэмэлтэ түлбэри түлэхэ.

Ондоо нэгэ арга замынь (энэ бүри дорошог) гэхэдэ, сэнгүүд, худалдаа наймаанай эмхинүүдтэ бэшэ, харин үйлэдбэрилэгшэдэ дотаци түлэхэ. Тиихэдэ мүнгэн түлбэри түлэһэндэ орходоо гансал нютагай бюджет бүри ехээр гаргашалагдаха гэжэ би һанаха байнаб.

Багахан олзо доходтой хүнүүд лэ мүнгэн түлбэри абаха болоно бшуу. Бүхы хүнүүд эд бараанай тодорхой зүйлнүүдые хатуу сэнгээр абаха. Тиихэдээ ехэ олзо доходтой хүнүүд баһал доогуур сэнгээр худалдажа абаха болоно. Энээнһээ уламжалан, ехэ олзо доходтой хүнүүд мүнгэеэ ехээр гаргашалангүй үлөөхэ ха юм. Гэхэ зуура өөрын ээлжээндэ бусад эд бараануудта сэнгүүд дээшэлүүлэгдэхэ бшуу. Энээн дээрэһээ харахада, дэлгүүр дээрэхи сэнгүүд баһал дээшэлүүлэгдэхэ болоно. Сэхыень хэлэхэдэ, дэлгүүр дээрэхи сэнгүүд ямаршье хиналта шалгалтада орожо үгэхэгүйл. Шухала хэрэгтэй тодорхой 100-150 эд бараанууд энээндэ хабаатай бшуу. Зүгөөр захиргаанай талаһаа хатуу шанга хэмжээ ябуулгануудые уридшалан абабалнай, эдэ эд бараануудые үйлэдбэрилдэг албануудта ажалай бүтээсэ дээшэлхэгүйл.

«Хубиин транспортна хэрэгсэлнүүдые заатагүй страховкодо оруулхаар программаар хараалагдана».

Юундэ заатагүй страховкодо оруулха байһаниинь огтошье ойлгогдоногүй бэшэ гү? Намай өөрынгөө эд зөөри страховала гэжэ уялгалха эрхэтэй хэн байхаб? Заримашуулнай хубилган шэнэдхэлгые гүнзэгыгөөр ойлгоногүй гэжэ энээхэн багахан жэшээ дээрэһээ тобшолол хэхээр лэ. КПСС-эй хүтэлбэрилэгшэдэй эхилһэн хубилган шэнэдхэлгэ бэшэ, харин арадай удаа дараалан бэелүүлхэ хүсэлтэй хубилган шэнэдхэлгэ хэрэгтэй бшуу

«Эд хэрэглэгшэдэй дэлгүүрые гүримшуулгын хүгжэлтэ түргэдхэхын ба ерээдүйн һуури табихан тула тэрэниие зохеохо ба 1991 онһоо эд хэрэглэгшэдэй эд бараануудые үйлэдбэрилгэ үргэдхэхэ талаар бүхы һалбаринуудай предприятинуудые гүримшуулгын хүсэтэ системэ хэрэглэхэ. Тиихэдээ эд хэрэглэгшэдэй үлүүгээр үйлэдбэрилһэн эд бараануудые худалдалгаһаа ороһон олзын хубиие коллективтэ үлөөхэ зуураа, налог ашалгада болон бусад хэмжээнүүдтэ буулта хэхэ».

Энэмнай юун гээшэб? Дэлгүүртэ орое гэжэ гоё гоо үгэнүүдые хэлэжэрхеод, бодото дээрээ дэлгүүрые нэбтэрүүлхэгүйн тула бүхы хэмжээ ябуулгануудые абалга болоно гү? Олзын зарим хубиие юундэ коллективтэ үлөөхэ боланоб? Минии олоһон олзые хэн тоолон гаргаха эрхэтэйб? Би налог түлэнэ ха юмбиб, тиимэһээ бусад олзомни миниил ха юм. «Үлүү үйлэдбэрилһэн» гэһэн үгэнүүдые юун гэжэ ойлголтойб? Би үйлэдбэрилэгшэ, үйлэдбэриин эзэн байһан тула нэн түрүүн эд бараануудые ехээр үйлэдбэрилхэ хүсэлтэй байнгүй яахабиб. Хэды шэнээниие үйлэдбэрилхэбши гэжэ хэншье намда заабари үгэхэ эрхэгүй байха. Энэмнай дэлгүүр болоно бшуу. Хэрбээ урмашуулха хүсэлтэй һаа, налогой буултын, дотациин хүсөөр хүдэлхэ хэрэгтэй.

«Розничнэ сэнгүүд эрилтэнүүд болон дурадхалнуудые хараада абалсан, үйлэдбэриин, болбосоруулгын болон хүдөө ажахын продукцинуудые худалдалгын гаргашануудай үндэһөөр худалдаа наймаанай предприянуудые бүрилдүүлхэ зэргэтэй».

Дэлгүүрэй розничнэ сэнгүүд гансал эрилтэнүүд болон дурадхалнуудай үндэһөөр бүрилдүүлэгдэхэ, энээндэ бэшэ юуншье нүлөөлхэгүй. Эрилтэнүүд болон дурадхалнууд хоорондоо нягта холбоотой, тэдэл сэнгүүдые бүрилдүүлхэ, мүн тэдэ доройтолгын гү, али амжалта туйлалгын шалтагаанууд боложо үгэхэ.

Элидхэлэй түгэсхэлэй гаршагта өөрынгөө хэлэһэн үгэнүүдые буруушааһаниинь һонирхомоор байба.

«...Гүрэнэй засагай органууд предприятинуудай ажахын ажал ябуулгые эрхилэн ябуулгада сэхэ хабаадалсаха зэргэгүй... Гүрэн макроэкономическа политика бэелүүлжэ, ажахын ажал ябуулгада таатай зохид оршон байдал бүрилдүүлгэдэ туһалха...»

Бүхыдөө элидхэл тад ондоогоор хэлэһэн үгэнүүдһээ бэ элдэб программануудһаа абажа табигданхай гэжэ һанахаар байба.

Республикымнай Верховно Совет удаадахи гол асуудалнуудые шиидхэхэ зэргэтэй гэжэ тоолохо байнаб:

1. Газар хэнэйб? Газарай рентын түлөө хэн, юундэ мүнгэ абаха болоноб?

2. Предприятиин эзэн хэн болохоб?

Тодорхой хүниие тодорхой объектын эзэн болгохо. Саашанхи ажалаа ямараар эрхилхэ байһанаа тэрэ өөрөө мэдэнэ бээзэ. Тиимэһээ тэрээндэ бүхы ажал даалгажа үгэхэ. Гансал үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүд ниитэ арадай гэжэ тоологдодог гээд хараада абалсаха хэрэгтэй. Тиимэһээ предприятиин гол жасануудые хүн зондо худалдаха тухай хэлэгдэхэ еһогүй. Гансал миинтээр үгтэхэ!!! Харин хайшан гээд үгтэхэб? Иимэ асуудалнуудые шиидхэхын тула бидэ депутадуудые һунгаабди гэжэ һанааб. Мүнөөнэй байдалда газарые, предприятиие өөрын эд зөөри болгохо тухай асуудалһаа гол шухала асуудал үгы. Бүрин эрхэтэ байлгаһаа эхилээд, соёл культура хүрэтэр бусад асуудалнууд юрын лэ асуудалнууд болоно бшуу.

В. ХОНИХОЕВ,
сэрэгэй албатан.

Гэээлтэ хоролтодо оруулагдаагүй

Наратай сэлмэг эдэ үдэрнүүдтэ Дэрээнэй совхозой механизаторнууд бүтээсэтэйгээр ажаллажа, хураалгаяа богони болзорто сүм дүүргэхээр шармайн оролдоо бэлэй.

— Ургаса ургуулагшадай звенонуудые дүршэлтэй эмхидхэлшэд Цыренжаб Цыдыпович Чойропов, Валерий Васильевич Ламатханов гэгшэд хүтэлбэрилдэг. Эдэ коллективууд гол түлэб 4—4 хүнһөө бүридэнхэй. Таряа хураалгын үедэ гурбадүрбэн хүниие нэмэжэ абадаг, —гэжэ Дэрээнэй совхозой хүдөө ажахын машина, техникын талаар механик М. Ц. Цыбиктуров хөөрэнэ.

Инженер-механик мэргэжэлтэй Ц. Ц. Чойроповой хүтэлбэрилдэг звено хабартаа 1212 гектарта ороохото ургамалнуудые таряа юм. Ургаса хураалгын гол хүдэлмэридэ комбайнернууд Цыренжап Мархаев, Алексей Ринчинов, Андрей Санданов, Виктор Цыренов, Анатолий Дамбинов, Сергей Самбаев гэгшэд хүдэлөө. Комбайнернуудай сохижо суглуулһан алтан шаргал ороохыень районой транспортна предприятиин жолоошод Олег Молчанов, Валерий Доржиев гэгшэд таһалгаряагүй зөөгөө.

Механизатор Ламатхановай хүтэлбэрилдэг звеногой бэрхэ механизаторнуудай дундаһаа Александр Цыдыков, Валерий Мухатаров, Эрдэни Зандраев, Баясхалан Цырампилов, Очир Бишидаев гэгшэд магтаалтай.

В. В. Ламатхановай звено энэ жэлдэ бүхыдөө 1100 гаран гектарай ургаса хураагаа. Эндэхи зарим полиһоо дунда зэргээр 20 центнер таряан хуряагдаа.

Цыренжаб Чойроповой ударидадаг звено гектар бүриһөө 17—19 центнер ургаса абаа. Энэнь урда жэлнүүдэйхиһээ 6—7 центнерээр ехэ болоно.

— Манай ажахы дүн хамтадаа 22200 центнерһээ бага бэшэ ороохо таряа хураажа абаха түсэбтэй байһан юм. Эдэ үдэрнүүдтэ 1500 центнер таряан гүрэндэ тушаагдаа. Тиихэдэ урьһаар абтаһан 54 тонно ороохоео бусаахабди,—гэжэ совхозой ахамад агроном Б. Нимаев хөөрэнэ.

Тоог дээрэ асарагдаһан ороохо таряа сэбэрлэхэ, хатааха, мүн склад соо оруулжа хадагалха хүдэлмэридэ ажалай ветеранууд Ц. Могдоев, Б. Балдаков, А. Телятников гэгшэд сүлөөгүй хүдэлнэ. Тэдэнтэй хамта Улаан-Үдын техническэ мэргэжэлэй 15-дахи училищиин һурагшад багша Анатолий Петрович Климентьевэй хүтэлбэри доро магтаалтайгаар ажаллаа. Эндэ Павел Бельзюк, Сергей Кузьминов, Алексей Вологдин гэгшэд жэшээтэ һайнаар хүдэлжэ, нүхэд соогоо онсо шалгараа юм.

Манай корр.

ХЭРМЭШЭ

Хэрмэшэ уйтайгаар, ямаршье доторой шэрдэһэтэйгээр хоёр-гурба гангинаад, абяагүй болошобо.

Лүнхэгэр хүхэ огторгойн гүнзэгыһөө олон-олон, тоолошогүй оһон нохойн гүлгэдэй шүүд-шүүд нээгдэжэ, хээгдэжэ байдаг нюдэдтэл адли одо мүшэдшье, ехээр амилхада, сээжэ хүрхылгэн үргэжэрхибэ гэхээр хүнгэн, сэбэр агааршье, саһан дээгүүр үлэ мэдэг нишэтинишээ зурын ошоһон һүлдэгүй жэжэ-божо ангуудай мүрнүүдшье, хөө яахала шүлэнэй шабхаруу соо тушаалдадаг яһанай үлэгдэлшье Хэрмэшые үрдаһайхинь шэнгеэр баярлуулхаяа болёо даа, юуншье дурыень татанагүй. Хэрмэшэдэ хамаг юумэн хамаагүй шэнги. Мэрэжэ дууһаагүй яһыень нэгэ үрээгэрхэн гүлгэнэй хүлэйнь хажуудханаһаа зуугаад ябахадань, Хэрмэшэ хүдэлбэгүй...

Юун болообӗ Ямар ушарһаа үрма дураа хухараа гээшэбӗ

Хэрмэшын мүшхөөгүй мүрнүүд, гүйгөөгүй зүргэнүүд үгы бэлэй. Тэрэ залуушье һаа, яһала ябаа, яһала юумэ үзөө. Тэрэнэй дабаһан аюулта хүндэ замые гаталжа гараха нохой сэлеэн соонь үгы гэмээр. Ой тайга соо бүһэдэ хүрэмэ саһа махажа ябаад, хэрмэ, булгадташье хусаа, бодон гахайшье борьбодоо, шархатаһан баабгайдашье аһаа, торхи эрьемэ хабсагай дээгүүршье дамжажа, тэхэ ямаадые намнаа. Зүгөөр Хэрмэшэ мүнөө гансаараа юу хэхэб даа? Агнахын түлэ нүхэр, хоёр хүлтэй хүн хэрэгтэй ха юм.

Аюул, баяраар дүүрэн үйлэ хубияа нэгэнтэ бэшэ хубаалдаһан хоёр хүлтэй эзэниинь ябашоо, хайшаа ябашообӗ.. Урдань тала руу ябахадаа, нэгэ хэды хоноод лэ гэртээ ерэдэг бэлэй. Ехэл удаанаар ябахадаа, һараһаа үлэгшэгүй һэн. Харин эзэнэйнь мордожо гараһан тэрэ аяма халуун үдэрһөө хойшо хэды үдэр үнгэрөөб?.. Хэрмэшэ хэлэгүй адагүүсэн хадаа эрьелдэжэ үнгэрһэн үдэрнүүдэй тоое яажа мэдэхэ бэлэй. Теэд тэрэ гашуудалта хахасалгаһаа хойшо нилээн саг үнгэрөө. Мүнөө сэһэн ороо, агнууриин хаһа түлэг дундаа.

...Тиихэдэ, эзэнэйдэнь олон хүнүүд суглараа бэлэй. Үнөөхи үмхэй үһаяа уугаа һэн ха — бага-сага шууялдаа һэн. Теэд үрданайхидаал шэнги сонхын шэлэй доһолсо энеэлдээгүй, гэрэй өөрөй лужаганаса дэбхэрэлдээгүй. Ехэнхидээ юундэшьеб, нохойн гангинаһан шэнги ебяан дуулдахадаа, уяагда байһан Хэрмэшын досоохиие хуу урбуулжархёо юм. Һагшагтайшуулайнь нюдэнһөө гэрэлтэй монсогорхон дуһалнуудай гоожохые нохой хараа. Хаһатай хүдэр бэетэй эзэниинь гэрһээ гаража, Хэрмэшээе юундэшьеб байрадань уяад, юушьеб хэлэжэ байгаад тархиень, нойтон хоншоорыень эльбээ, эрхэлүүлээ. Мүн нохойшье өөрынгөө хубида, нюурыень, гарыень долёогоод, долёогоод абаба.

Эзэнэйнгээ харасыень, һанаа бодолыень тэдаг болоһон Хэрмэшэ тиихэдэ юушье ойлгоогүй һэн. Эзэниинь яахадаа нүхэрөө байрадань уяа һэм? Хахасалгын уйдхар гунигаар, амар мэндэ уулзаха этигэл найдабаряар дүүрэн сэдьхэлээр эзэнэйнгээ шэртэһэн харасые Хэрмэшэ яахадаа анжараагүйбӗ Теэд анжараашье һаа, үе наһандаа уулзахагүйгөөр эзэнһээ тиихэдэ хахасажа байһанаа нохой яажа мэдэхэ бэлэй! Хэрмэшэ эзэнэйнгээ хойноһоо даб гэхэдээ, түмэр гэнжэдээ угзаруулаад, гомдонгёор, сүхэрэнгеэр гангинаһаар, дүүлиһээр гээгдэшөө бэлэй.

Агнажа эхилхэһээнь хойшо үнэн сэхээр алба хэһэн нүхэрөө орхёод, нэгэхэншье хэрмэ бариагүй һамгаяа, буугай сэмгэ деэхагүй ахир заахан хүбүүгээ дахуулаад ябашахадань, Хэрмэшэдэ угаашье гомдолтой шэнги байжа, нюдэнһөөнь монсогорхон үһан эжэлүүдгүй дуһалаа һэн. Уданшьегүй тэдэ дахуулнуудынь уруу дуруухан гэртээ тэхэрибэ. Эзыень хаанашьеб орхиһон һамган хүбүүн хоёр Хэрмэшын урда эзэмэтэйдэл урдаһаань сэхэ хараһаяа сүхэрһэн шэнги гэртээ орошоод бэлэй...

Тэрэ үдэрһөө хойшо Хэрмэшын, гэртээ үлэһэн тэдэ хоёр эзэдэйнь ажабайдал багабагаханаар хубилжа эхилбэ. Урдань ходо гэртээ байдаг хулһан шэнги жэбжэгэр бэетэй, сэбэр һайханшье шарайтай эхэнэр эзэниинь хүбүүн Хэрмэшэ хоёроо абаад, үнеэ тугалаа туугаад, үбһэндэ гараба.

Хэрмэшэ газарай шиигтэй ногоо, сэсэгүүд соогуур яһалэ ябаа, хатаһан үбһэнэй хомор дүлэ сорьёмо үнэрөөр садатараа амилаа. Шатама халуун наранда дүрбэн хүлтэ нүхэдтөөл адляар орохо, гараха газараа оложо ядан, сомоо, бухалнуудай һүүдэрээр амаашье ангажа хэбтээ. Гэбэшье тэрэ бэшэ нохойдол адляар миин, хооһоор сагаа бараагүй. Шэбэр, шугы соогуур хялархан шандагадые намнаа, нуур намаг соогуур ябажа, шубуудай дальбараануудышье бариа...

Алтан залаата тарянай эдеэгээ хүсэхэдэ, хүнүүд полидо гараба. Хэрмэшэ эзэдээ дахалдан, баһал тиишээ ошолдоо. Нэгэтэ тарянай захын модон соогуур ябажа ябатараа гүрөөһэнэй үнэр ебожархиба. Мүртэнь ороод, намнахадань, үнөөхинь гүйшэбэ. Хүнды аматай түмэрһөө хүхэ утаа баяюулха хүн үгы. Гүрөөһэн тэрэниие наадалһан шэнгеэр эндэ тэндэ һүреэд, нэгэ хэды бархираад, модо руугаа орошобо. Хэрмэшэ хойноһоонь дахалдаад, ебар табар нарһад соогуур, үдхэн хара шэрэнги соогууршье, тала дээгүүршье гүйнэ, намнана. Бооришье дабача, уруудана. Теэд хүбшэ тайга дорьбуулһан дуун наарнагүй. Нохой бүглэржэ унатараа гүйбэ. Сүхэржэ ерэхэдээ, уйтайгаар доторой шэрдэһэтэйгээр гангинаад абана. Нэгэ хэды соо улижа, хэлээ һанжуулаад хэбтэшэбэ. Хэрбээ эзэниинь, сухаришагүй зоригтой эзэниинь сугтаа ябалсаа һаа, тэрэ аймхай, һэргэг гүрөөһэ заал һаа, унагааха байгаа. Тиигээд тэрэ шархиинь хатааһан амитанайнгаа халуун шуһаар харьялһан амтатай эльгыень Хэрмэшэдээ үгэхэл байгаа.

— «Һайнши даа, нүхэрни»,— гээд, зантагар тархиень эльбэжэ эрхэлүүлхэл һэн.

Теэд мүнөө унтаха, бодоходоо, үдэр эдеэлүүлхэдээшье эдеэнэй үлэгдэл, тогооной угаадаһа-дутаадаһа үгэдэг валихан дару зантай эзэн эхэнэр наһа хүсөөдүй хүбүүн хоёртоо урмаа хухаранги бусаба.

Хэрмэшэ хэды нигэжэ гэшуудаа, сүхэрөөшье һаа, хойто үглөөниинь, мүн лэ хэһэшэгүй үнөөхи ангуудаа баһа намнажа орохо. Теэд хооһоор бэеэ мэхэлхэ. Хооһон лэ газар бэеэ зобоохо.

Тайгын модод шарлажа, агнууриин хаһа үзэгдэбэ. Нэмээ набшаһадай газарта унахые хараһан Хэрмэшэ модонһоо модондо дүүлин, дүүлин хиидэдэг хэрмэ, булгадые һанана ёһотой. Тэрэ эгтээ дурандаа модон өөдэ соройжо, собхоржо байгаад хусадаг болошобо.

— Ай даа, хайран нохой миин лэ хосоржо байна даа!

— Халаг, нэгэшье ангуушан нютагтаа үлэхөө яагааб даа,— гэжэ үндэр наһатайшуул нэгэнтэ бэшэ гэмэрэлдээ юм даа.

Теэд нохойн уйдхар гашуудалда туһалха нэгэшье хүн тосхондонь үгыл даа. Урдань, эзэнэйнь байхада орожо, гаража байһан бүһэтэйшүүл баһал үгы. Бултадаа Хэрмэшые тамалһан шэнгеэр хараа бараагаашье харагдахаяа болишоо ха юм. Угайдхадаа, тэрэ заахан хүбүүниинь буугай сэмгэнһээ гал бутаргааха шадалтай байхаяа яагааб даа! Халаг!

...Сүхэржэ ерэхэдээ, Хэрмэшэ уйтайгаар хоёр-гурба гангинаад, абяагүй болошобо ха юм.

— Хэрмэшэ ехээр бү уйда,— гэжэ гэрһээнь гаража ерэһэн эзэн хүбүүниинь нохойгоо эрхэлүүлбэ.— Баабайһаа бэшэг абаабди. Һайн ябанаб гэжэ бэшэнэ. Дайсадаа дараад ерэтэрни, Хэрмэшээе һайнаар абаад байгты гэнэ. Ши минии хэлэхые ойлгоно гүш, али үгы гү? — гээд, эдеэеынь урдань табижа үгэнэ.

Зүгөөр Хэрмэшэ эдеэндэнь хүрэбэгүй. Хойто хоёр хүл дээрээ тэрэ согсойжо һууба. Хоёр хара нюдэдынь эдеэшэжэ хүсэһэн мойһон мэтээр елэлээнэ.

— Юу хэлэнэбиб шамдаа, ойлгоно гүш?

— И-ии-уу! — гээд, нохой хэлээрээ амаа долёобо.

— Сэсэн нохой муу хүнһөө үлүү юм гэжэ баабаймни хэлэгшэ һэн. Нээрээ, ши минии хэлые ойлгоно гүш?

Тиихэдэнь Хэрмэшэ тархяраа дохид гээд, хойто хүлөөрөө баруун шэхэеэ нэгэ хэды маажаад, хүүшан түхэлөөрөө урдаһаань ёлойсо гэтээд һуушаба.

— Зай, тиигэбэл баабайнгаа бэшэгые уншаад үгэһүүб,— гээд, хүбүүхэн гэртээ гүйжэ орошобо.

Хэрмэшэ хойноһоонь гүйлдэжэ, гэшхүүр дээрээ гараад, үүдэеэ һабардан гиинана.

«Амар сайн, минии алтад! — гээд, хүбүүн баһа нохойдоо хандана.— Баабай шамайе елтан гэнэ ойлгоно гүш?»

— Зай шагна даа, саашань уншахам: «Хэр һайн байнабта! Хубсаһа хунарсар, эдеэ хоолоор ямар байнатӗ Дарима, хүби золоо холбожо, арба гаран жэл һуутараа, нэгэшье хатуу үгэ хэлсээгүйбди. Дайн гээшэмнай дайн лэ ха юм даа. Галзуу фашистнуудай манда добтолоогүй һаа, ажабайдалаа түбхинүүлжэ, хүбүүгээ һургажа, хүмүүжүүлжэ байлсаха бэлэйб. Хүбүүгээ һайнаар һургаха, ажахыгаа үргэхэ хамаг хүшэр хүндэ үүргэ — хуу шиниимни толгой дээрэ бууба. Теэд энэмнай бүгэдэ зоной хэрэг гээшэ ха юм даа. Тиимэһээ шимни бүхы хүсэ шадалаа эршэдхэжэ, хүбүүгээл һайнаар һурга. Эрдэм ухаагаарса хэнһээшье дутахагүй хүн болог. Тэрэнэй түлөө тэмсэхэ ёһотойбди.

Доржомни аяар арбан нэгэтэй болобош. «Һураагүй балай, һураһан далай» гэжэ ойлгохо сагшни ерээ, хүбүүмни. Эсэгынгээ захяа, эжынгээ үгэ дуулаад, оролдосотой һайнаар һура. Алишье талаараа эрхим хүн болохоёо оролдоорой.

Хэрмэшээе хэндэшье бү үгэгты. Гомодхоонгүй, һайнаар абаад байгты. Дайгаа даража, амар мэндэ таанартаа бусаһан хойноо Хэрмэшэтээ агнахабди...»

Доржын уншажа байһан саарһанһаа солдат эзэнэйнь танил үнэр анхилса юм гү, бү мэдэе, зүгөөр Хэрмэшэ гэнтэ һүреэд, урдахи хоёр хүлөөрөө бишыхан эзэе хүзүүдээд, гартаа барижа байһан бэшэгыень үнэсөөд, түхэрэехэн шарайтай нюурыень долёогоод, долёогоод абаба. Тиин үнөөхи саарһыень саб шүүрээд гүйшэбэ... Гайхашоод байһан хүбүүгээ тойрожо байжа, гангинажа байжа, тэрэ багаараа гүйжэ-гүйжэ ерээд, баһа тэрэ хүбүүгээ тэбэреэд долёогоод абаха юм.

Дүрбэн хүлтэ нүхэрөө нигээжэ баярлаха гэжэ ухаан заяандаашье һанаагүй ябаһан хүбүүхэнэй урда Хэрмэшынь гүлгэн наһанай ажабайдал гэнтэ хуу харагдахадал гэбэ: тиихэдэ саһан хайлажа байгаа һэн. Тэдэ үдэрнүүдэй нэгэндэ баабайнь ама халамгайхан ерэбэ. Дэгэлэйнгээ үбэрһөө нэгэ хэлтар зүһэтэй гүлгэ гаргаад, шотар догорхсын һүүлһээнь барижа, тархиинь уруу һанжуулжархёо бэлэй. Тиихэдэнь нюдөөшье һайнаар хаража үрдеэгүй үнөөхи ахир муухан амитаниинь гангинажа, гиинажа байгаад, өөдөө матаралдаа, нугаралдаа юм.

— Харана гүш, хүбүүмни? Һайн нохой болохо гүлгэн

Балдан ЯБЖАНОВ

ЭНЭЭХЭН БИШЫХАН ШУБУУН БОЛОН ТОМО ГЭГШЫН КОЛЛИ НОХОЙ БЭЕ БЭЕДЭЭ АЙХАБТАР ЗОХИДООР ХАНДАДАГ ЭБТЭЙ НҮХЭД БОЛОНХОЙ. ХҮНҮҮДЭЙШЬЕ АТААРХАХААР ХАНИ НҮХЭД ГЭЖЭ ТЭДЭЭН ТУХАЙ ХЭЛЭМЭЭР.

ТАСС-ай фотохронико.

тархинь уруу харуулжа барихада, нигэжэ бэеэ дааха шадалтай юм бшуу.— гэжэ эсэгэнь хүбүүндээ хэлээ hэн.— Муу нохой болохо hаа, тарха шаглаhан тулам шэнгеэр тархяа уруу hанжашаха байгаа.

— Тиигэбэл энэмнай ехэ ангууша нохой болохо гү?— гэжэ Доржо ехэтэ гайхаа, тагнаа бэлэй.

— Тиихэ даа, зэатагүй ангууша нохой болохо.

— Баабгайда, бодон гахайда ябаха гү?

— Ябаха даа. Буга, хэрмэшье агнадаг болохо,— гээд, баабайнь ханада үлгеетэй байhан эмээл абажа, гүлгөө дүрөө соогуурнь шургуулжа гаргаба.

— Баабай энэ нигэхэдээ яажа байна гээшэбши?

— Булга бариха гээшэ тиимэ амар хэрэг бэшэ юм,— гэжэ эсэгэнь ангууша нохой hургаха орёо оньhон нюусые хүбүүндээ тайлбарилжа үгэбэ.— Булганшни, хүбаа, адхатай шулуутай газарта нюдаргын багтама заахан забhар соо хорошодог юм. Муу нохойн ороhон газарыень оложо ядаhаар байтарынь, тэрэшни гараад тэрьелшэдэг. Тиимэhээ булганай ороhон газарые түргөөр олохын тула багадань нигэжэ дүрөө соогуур, баханын нүхөөр шургуулжа hургадаг юм шуу.

— Эгээ минии нигэжэ шургуулжа байбал, нээрээ, булгаша нохой болохо гү!

— Болохо даа, хүбүүмни, болонгүй яахаб! Сүлөөтэйдөө тиигэжэ шургуулжа байгаарай. Баhа дан ехээр бү зобоогоорой. Энэшни заахан амитан гээшэ бшуу,— гэнэ эсэгэнь.— Багадань шүлhөө эдюулжэ байхада, hайн юм гэлсэгшэ. Ээжэйнгээ шүлhэ емталжа байhан гүлгэн унжинень холоhоо абаха болохо юм. Хаанашье ябахадашни, гүрөөhэ, буга, hогоо шэмдэ туужа асарха,— гэхэ мэтын гайхалтай, нэгэ заримдаа үнэншэхын аргагүй юумэ эсэгэнь хөөрэнэ.— Тиихэдэ хэрмэнэй мяха багадань эдюулжэ байхада, тон хэрмэшэ болодог. Ямар ушартай юм гэхэдэ, багадаа мяхыень эдижэ байhан амитанайнгаа үнэрөөр мүрыень мүрдэхэ болоно бшуу.

— Баабай, энэ гүлгэндөө хэн гэжэ нэрэ үгэхэмнайб?

— Хэрмэшэ гээд орхиишь даа. Нэрэhээ болохо hэн гү!

Энэ сагhаа хойшо Доржо наадаяа мартадаг болобо. Сүлөөтэй сагтаа гүлгөө носожо зобоохо. Тэрэнь баханын нүхөөр, үгышье hаа, дүрөө соогуур гараа hаа, борсолhон хэрмэнэй мяханда хүртэжэ жаргаха. Хэрбээ заахан эзэнэйнгээ үгэ дуулаагүй hаа, юугээршье жэшэмээр бэшэ тэрэ амтатай хоолдо хүртэнгүй, миин лэ хооhоор hалашаха. Тиихэдэ Доржо үшөө ямаршье амтагүй шүлhөө эдюулхэ гэжэ Хэрмэшые туляаха.

Тиихэдэ Хэрмэшэ эдэ хоёр хүлтэй хохимойнуудтай бүхы наhан соогоо сугтаа ябаха, тэдээнтэеэ хамта аймшагтай ехэ аюул дабаха байhанаа яажа мэдэхэ бэлэй... Зүгөөр тэрэ эзэдтээ аргагүй ехээр эрьеhэн гэхэ: hургуулиингаа хэшээлhээ тараhан Доржын нүхэдөөрөөшье хамта, гансаараашье гэртээ ерэхэдэнь, Хэрмэшэ холоhоо угтан, урдаhаань гүйжэ ошогшо hэн. Үгышье hаа, ехэ эзэнэйнгээ ажалhаа ерэхые баhа алдангүй угтаха. Тиихэдэ Хэрмэшэ эзэдээ ондо ондоо дуугаарнь, ондо ондоо маягаарнь таниха. Бага эзэнэйнь нүхэд бултадаа тэрэниие эрхэлүүлхэ, наадаха. Бултадаа ондо ондоо үнэртэйшье hаа, нэгэ хайшааб даа адлишуу, гашуунхаг, нойтоншог хүлhэнэй үнэртэйнүүд байха. Харин ехэ эзэеэ түмэрэй гү, юунэйб даа, өөрынь унхидажа үзөөдүй, нэгэл ондоохон үнэрөөр ойлгохо. Хаанашье, хэдышье олон хүнүүдэй дунда ябахадань, энэл үнэрөөрнь таниха. Гэбэшье ехэ эзэнэйнь нүхэд хаа-яахана нэрээрнь нэрлэхэhээ ондоо Хэрмэшые балай эрхэлүүлхэшьегүй даа. Тэдэнэр сула модоной дабирхайн, түмэрэй газарай шиигэй үнэрөөр анхилха. Хаа яахана даа, Хэрмэшын үшөө унхидаагүй, дура гутама үнэрөөр хангалтаhаар, юундэшьеб хоёр хүл дээрээ тогтожо ядаhаар найгажа ябаха. Тиигэжэ хоёр хүлөө томожо, бүдэржэ ябаhан мүртөөшье унахагүй, ехэл hонин байха. Тиимэ хүнэй хэлэниишье томолдошодог, үгэ дууниишье ондоо, гагц у болошодог байба.

Зүгөөр hаншагта эзэнэйнь нүхэд бэшэнhээ тад ондоохонууд бэлэй. Тэдэнэр барандаа hүнэй, талханай, үгышье hаа, хоргооhо, шэбхын үнэрөөр анхилжа ябаха. Тэдэнэй дундаhаа Хэрмэшын бүришье ойлгохогүй, мэдэхэгүй үнэр хамарыень сорьёжо, дурыень гутааха. Имнээр анхилhан уга гээргэтэйшүүл дандаа hабяаhагүйхэнүүд, уймарханууд байха. Хэрмэшын тоомоо таhаржа, худалаар хусажа байгаад наадахада, тэдэнэрнь аргагүйгөөр шашалдаха, пишаганалдаха. Тиигэхэ бүринь hонирхожо аржаганаха, халта шүүрээдшье абаха. Эсэсэй эсэстэ hаншагта эзэниинь гэрhээнь гаража:

— Хэрмэшэ-ээ, боли! — гэжэ зандажархеод, тэдээндээ юушьеб хэлээд, гэртээ оруулха.

Гүлгэн бүхэн томо нохойтой уулзахадаа, hүрдэжэ айдаг гээбы даа. Абиртажа ерэхэдээ, өөдөө хаража хэбтээд, hүүлээ хүрылан, билдагуушалха. Харин Хэрмэшэ ямаршье нохойтой золгоходоо, тэрээндээ орходоо хэды багашье hаа, дүрбэн хүлөөрөө газарhаа ургашаhан шэнгеэр нэгэ дороо урдаhаань соо гэтээд зогсошодог байгаа юм. Тиихэдэнь тэдэнь хүзүүн дээрэхи шэрхэгээ хэды эрэылгэжэ, шүдэ амаа хурсадабашье, Хэрмэшые дайран, хэзэнгүй саашаа арилшадаг бэлэй. Ахир бага хэдэнь хайрладаг бэлэй hэн гү, али Хэрмэшэ дорюун омог зантай хадаа арбата ахамад нүхэдэйнгөө урда билдагуушалдагүй байгаа hэн гү? Энэ хоёрой алинииньшье байжа болоо, зүгөөр Хэрмэшэ ямаршье юумэнhээ сухарихагүй, зүрхэтэй, даамайхан, омог зантай нохой болохо байhанаа тиихэдэ харуулаа бшуу.

Хэрмэшын наадаагүй, наншалдаагүй гүлгэд сэлеэн соонь үлөөгүй юм. Тэдэнь бултадаа айха, ядажа ерэхэдээ, нюргаа дээрээ хэбтээд, зулгыдажа ороходо. Тиихэдэнь Хэрмэшэ айхабтар томоотой болоhон амитан шэнгеэр нэгэ хэды соо тэдэнниигээ хэрэглэнгүй байгаашье hаа, баhа тоомоо таhаран наншалдаха.

Энхэ амгалан байдалай нүлөөндэ Хэрмэшын гүлгэн наhан иимэ жаргалтайгаар үнгэрөө бэлэй.

...Хүршэ айлайнь эзэн Самбилай Согто гэжэ хүн тэхэ ямаанда, буга, hогоондо багасага ябгалдаг байhан гэхэ. Нэгэтэ тэрэ эзэнhээнь hурангүй Хэрмэшые абаад агнашаhан байгаа юм. Тиихэдэ Хэрмэшэ гурба-дүрбэн жэл соо хэрмэ, булганда ябажа, баабгай, бодон гахайнуудтай тулалдажа, hураг суудa гараhан томошье, хүсэтэйшье, солбоншье нохой болоод ябаа бэлэй.

«Дагбын Хэрмэшэ!..», «Дагбын hурагта!»..» — гэhэн алдар суу ангуушадай аманhаа унадаггүй hэн...

— Хэнhээ зүбшөөл эриhэндээ нохойеым абаашажа, байса руу халяагаабши?!— гээд, баабайнь нэгэ гараараа Согтын энгэрhээ саб шүүрээд, гэрэйнгээ үhээдэ хүрэтэр үргэжэрхёо юм. Тиихэдэ Доржо эсэгынгээ уурлахые эгээл түрүүшынхиеэ хараа hэн.

Согто шуhагүй, хүхэ сагаан болошоо юм. Тиин тэрэ Согтоёо hэмээхэн газарта тэбяад, үншэрhэн хүн мэтэ hанаа алдаба:

— Хаана халяагаабши?

— Тарган-Бугатын хабсагай руу...

— Ябая!

Байсаhаа халиhан нохойдо ошохоор баабай Согто хоёр түхеэрбэд. Тэдэнэйнгээ аргамжаяа абажа, хүлдэ хэхэ таха гэхэ мэтэ юумэеэ түхеэржэ эхилхэдэ, Доржо хүбүүхэн ошолдохом гэжэ дайлаба.

— Хэрэггүй юумэ бү дуугара. Хада хабсагайгаар яажа ябалсаха хүмши?! Шамhаа болохо хүнүүдэй ябадаггүй газар юм.

— Ошолдоhуул теэд, баабай, ошолдоhуул теэр...

— Бү мунха, хабсагайhаа халижа, гэдэhэ гүзээгээ хүү тахашни аал? Дуулана гүш, Хэрмэшынгээ хабсагайhаа халишоод байхые?!

— Би халихагүйб, — гээд, Доржо hалабагүй.— Мориндошни унай табижа, hоно илааhа үргээхэб...

— Үлүү юумэ бү дуугара, хүбаа. Хура бороон орожо, хадын горход үерлэжэ болохо. Мүнөө заахан байнаш үшөө, хожом хойшо ехэ болоод ябалсахашни хаана ошохо hэм,— гэжэ эсэгынгээ хэлэхэдэ, хүбүүн яахашье аргаа hалаба.

«Байза, хайшан гэбэл, Хэрмэшэдээ ошолдохо аабиб? Баарhамни, амиды хэбтэнэ гү, али үхэшөө гү?— гэжэ хүбүүн сэдьхэлээ үбдэнэ.— Али баабайнгаа хойноhоо дахаад туршахам гү?.. Гүйлгэшэбэлэнь яажа хүсэхэбиб?.. Шубуун шэнги далитай байhан хүн даа... Али урид ошоод, харгы дээрэнь hахяад байхамни гү?..»

«...Доржын гэнтэ харан гэhээ Самбил энеэбхилжэ ябаад, юушьеб эсэгэдэнь хөөрэнэ хэбэртэй. Баабайнь эмээл дээрээ маhалзажа hуугаад, тархияа hэжэрнэ. Одоошье тиихэдэ хүбүүнэй досоо наран гархадал гэбэ.

— Бүтэхэгүй үсэд хүн байнаш даа. Зай, яахаб?.. Нэгэтэл зориhон хойноо ябалсахал болоо бэзээш даа,— гээд, эсэгэнь морин дээрэhээ гараа hарбаймсаарaa Доржые эмээл дээрээ абаад орхибо.

...Доржо үшөө бага байхадаа, hургуулида ошохоhоо урид гэр дээрээ гараад, дүрбэн зүгөө шэртэжэл, шэртэжэл hууха дуратайгша hэн. Хойшоо харахадань, шорон шобхо буряад малгайнуудые зэргэлүүлжэ табиhан шэнгеэр жэрылдэhэн монтон томо мугдарганууд тон айдаhатайгаар, гүнзэгы бодолгодо абтаhан баатарнууд шэнги дарууханаар харагдагша бэлэй: урагшаа эрьехэдэнь, Хамар дабаанай налуушаг, тэбхэр оройнууд амгаланаар, дулаахангаар хүхэрэн харагдаха; зүүлжээшье, баруулжаашье хараашалхадань, hүрөөтэй үндэр эдэ хадануудынь нюдэнэй үзүүртэ уулзажа, хангай дайдыень бүhэлhэн шэнгеэр тэбэрилдэшэhэн байха.

«Дэлхэй гээшэмнай иимэ хада уулануудаар бүhэлөөтэй байдаг гээшэ гү?.. Тэрэ Байгал, Хүбсэгэл далайнуудынь хаана юм аб даа?» — гэжэ гүз мэрээн ухаандаа бодогшо hэн.

Удаань hургуулида ороходоо, үшөө ехэ хаданууд, үшөө ехэ далайнууд бии юм гэжэ тэрэ мэдээ бэлэй. Зүгөөр гурбан жэл соо hургуулида hуратараа, ямаршье хадаар ябажа үзөөгүй hэн.

Харин мүнөө хадын «хэбирга» дээгүүр ургаhан арсануудай, сагаан далинуудай, Доржын үшөө мэдэхэгүй ургамалнуудай hогтсмо хоншуухан үнэрhөө тархинь эрьенэ. Түрүүшээр хадын хормойhоо сэлеэндэнь хүрэтэр жэрылдэhэн модонууд соо угаашье бүгшэм, халуун байба: илааhа, hоно, батаганаадшье амар заяа үзүүлнэгүй. Тиихэдэ Доржо гансал нохой тухайгаа сэдьхэжэ, hанаагаа зобожо ябана:

«Яажа хэбтэнэ хаб даа, баарhамни. Үхөөгүй, амиды байhай даа!» гэhэн бодол уураг тархиhаань гаранагүй. Гэбэшье, хүбүүнэй үшөө үзөөгүй байгаалиин hүртэй hайхан шарай тэдэнэй дүрбэн хүлтэ нүхэрэйнгөө түлөө зобоhон сэдьхэлтэйнь холилдожо, дура зүрхыень буляагаа бэлэй. Нээрээшье, хадын хормой өөдэ дабшаха бүри үнөөхи шумуулнуудынь үсөөрэ үсөөрэhөөр үгы болоод, агаарыншье хүнгэхэн, хоншуухан болошоно. Байhаар байтараа хабсагайнуудшье үндэрнүүд, томонууд, hүрөөтэйнүүд боложо, хүбүүнэй зүрхэ шэмшэрүүлжэ эхилнэ. Хайшаашье харахадань — хүү шулуун, хүү хабсагай. Нэгэ заримдаа тэдэнь таhаржа, мэнэ-мэнэ дээрэhээнь унахаяа байhандал үзэгдэнэ.

— Баабай, харыш! Энэ хабсагайhаа hанжаад байгааша шулуун дээрэ модон ургажа hуунал,— гэжэ хүбүүн угаа ехээр гайхаба.— Шулуун дээрэ яажа ургана гээшэб? Юун гээшын hонин юм!

— Энэшни хахаржа, габатай, сабатай болошоhон шулуун,— гэжэ эсэгэнь шадалаараа хүбүүндээ ойлгуулна.— hалхинда үлеэгдэhэн модоной намаа набшаhад энэ шулуунай забhар соо сугларжа, модоной ургаха хүриhэншүү юумэ болошодог юм. Тэрэ габа руу тушаан болоод унаhан модоной үрэhэн нигэжэ ургашана ха юм.

— Шулуун соо ямар шииг байха юм?

(Түгэсхэлынь 8-дахи нюурта).

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Аляскада нохойнуудта айхабтар дуратай. Энэ хизгаарай ууган арадууд болохо эскимосууд, чукчанууд, мүн бусад үндэhэ яhатад дүрбэн хүлтэй ханинартаа хэды зохидоор хандадаг бэ! Анкориджада жэл бүхэндэ үнгэргэгдэдэг фестивальда нохойнуудай урилдаан онсо анхарал хандуулдаг. hайндэрэй программада хүндэ ашаа шэрэлгэ онсо hуури эзэлдэг. Иимэ мүрысөөндэ хүсэ ехэтэй, сүлхэ нохойнууд илажа гарадаг. Зураг дээрэ харуулагдаhан нохой 1100 килограмм ашаа hуурихаа хүдэлгэжэ, эрхимлээ.

ТАСС-ай фотохронико.

ЗУУН ЖЭЛЭЙ БОГОҺО

«Октябрийн» хубисхал хадаа Эсэгэ ороноймнай болон бүхы дэлхэйн XX зуун жэлэй түүхын агууехэ үйлэ хэрэг мүн байгаа, тэрэ зандаа үлэнхэй»,— гэжэ СССР-эй АН-ай гэшүүн-корреспондент И. Волобуев, түүхын эрдэмэй доктор Г. Иоффе гэгшэд байгша оной октябриин 23-да «Правда» газетэдэ бэшэһэн байна.

Хүлдэ һаяхан оронхой
Хүл нюсэгэхэн, ябахадашни,
Үүдэ хүндэлдэһэн богоһын
Үндэр гэзшэнь гайхалтай.
Даншье гүбэгэр богоһые
Дабажа саанань
гарахалааршни,
Даллан хорхойтуулаад
арилшадаг
Далитай наадангхайнууд
олон даа.
Намар, хабар, зунай гү
Наартайхан үдэрнүүдэй
нэгэндэ
Бодолтой жаахан үрбөөхэй
Богоһобо оножо
һандайлдаг,—

гэжэ манай суута поэт Чимит Цыдендамбаев «Арадай алтан богоһо» гэһэн шүлэг соогоо бэшээ һэн.

Буулгагдаһан эдэ мүрнүүд соо хүдөөгэй модон гэрэй эзэн, үендөө хүрөөд ябаһан хүбүүхэн тухай бэшэгдэнэ. Тэрэ энэмнай ерээдүйдэ үргэн ехэ оронойнгоо эзэн болохо заяатай, болоһоншье хүн ха юм. Поэт шүлэг соогоо «ажалша баатар хүнүүд» тухай, «соло алдартай Совет орон» тухай дэмы хэлэнэгүй. Гэрэйнгээ богоһо һандайлаад һууһан үрбөөхэйе түүхын богоһо һандайлаад һууһан Эсэгэ оромнай гэжэ хаража үзэхэдэ болохо байна. Түрүүшын суута табан жэлнүүдые бэелүүлгэ хадаа социализмын хүлдэ ороһонтой жэшэхээр гээшэ ха.

«Минии орон — эдир залуухан»,— гээд нүгөө суута совет поэт Владимир Маяковский баһал бэшэһэн ха юм. Эдирхэн наһатай, тон залуухан ябахадаа, 1930 гаран онуудаар манай орон дэлхэй дээрэ эгээл түрүүлэн, социализм байгуулжа эхилһэн түүхэтэй. (Энээниие буруушаадаг хүнүүд мүнөө бии болонхой. Үшөө хөөрэлдэхэбди).

Манай совет ороной мүндэлэн түрэһэн үдэр 1917 оной (хуушан литээр) октябриин 25 болоно. Мүнөө эгсэ 73 жэл гүйсэхэнь (түүхын хэмжээгээр абахада, энэмнайш залуу наһан даа). Хүн түрэлтэнэй түүхэдэ шэнэ харгы нээһэн Октябриин хубисхал түрүүшынхээ добтолгодо орожо байна бэшэ.

Коммунизмда үнинэй дурагүй американ эрдэмтэ З. Бжезинский гэгшэ «Ехэ уналга — хоридохи зуун жэл соо коммунизмын бии болоод хосоролго» гэһэн гаршагтай номтой юм байна. («Квинтэссенция. Философский альманах». Москва, 1990, 256—277 н.). Тэрэмнай хадаа СССР-тэхи коммунизм һүнэн үгы болохонь гэжэ хэлэхэ ёһотой хүн. Тиимэ тула гайхалтай бэшэ. Харин партиин XXVIII съезд дээрэ СССР-тэ социализм байгуулагдаагүй гэжэ академик Н. Абалкин мэдүүлһэн байха юм. Энэл гайхалтай агша.

Ленсоведэй, Моссоведэй түрүүлэгшэнэр Собчак Попов хоёр Октябриин хубисхалай 73 жэлэй ойе тэмдэглэһэнэй хэрэггүй гэһэн байнад. Оронноймнай хоёр ехэ хотын ехэ дарганар 1990 оной ноябриин 7-ной үдэр совет хүнүүдэй гэрэйнгээ сонхо дулаалаа, шэглээ һаа, дээрэ гэжэ дурадхаһан байха юм. Энэ баһал гайхахаар байна.

Октябриин хубисхалые хараһан хүн манайшье республика соо бии болоодхино. «70 жэлэй туршада бидэ шуһан, муухай соогуур мүлхижэ гараабди. Үгытэй байдалтай һуухын тула агууехэ зорилгонуудай түлөөбди гээд хүн зониие дахин үбэштэйрүүлхэ арга олдохо гү!! («Правда Бурятии», мартын 28, 1990 он). Эдэ үгэнүүдые авиационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй директор Ю. Кравцов КПСС-эй Буряадай обкомой V пленум дээрэ хэлэһэн байна.

Октябриин хубисхалда, социализмын хэрэгтэ этигэл найдабаряа буураһан ябадал буряад интеллигенциин зарим хубиние баһал дайранхай гээшэ.

Социализмые гэмнэдэг, социализмда эсэргүү хүсэн орон доторнай бии болонхой гэжэ бидэ, коммунистнууд, сэхэ мэдэрхэ, мэдэжэ абаха ёһотойбди. Баруун Европын болон Хойто Америкын капиталис гүрэнүүдэй байдал баян, эдихэ ууха юумэниинь элбэг, харин тиихэдэ бидэ үгытэйбди, бага салиитайбди, оошорһоо һаланагүйбди гэжэ тэдэнэр тооложо. Энэ зүб. Тиимэ тула эндэ арсалдаа гаргаһанай үлүү.

Юундэ үгытэйбибди? Арсалдаха асуудалнай энэ болоно.

Гэмнэлгэ шүүмжэлэл хоёр хоорондоо ехэ илгаатай бшуу. Оппонентнүүдэй һанамжын ёһоор, манай ороной үгытэй байлгада Октябриин хубисхал, Сталин, Брежнев, КГБ, зонхилон захиралгын системэ болон бусад гэмтэй байна. Социализмын түйлалтанууд эхинһээ һүүл хүрэтэрөө хуу буруушаагдана. Ондоогоор хэлэхэдэ, үгытэй байдалаа заһаха бэшэ, харин социализмһаа арсаха арга бэдэрэгдэнэ. Шүүмжэлэл хадаа социализмаа аршалха, үгытэй байдалаа заһаха арга бэдэрнэ. Тиихэдээ парти, правительствын дээдэ тушаалтай ноёд ехэ алдуутай, дутуу дундатай хүтэлбэри ябуулһан, арадай ажахын хүгжэлтые хойшонь татаһан, гүрэн түрын хуули сахиха ябадалые хазагайруулһан байна гэжэ элирээ. Олон миллион хүнһөө бүридэһэн, өөрөөшье хүдэлсэгүй, хүнэйшье эдэбхи гаргажа хүдэлхые зүбшөөхэгүй, хамаг юумые хориһон, тушаһан, салин ехэтэй ноедые һундалнуудта һандарһан ажахые гаха гэһэн зорилго шүүмжэлэл урдаа табина.

Гадна социализмда дурагүйшүүлэй дурсадаггүй, дурсаха дурагүй шалтагаанууд гэжэ бии. Тэрээн дээрэ тогтоод үзэе.

Газарай зургаанай нэгэ
хуби дээрэ
Гансааран улайраа СССР
гүрэн,—

гэжэ урда үеын буряадууд дэмыдэ дуу зохёогоогүй ёһотой. Энэ хадаа СССР ганса, шүргэлэн тойроһон хүрэнгэтэ гүрэнүүд олон гэһэн удхатай.

Хуби заяанай сохилтонууд: доторой дайн; империалис гүрэнүүдэй добтолон оролго; Германиин фашизм. Эдэ дайнуудта һандарһан ажахые һэргээн бодхоолгодо 20 жэл ошоһон байна. 70-һаа 20-ние хорооходо хэды үлэнэб? Совет орон оройдоол эб түнжэн байһан 50 жэлэй туршада өөрынгөө промышленностиие, хүдөө ажахыгаа хүгжөөһэн, зохёохы ажалаа эрхилһэн байна ха юм! Түүхын богони болзор хадаа манай ороной үгытэй байһанай баһа нэгэ шалтагаан болоно. Тиихэдэ США-гай хүгжэн мандаһан түүхэ 200 жэлтэй! Оппонентнүүдэй дурсаха дурагүй нэгэ баримта дээр тогтоходо иимэ байна.

Хуби заяанай сохилтонуудай нүгөө тала: доторой дайнай үедэ эмхидхэгдэһэн Улаан Арми гадаадын дайсадтай тулгажа гараха ёһотой байба. Хүрэнгэтэ 16 гүрэн хамтаржа, залуу совет республикые үгы хэхэ гээ һааб даа. Интервенциин һүүлээр Советскэ Союз экономикоёо дайнай харгы дээрэ гаргажа, фашис Германиһаа дутуугүйгөөр мотоорой дайнда бэлдэхэ баатай болоһон ха юм. Тэрэгүй һаа, уласхоорондын империализмын сэрэгэй нюдарга болохо Европын 14 гүрэнэй хүсые бэедээ шэнгээһэн харата дайсаниие яажа диилэхэ бэлэйбибди? Энээнэйшье һүүлдэ амарха заб олдоогүй.

Удаань фашис Германиин һууриие империалис США эээлбэ. 1949 ондо пентагоной-хид совет городууд дээрэ атомна бомбо хаяха «дропшот» гэжэ дайнай программа зохёоһон байна. 1955 ондо энэ программа һэльбэгдээ. Иимэ эрхэ байдал соо яаха ёһотойб? СССР США-тай урда урдаһаа мүргэсэлдэжэ, атомна дайнда бэлдэжэ захалаа. Энэ хэрэгтэ жэл бүхэндэ хэдэн зуун миллиард түхэриг һомологдодог байгаа ха юм. Гаргашые бултыень хамталжа, тооложо үзөө һаа, үшөө хэдэн Советскэ Союз бодхоохоор зөөри ошоһон байха гэжэ һанагдана. Манай баялиг эндэл хосороо, эндэл булагдаа даа! Бидэндэ добтолжо ороһон дайнуудта, тэндэ һандарһан ажахын һэргээлгэдэ, түрүүн мотоорой, тиигээд атомна дайнай бэлэдхэлдэ гаргагшалһан гаргаша Советскэ Союзай үгытэй байһанай үшөө нэгэ шалтагаан болоно. Хэды дахин Советскэ Союзые бодхоохо мүнгэн зөөри хосорооб, хэды дахин баян һууха байгаабибди! Оппонентнүүдэй дурсаха дурагүй нүгөө баримта дээрэ тогтоходо иимэ.

«Арадай алтан богоһо» гэһэн шүлэг соо «арба-арбан», мүн «зуу зуун» жэлнүүдэй зурууд самсаал богоһонууд тухай хэлэгдэнэ. Октябриин хубисхалай диилэһэнһээ хойшо XX зуун жэл коммунизмын мандалгын зуун жэл болохонь гэжэ суурхаһан түүхэтэй. Манай совет орон энэ зуунай гурбадахи арбан (1920—1930) соо «хүлдэ ороод», дүрбэдэхи арбан соо, эдир залуухан ябахадаа, социализм байгуулаа гээ һэмди. Тиигэһээр мүнөө зуун жэлэй һүүлшын богоһодо, арбадахи арбанда тулажа ерэбэ. Энэ арбан жэлэй үнгэрхэдэ, сагай хоёр ехэ үйлэ бүтэхэ: XX зуун жэл дүүрэжэ, ээлжээтэ мянган жэлэй үүдэн нээгдэхэ.

Советскэ Союзай экономико, Коммунис парти мүнөө кризистэ ороһон үетэй байна. Энэ хадаа Октябриин хубисхалда, тэрэнэй хэрэгтэ шэнэ хүсэтэйгөөр добтолхо арга олгожо үгэнэ. «XX зуун жэл дээрэ коммунис урамдалга эрьен уурхайлаашье һаа, тэрэ коммунизмын мандалгын зуун жэл боложо шадаагүй»,— гэжэ З. Бжезинский өөрынгөө ном соо мэдүүлһэн байха юм. Хүрэнгэтэ гүрэнүүд шүргэлэн хамһажа, бидэнэй урдаһаа ганса дай үүдхээ бэшэ, мүн политическэ, үзэл суртагай ябуулгануудые ходо хэжэ байдаг байгаа ха юм. XX зуун жэлэй эсэстэ СССР доторхи коммунизмын доройтолго энээнтэй сэхэ холбоотой. Зүүн Европын социалис оронууд политическэ, үзэл сурталай ябуулгануудай хүсөөр унаа. Тэрэ уласхоорондын коммунизм хойшолонгүй һүнэхэ, XXI зуун жэлдэ гансал капитализм мандаха гэжэ баталха болоо һаа, тон буруу. («XXI зуун жэл коммунизмын бэшэ, демократиин зуун жэл болохо»,— гэжэ мүнөө З. Бжезинский хэлэнэ. «Демократи» гээшэнь буржуазна демократи ааб даа.

Хубилган шэнэдхэлгын урда тээ США-да хүдэлмэригүй 10 миллион хүн бии гэжэ хэлэгдэдэг, бэшэгдэдэг байһыень һайн һананабди. Харин мүнөө капиталис оронуудтахи хүдэлмэригүйдэлгэ, али хүнэй хүниие мүлжэлгэ тухай оройдоо дурдахаяа болишонхойбди. Тэрээн тухай дурдаашье һаа, жэшээнь, иигэжэ ойлгонхойбди: капиталис гүрэндэхи хүдэлмэригүй хүн манай ажалшанай салинһаа ехэ мүнгэ түлбэри абадаг. Тиигээд өөһэдөө «500 үдэр» гэжэ программын бэелүүлэгдэжэ захалхалаар, 35—40 миллион хүрэтэр хүдэлмэригүйшүүлтэй болохо гэжэ абяагүйхэн бэеэ ээһэжэ байнабди. Манай орон руу нэбтэржэ ороһон буржуазна үзэл бодол ехэ аюултай болоод байна.

Капиталис оронуудтахи хүдэлмэригүйдэлгэ, мүлжэлгэ хайшаашье үгы болошоогүй, хуу бии! Хүрэнгэтэ Баруун гүрэнүүдтэ үгытэй баян хоёр анги тухай дурсаха дурагүй юм гэжэ Александр Зиновьев хэлэнэ. Тиигээд саашань мэдүүлнэ: Эндэ шэнэ түхэлэй богоолнууд — жэгтэй жаахан түлбэриин хойноһоо хари газарһаа ерэһэн олон миллион хүдэлмэришэд бии юм. Дэлхэйн ондоо ондоо газарнуудта баруун капиталистнуудай мүлжэжэ байдаг үнэгүй хүдэлмэриин хүсэн болоһон олон миллион зониие эдээн дээрэ нэмэхэ хэрэгтэй. Хүдэлмэришэн ангиин, хүнэй хүниие мүлжэлгын байгаа сагта социализм һүнөө, дарагдаа гэжэ байхагүй.

СССР доторхи социализм гээшэ өөрынгөө түүхэдэ түрүүшынхээ саг зуурын экономическа, политическэ кризистэ ороод байна. Тэрэ капитализм хэды олон дахин кризисүүдтэ ороод гаралсагша гүбэ! Бидэшье энэ кризисһээ гараха байхабди. Поэдэй хэлэгшэ «түмэн агуу арадуудынай» орон яһатантай совет хүдэлмэришэн, колхозно-совхозно таряашан, ажалша интеллигенци болоно ха юм. Агуу ехэ совет арадай XXI зуун жэлдэ манай орон доторхи коммунизмын хэрэгые шэнэ хүсэтэйгөөр мандуулха байһаниинь дамжаггүй!

Арад зондоо хүндэтэй
Ажалша баатар хүнүүдэй
Арбан-арбан жэлнүүдэйнь
Алтан һайхан богоһонууд...
Түүхын түүхэ болгодог
Түмэн агуу арадуудай
Зуун, зуун жэлнүүдэйнь
Зурууд самсаал
богоһонууд...
Алибаа хүнэй,
үринүүдэйньшье
Алхажа гарахал ушартай
Али бүхы богоһонууд
Амгалан, нангин
байгуужал!

Э. БАЛЬЖИНИМАЕВ,
СССР-эй Журналистнуудай холбооной гэшүүн.

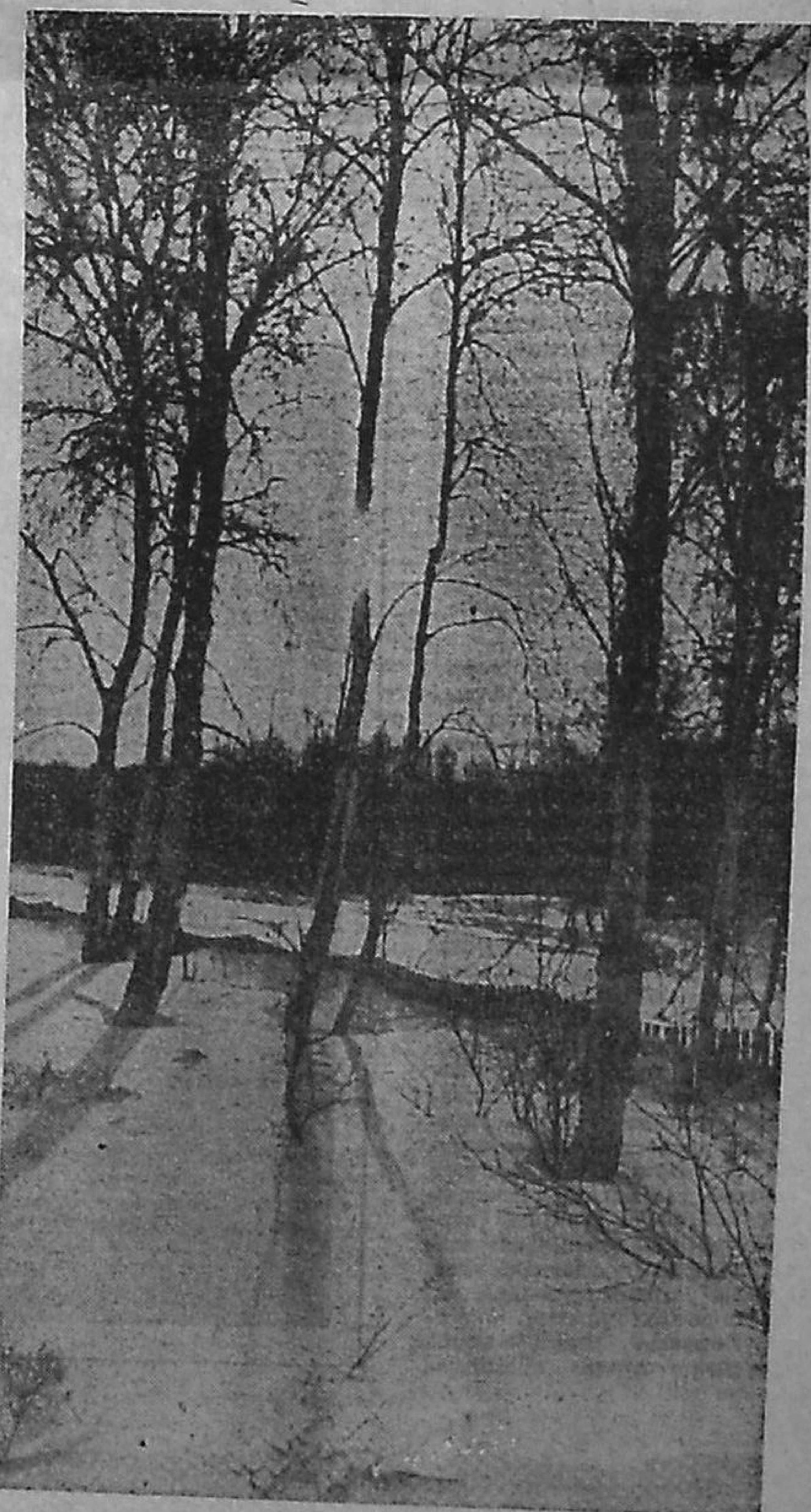

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

Почто

Бүхы наһаараа үнэн сэхээр ажаллаад...

Улаан-Үдэ хотодо үнинэй хүндэтэй багшанар Антон Степанович болон Анна Александровна Буцькотон ажаһуудаг юм. Антон Степанович 97-той. Теэд үндэр наһатайшье, һаа, тэрэ орон соогоо ба гадаадын оронуудташье боложо байһан үйлэ хэрэгүүдээр сагүргэлжэ һонирхожо байдаг хүн юм. Эдэ хүндэтэй хүнүүдээр хөөрэлдэхэншье аятай байдаг.

Гэр бүлэ багшанар нүхэдэйнгөө гэрэй газаахи бишыхан гэрхэн соо 20 таран жэлдэ ажаһууна. Тэдэ нүхэдынь наһа барашанхай. Тингэжэ нүхэдэйнь ажаһууһан гэр болон эдэ багшанарайшье эрхэн худалдагдаһан байгаа. Тиихэдэнь хүдэлмэришэдэй хамтын байрада нэгэ таһалга үгэхэдэнь, тэдэнэр зөөжэ ороо һэн.

Уһа, түлеэ бэлдэхэгүй болоһондоо хүгшэд баяртайнууд. Теэд хүдэлмэришэдэй хамтын байрада хүгшэдэй ямараар ажаһуудаг тухай бодоод үзэгты даа. Бүхы наһаараа багшалжа, үнэн сэхээр ажаллаһан эдэ багшанар нэгэшье таһалгатай, болбосон түхэлтэй гэр байрада хүртэхэ эрхэгүй гээшэ гү гэжэ һанахаар бологдоно. Өөрын ваннатай, санузелтай ба шууяа шурхираагүй, таатай зохид гэр байра үндэр наһатай багшанарта үгтэхөөр лэ даа. Эндэ зээлүүдгүй рескомой секретарь Л. Ч. Нимаева һанаандемни оробо. Үндэр наһатай, үнинэй, баһа тэрээнэй эхэдэл адли габьяатай багшанарай ямар эрхэ байдалда ажаһууһые тэрэ харадаг һай.

Буцькотон тон аалин, дарүү зантай, өөһэдынгөө түлөө дээгүүр ноёдоор ябажа, гүйлтэ эрилтэ хэжэ ябаха зон бэшэ юм. Тэдэнэр хуби заяандаа гомдожо ябадаггүй хүнүүд. Гэхэтэй хэмтэ, баһа ехэхэн сохилтодо ороһон байха юм: табан наһандаа тэдэнэй хүбүүниинь наһа барашоо. Харин мүнөө басаганиинь харалсадаг. Тэрэ баһа өөрөө бэрхэ багша юм. Ашанарыньшье һанаагаа зобожо, харалсажал байдаг. Ошожо маанадаар байгты гэжэ уридаг. Теэд наһатай болоһон багшанар залуушуулда һаалта болохоео зүрхэ алдана юм аабза даа. Хүн бүхэн өөрын ажабайдалтай, өөрын абари зантай байна ха юм.

Би нэгэл юумээр һанаашархадаг, сэдьхэлээ хүдэлгэдэгби. Манай орон гүрэндэ бүхы наһан соогоо үнэн сэхээр ажаллаад, һүүлэй һүүлдэ хүгшэн наһан болошонхой 12 дүрбэлжэн метр таһалга ээлээд, хүдэлмэришэдэй хамтын байрада ажаһууха гээшэ оройдоо эшхэбтэр байдаггүйл даа. Иимэ юумэ оройдоо гайхалтай бэшэ!

А. МИРОНОВА,
уншагша.

ҺОГТУУ БАЙШОО

Сентябриин 1-дэ үглөөнэй 8 сагта бидэ түргэн туһаламжа хүргэлгын албанда хандаха баатай болообди. Ушар юуб гэхэдэ, манай эжы Августа Андреевна Кочетовагай толгой ехээр үбдэжэ, нилээд мэгдэһэн байна.

Түргэн туһаламжа хүргэлгын бригада машинаар гүйлгэжэ ерэхэдээ, һогтуунууд байшоо. Врач Ажеев, фельдшер Мухамедзярова болон санитар Буланов гэртэмнай орожо ерэн сасуугаа эжыдэмнай ошожо, шуһанайнь дараса хэмжэхэ гэжэ нилээд удаан нобшороо.

Бидэ врач Ажеевэй (фамилиинь түргэн туһаламжын албанай ахамад врачһаа арай гэжэ мэдээ һэмди) хүл дээрээ арайхан тогтожо, сүүмхэ сооһоо энэ тэрэ юумэ хангирган гаргахые хаража, юрэдөө туһаламжа хүргэжэ шадахагүй хаш даа гэжэ тухайлбабди.

Эжымнай шуһанай дараса 220/100 байжа, фельдшер тарилга хэхые забдаба. Һогтуу врач буруу диагноз табижа, одоол бүтэхэгүй байдалда ороно еа гүбди гэжэ һанаагаа зобоһондоо ондоо бригадые түргэн дуудагэжэ ахадаа хэлэбэб.

Ахамни газаашаа гаража, хоёр залуу хүнтэй түргэн туһаламжын машинын хажууда уулзашаба. Рацяар ондоо врачые дуудагты гэжэ гүйхадань, тэдэ хүнүүд таһа арсаа. Тэдэ һогтуунууд байгаа гэжэ хэлээбди. Тээ саана байһан хүүгэдэй саад тээшэ хонходохоео гэшхэлхэдэнь, үнеэхи хоёр һогтуушуул хэргыень хаажа, үбсүүнһээнь угзаран, шамайе һэрихээр бэшээр тарижархихабди гэжэ байгаад занаа.

Ахамни иимэ юумэнэй болоходо, хүүгэдэй саадай харуулшанда хашхарба. Ондоо хүнэй бии болоходо, тэдэ һогтуушуул ахыемни саадай хажууда орхижо, машинадаа бусаа һэн. Эхэнэртэ ч... һала, наһа барагсаашаа гэжэ байгаад тэдэнэр һогтуу Ажеевтэ хашхаралдаа...

Сестра эхэнэрһээ хүбэн абажа, спирт дуһаагаад, шамайе тарижа, номгоруулжархихамнай гэжэ нэгэниинь хамсыгаа шууба. Эжымнай нюдэнһөө нелбоһо дуһаажа, эдэшни намайе алахаяа һанаа гэжэ шангагар хашхаржархео. Тарилга хэхэеэ забдаһан тэрэ һогтуу хулигааниие тогтоохо баатай болоо һэм...

Нүгөөдэнь минии хажууда һүрэжэ буугаад, нэрэ һуралгүй түлхижэ оробо. Тиигээшье һаань һогтуу хүйхэрнүүдые эжыдээ дүтэлүүлээгүйб. Иимэ юумэнэй болоходо, тэдэнэр приборнуудаа сүүмхэ руугаа хэжэ, газаашаа гараба. Харин һогтуу Ажеев диван дээрэһээ бодожо шадаха аргагүй бусадһаа үлэхэ баатай болоо.

Эгээл энэ үедэ эжымнай зүрхэн ехээр үбдэжэ эхилшоо. Дахяад түргэн туһаламжын машина ерүүлбэбди. Энэ удаа бэрхэ врач ерэбэшье, эжыемнай абаржа шадаагүй. Түргэн туһаламжын больницада эжымнай инфарктһаа наһа бараа...

Бидэ, Августа Андреевна Кочетовагай үхибүүд болон түрэлхид, эдэ һогтуу врачуудые зэмэлжэ байһанаа мэдүүлнэбди. Иимэ врачууд хүдэлхэ ёһогүй!

Хожомынь һогтуу врачуудай фамилинуудые мэдэжэ абаа һэмди. Цыбденов Баир болон Мухордаев гэжэ дуулгаха хүсэлтэйбди.

В. СТЕПАНОВА,
ТСК-гай хүүгэдэй саадай хүмүүжүүлэгшэ.

РЕДАКЦИҺАА: Горздравотделэй ахалагша штатна бэшэ терапевт И. Б. Костров, 1-дэхи поликлиникын ахалагша врач Т. Ф. Петонова болон 2-дохи нэрайлалтын байшангай отделениие даагша В. Н. Солпов түрүүтэй тусхай комисси байгуулагдажа, энэ хэрэгээр мүрдэлгэ ябуулаа. Бэшэг соо хэлэгдэһэн бүхы баримтанууд зүб байба гэһэн дүн гаргагдаа.

Сентябриин 1-дэ БСМП-гэй ахалагша врачай орлогшо Г. Ф. Мирошниченко бригадатай хөөрэлдөө үнгэргэжэ, сентябриин 4-дэ врач Ажеевые РСФСР-эй КЗОТ-ой 33-дахи статьягаар ажалһаань гаргаха гэжэ түргэн туһаламжын больницын ахалагша врач А. Б. Ербактановата захирһан байна. Теэд үглөөдэрынь врачууд Ажеев болон Цыбденов 31-дэхи статьягаар гэхэ гү, али өөһэдынгөө дураар ажалһаа гаргагдаа...

Фельдшер Мухордаев тушаа коллектив ямаршье шиидхэбэри абаагүй, зүбшэн хэлсээгүй. Иигэжэ гүрим эбдэгшэд зэмээ амасангүй үлэшоо.

Фельдшер Мухамедзярова, санитар Буланов, жолоошон Проскуриков врач Ажеевэй һогтуугаар дуудалгада ошоһониие хаража байһан аад, тогтоожо шадаагүй.

Түргэн туһаламжын больницын ахалагша врачай хуушан приказ болюулагдажа, Ажеев, Цыбденов болон Мухардаев 33-дахи статьягаар (һогтуугаар ажалдаа ерэһэнэйнгээ түлөө) ажалһаа гаргагдаа гэжэ горздрав манда мэдээсээ. Энэ хэрэг мүрдэлгын органуудта дамжуулагдаа.

ДАША АБГАЙДА БАЯРЫЕ ХҮРГЭНЭБДИ

Һая би Светлана Донировагай «Хамтын байра: ондоо хүнэй нюдөөр» гэһэн (3.XI. 90 он) статья уншаад, өөрынгөө, мүн түрэлхидэй һанамжа хэлэхэ гэжэ бодобоб. Энэ хамтын байрада би нэгэнтэ бэшэ ороо һэмби. Тиихэдээ вахтада тиимэ «хатуу шанга хаалтатай» ушараагүйбди. Тэндэ байһан вахтер гү, али дежурлажа байһан студентшье бидэниие шагнаад лэ, хэрэгтэй таһалгада орохыемнай зүбшөөгшэл һэн. Тиин бидэ хамтын байрадахи студентнүүдэй ажабайдалтай танилсахадаа, тэндэ таарамжатай зохид эрхэ байдал тогтоогдоһой, бүри һайн эмхи гуримтай болоһой гэжэ һанаабзабди даа.

Бидэнэй олонхиднай хорёод жэлэй саанахи өөһэдынгөө хамтын байрануудые һанаадхео. Тиихэдэ вахтернуудта хүдэлхэнь хүнгэн байгаа. Харин мүнөө хүдэлхэнь жэшээтэй бэшэ хүндэ болоо. Тиимэһээ Даша абгай шэнги вахтернуудай үшөөл бии байһандань баясанабди. Иимэ вахтернуудай олон байгаа һаань, бидэнэр түрэлхид хамтын байрада байдаг үхибүүдэйнгээ түлөө һанаагаа ехээр зобохогүй һэмди. Даша абгай, танда баяр баясхалан хүргөөд, элүүр энхые, үшөө олон жэлдэ хүдэлжэ ябахыетнай хүсэнэбди.

Н. БАДМАЕВА,
уншагша.

ХҮХЮУН СОГТОЙГООР

Районой нөөсэлгын банкын хүдэлмэрилэгшэдэй дунда һонирхолтой конкурс һаяхан үнгэргэгдэбэ. Конкурсдо Үүрэг, Баргажанай-Адаг, Баргажан, Юбилейнэ, Шанталаг тосхонуудай нөөсэлгын банкнуудай хүдэлмэрилэгшэд хабаадалсаһан байгаа. Эдэнэр хоёр можо боложо хубаараад, хоорондоо мүрысэжэ эхэлбэ. Энэ үдэр булта һайндэрэйхеэр хубсалһан хүнүүд, баглаа сэсэгүүд, үнгэтэ шаарнууд, шог егто плакадуд, лозунгнууд сугларалгшадай нюдэ баясуулжа байгаа һэн.

Конкурсдо хабаадагшад мэргэжэлэйнгээ талаар гүнзэгы эрдэм мэдэсэтэй байхаһаа гадна литература ба хүгжэмэйшье талаар һайн бэлэдхэлтэй байба гэжэ хэлэлтэй. Жэшээнь, тэдэнэр «Банк, мүнгэн, алтан» гэһэн темэдэ тон олон оньһон хошоо үгэнүүдые мэдэхэ байжа, олониие гайхуулаа. Жюриин гэшүүд О. Кузнецова, В. Леховская гэгшэдтэ эрхимүүдынь элирүүлхэ гээшэ тон хүшэр байба. Зүгөөр командануудай һүлдэ тэмдэгүүд, амаршалганууд ба харюунуудынь хараада абтаа һэн. Энэ һайндэр бултанда һайшаагдаа. Нөөсэлгын банкын хүдэлмэрилэгшэд бэе бэетэйгээ һайнаар танилсахаһаа гадна, бэлиг шадабаряа мэдэлсэбэ ха юм. Районой нөөсэлгын банкын профсоюзай комитедэй түрүүлэгшэ Т. Кондакова, конкурсдо хабаадагшадта дипломуудые, урмашуулгын шангуудые барюулаа һэн.

М. АБИДУЕВА.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

Рассказ

ХЭРМЭШЭ

(Түгэсхэл. Эхиниинь 4-5-дахи нюурнуудта).

Тиигэһээр даа, наранай үдэһөө үнгэржэ байхада, хоер байсын хоорондоһоо доошоо дэбсэржэ бууһан хүүюурэй хажуугаар ... Тэрэнэй айда тулажа ерэбэд. Тэрэнэй айхабтар үндэр байса дээрэһээ унахадань, хүнэй үгэ зугаашье ойлгогдохо юм бэшэ. Гурбан нүхэд заахан хүнэг соо сайгаа шанажа уугаад, нохойнгоо халиһан хабсагай дабажа эхилбэд. Доржын хада өөдэ гаралсаха тумань үнеэхи үһаниинь нарихан боло-болоһоор зүүнэй һүбөөр ходо татуулма һабагша мэтэ болошобо. Тиин агаар жэгтэй сэбэр болоод, Доржые хэлэшэгүй арюун бодолой долгин соо эбхээдхибэ.

Бурхан заяаншье, хөөрхы! Хоер хүлтэ хүнэй хүлөө табижа үзөөгүй һангин газар лэ! Хара багаһаань дурыень зээлһэн мүнгэн хүрөө мундаргануудайнь хада хабсагайнууд айлайнь үбгэдэй хэлсэдэг «диваажанай» орон мэтээр хүбүүндэ харагдана. Үхибүүн наһанайнгаа нүхэдэй хэн нэгые гомодхооһоо, хэн нэгэндэ муулуулһанаа мартажархеод ябахадаа, иимэ үзэсхэлэнтэ байгаалида, иимэ жаргаланта орондо хүн боложо түрэһэн зол хубияа Доржо һаял энд мэдэрээ бэлэй.

Доржын хүлөө халта гэшхээд, хабсагай руу халимсаарнь, эсэгэнь барижа үрдибэ. Хүл дороһоонь мухарһан монсогорхон шулуун доошоо, оеоргүй гүнзэгы нүхэ руу дэбхэрһээр, собхорһоор хиидэшэнэ.

— Шамайе аргамжалаагүйдэ, бүтэхэгүй хүн байнаш,—гээд, баабайнь нохойгоо гаргаха аргамжаяа бүһэлжэрхибэ.—Гэнжэдэ уятай нохой шэнгеэр яба.

Тиигэһээр даа, нохойнгоо халиһан байсын оройдо гарабад. Эсэгэнь холбожо залгаһан аргамжануудайнгаа нэгэ үзүүрһээ Согтоео сээжэһээнь бүһэлжэ уяад, доошонь байса руу оруулба. Жэжэ-божо шулуунууд абяатайгаар мүргэлдэн, доошоо хиидэнэ. Баабайнь хабсагайһаа ургажа гараһан томо, хүхэ шулуунһаа үдьхэлэн, аалихенаар аргамжаяа гулгуулна. Хадын оройгоор зайгуултаһан һэбшээн Доржын бэеые һэрюухэнээр үлеэн эльбэнэ... Гэнтэ нохойнь гиинаһан абяан дуулдабашье, үшөө харагданагүй.

— Амиды-ы, Хэрмэшэмни амидыл!—гэжэ хүбүүн зүрхөө дэлбэ баярлаба.

— Аалиар, аалиар бай, унабаш!—гээд, баабайнь ехэл дүмүүхэнээр аргамжаяа татана.

Ээдээ хараһан нохой аргамжаар дээшээ татуулжа, байсада үшөө хүрэнгүй ябахадаа, гиинаад, ута хэлээрээ хушуу, хоншоороо долеогоод, долеогоод абана. Хабсагай дээрэ гаргагдаад байхадаа, ехэ ээзэнэйнгээ нюурые, гарые долеоходонь, хоер хара нюдэнһөөнь монсогорхон дуһалнууд доошоо һабиржа байба...

Яһа бариаша Пагбаан үбгэниие асаржа, нохойнгоо хухарһан хүлые, хабһануудые барюулаад, эдэгэтэрынь агнангүй байһан эсэгэнь энэ үнгэрэгшэ нажар хорото дасадһаа Эхэ ороноо хамгаалхаяа дайнда мордоод, энэ бэшэг бэшэбэ ха юм даа...»

Энэ гайхалтай үдэрһөө хойшо нэгэ хэды хоног үнгэрбэ. Доржын һургуулиһаа гэртээ ерээд, эжытэеэ хара хахирмаяа һорожо һуухада, үүдэнэйнь газаа талаһаа нэгэ юумэн һабардахадал гэбэ.

— Үүдэ нээжэ диилэхэгүй хэн гээшэб?—гэжэ Доржо гайхаба.

— Заахан үхибүүн бээз. Ошо, нээгээд, үгэ—гээд, эжынь сайгаа аягалаадхиба.

— Ибии-и, харыш!—гэжэ хүбүүн гэрээр дүүрэн һүхиреэдхибэ.

— Татай галда!—эжынь бэеэ барингүй һүхиржэрхибэ.—Ай, зайлуул, хөөрхы! Нохоймнай ихэдээ манингаа шандагаар тэжээхэнь гү?

Амандаа шандага зууһан Хэрмэшэ үүдээрээ багтажа ядаһаар орожо ерэбэ. Тэрэ, нээрээшье, үлэн хооһоор һууһан хоер ээдэтэе хэлэшэгүй, хэмжээшэгүй ехэ баяр асарһанаа мэдэрһэн мэтээр һүүлээ хурылан байгаад, ээдтээ эрхэлээдшье абана, урдаһаань һүрэжэ, соройжо байгаад, нюур, хасарнуудыень долеогоодшье орхино. Баярлаһан хирээ бархирха гэжэ тэрэ «уйлаадшье» абана хэбэртэй. Магад, ээзэнэйнгээ гэртэһээнь гаража ошоһон үдэрһөө хойшо анха түрүүшынхиеэ иигэжэ баясана, хүлгэнэ гү, али урданьэлдэб бодосонуудаар баян таалуухан эльгэ ээзэнэйнгээ гарһаа эдижэ һураһан хадаа мүнөө тэрэ юугээршье жэшэхээр бэшэ амтатай эдеэндээ шунажа байна гү? Али, магад, гэртээ үлэһэн ээдэйнгээ гарһаа тэрэ эльгэ абаха шуналтай ой соо бариһан шандагаяа асарба гү? Араата нүхэрэйнгөө хүсэлые Доржо хүбүүхэн өөрынхеэрээ ойлгобо.

— Ибии, Хэрмэшэмнай маанадаа хооһоор һууна гэжэ, нээрээ, мэдэнэ гү?

— Хэри даа, хүбүүмни, ойлгохын аргагүйл даа,—гэжэ эхэнь хүбүүгээ тэбэрихэ зуураа, нулимсаяа нюусаар аршаад абана.—Һураһан юумэ һураар татуулхагүй гэжэ олзоео асарба еһотой. Урдань баабайшни агнахадаа, бариһан ангуудайнгаа эльгые Хэрмэшэтэеэ хубаалдадаг байһан юм. Мүнөө энэ шандагаяа үбшөөд, эльгыень нохойдоо үгөөрэй. Бишни галаа түлиһүү...

— Ибии, Хэрмэшэмнай үдэр бүри иигэжэ шандага асарха гү?

— Хэри, мэдэхын аргагүйл даа, хүбүүмни.

— Хэрмэшэтэеэ үдэр бүри агнахабди,—гэжэ Доржо хүхиһэндөө нохойгоо хүзүүдээдшье абана.—Шандагадта урьха зүүхэбди.

— Хэшээлээ бү мартыш даа, хүбүүмни. Һураһан далай, һураагүй балай гэжэ баабайшни бэшээ бэлэй.

— Би һайнаар һурана бэшэ аалби?—Доржо хүбүүхэн эжыдээ абтажа үгэбэгүй.—Үдэр бүри модо руу ошохогүйбди, тиимэ гү, Хэрмэшэ?—гээд, толгойень эльбээд абахадань, Хэрмэшэ эдир нүхэрөө, ойлгоһон, дэмжэһэн шэнгеэр урдаһаань харасаяа залаад:

— Ии-уу,—гэжэ гиинаад абана.

— Өөрөөл мэдыш даа, хүбүүмни. Ехэ боложо ябана ха юмши. Һайн хүн болохоео оролдыш даа,—гээд, эжынгээ толгойень үнэсэн энхэрхэдэ, хүбүүнэй досоо юундэшьеб хахаад, уйладаһаниинь хүрэшэбэ.

Амаралта бүхэндөө Доржо хүбүүхэн Хэрмэшэтэеэ модо руу ошодог болобо. Хаа яахана хялархан шандага бария һаа, багтажа ядаһаар гэртээ орогшо бэлэй. Хэрмэшэ, юун зугаа байхаб, урданайхидаал адляар халуухан шуһатайхан эльгэнһээ хүртэдэг болобо. Үбэлэй хүшэр, хүйтэн сагые эдэ гурбан нүхэд иигэжэ дабажа гараһан гэхэ.

Үхэлтэ дайнай хатуу, шэрүүн үе саг хүн зоной уйлын үриие үзүүлнэ: тэрэ хүн бүхэнэй зоболондо, уй гашуудалда ямаршье хамаагүйгөөр, өөрынгөө эрхэ байдалаар, өөрынгөө дура зоригоор эрьелдэжэ байһан шэнгеэр үзэгдөөшье һаа, сэлеэн соохи айл бүхэндэ үхэл, үншэрэлгэ, зоболон гашуудал асарна. Нээрээшье, газар эхэмнай үбэлэй унтариһаа бэшэ, хүнэй уйлаан, дуулаанһаа һэринэ гэжэ, наранай халуун элшэһээ хайлаһан саһанай уһаар бэшэ, үншэрһэн үхибүүдэй, үбгэд, хүгшэдэй нулимсаар умдална гэжэ һанахаар бэлэй, тиимэһээ хабарай зүлгэ хүхэ ногооной ургасашье, үдэр, һүнигүй хангюурдажа байгаа булжамуурнуудай арюун, сэбэр хүгжэмшье, алтан гургалдайн уян, зөөлэн аялга дуунишье тэрээндэ ямаршье баяр асарнагүй.

Хэрмэшэ эгээл хайратай, эгээл дуратай юумэнһээнь хахасаһан шэнгеэр ушаргүй хүндэ юумэндэ гэнтэ дарагдажа, даншье һаа, уйдхартай, гунигтай мэдэрэлдэ абташаба: энэ гэжэ баримталшагүй нэгэ аймшагтай хажар хашар амитанда бүхы досоохиео һуга татуулжа абтаһан мэтэ, залуу наһандань, хүсэтэй, тэнхээтэй бэедэнь арьятанай зориг, шулал ургэдэг абяасань зүнгөөреө мүхэжэ байһан шэнгеэр үзэгдэхэ юм. Юушьегүй хооһон, хүнды торхо мэтэ болошоһон сээжэ сооһь нэгэ айхабтар гашуун юумэ бии болоржо, эһэшөөд байһанаа газаашаа дэлбэ, тэһэ һүрэн харьялшаба. Һүр һүлдэеэ дарагдаһан Хэрмэшэ арай гэжэ һууриһаань бодожо, даажа ядаһан ашаанда дарагдаһан мэтээр шүүд шамайхан гэшхүүр дээрэ гараба. Удаань тэрэ гнинажа, гангинажа байгаад, урдахи хоер һабараараа үүдыень һабардажа оробо.

Доржо хүбүүхэнэй үүдэеэ нээхэдэ, Хэрмэшэ гэртэ оромсоороо, хойто хоер хүл дээрээ соройжо, заахан ээзэнэйнгээ зэм, дала дээрэ урда хүлнүүдээ табиба. Тиигээд гиинажа байгаад, нюур хасарыень долеожо эхилбэ.

— Хэрмэшэ, яана гээшэбши? Юун болооб?—һанаа сэдьхэлээ зобоһон хүбүүхэн нохойнгоо толгой, хүзүүеынь эльбэн эрхэлүүлнэ.—Хэрмэшэ, гансаарташни уйдхартай байна гү?.. Бү уйда, баабаймни ерэһэн хойно хоюулан сугтаа агнахат. Хэрмэ, булгаяа барихат,—гэжэ байгаад, дүрбэн хүлтэ нүхэрөө һамааруулха гэжэ оролдоно.

Гажарал, гашуудалыень дэгдээхын тула ямаршье үршөөл, хайра заахан ээзэнһээнь абаагүйдөө, голхорһон шэнгеэр Хэрмэшэ ута үһэтэй ээзэндээ дүтэлбэ. Хүнэй үгөөр хэлэжэ шадамаргүй адагуусан хадаа Хэрмэшэ һүүлээ хурылан, уйлажа, гиинажа байгаад, ээзэнэйнгээ гарые, хургадыень долеоно. Нээрээ, тэрэ бүхы арюун, һайхан мэдэрэлһээ хахасажа байһан шэнги үглөөнэй шүүдэр мэтэ монсогорхон дуһалнуудые хоер нюдэнһөөнь доошонь һабируулжа байжа «уйлана».

— Хайшан гэшөөбши даа, Хэрмэшэ?.. Али үбдэшөө гүш? —гэрэй ээзэн эхэнэр уйлахаһаа арай наахануур дуугарха зуураа: «нохой уйлаха, улихадаа, муу гэлсэгшэ бэлэй... Энэмни иигэхэдээ, муу юумэ ерлоно гээшэ гү?..»—гэжэ уйлахаһаа арай наахануур һэжэглээшье һаа, һанаа зоборитой байдалаа шэдэлһэн ээдэйнгээ гэр тээшэ харан-харан ябашаба. Үдэһэн, бодоһон гэрнүүдэйнгээ хэды түрэл, дүтэшье һаань, Хэрмэшэ ухаан мэдэрэлдэнь багташагүй нэгэ аймшагтай, һүрөөтэй юумэндэ намнуулһан шэнгеэр хара хүсөөр ябажа ябатараа, табан үе хорео доогуураа шургажа гараад, баруун тээхэнүүрынь ногооржо харагдаһан һаглагар, үндэр хасууринууд руугаа оромсоороо, гэрээлһэн хүн мэтэ саг зуураа һэргэшэбэ: аймхай шандаганай мүр, ула дээрэ унажа, үнэр танарыень абамсаараа, арьятанай абьяас шуналаар зоригжожо, одо һодоео нэмээд, нэгэ хэды соо хусаад хусаад абана. Бүхы мэдэрэлээрнь, бэеэрнь шэнгэһэн гашуудалаа мартажа, бии үгы хүсэ шадалаа зангидажа, зангидажа, урданайхидаал адляар «һаб-һабхан» хусаһаар ахир муухан шандаганай мүр мүрдэн ябашаба.

Дүрбэн хүлтэ нүхэртөө эдеэ хоолыень бэлдэжэ, гэрһээнь гараһан хүбүүхэнэй Хэрмэшэеэ бэдэрхэдэнь, тэрэнь хаанашье үгы байба. Газарай гурбан хүрьһэн доро орожо хорошоһон шэнги.

— Хэр-мэ-шэ-ээ, Хэр-мэ-шэ-ээ!.. Хэрмэ-шэ-ээ, Хэр-мэ-шэ-ээ!.. гэжэ һүхиржэ ябаад, хорео хотон соогуураа эсэтэрээ гүйһэн хүбүүхэн мэгдэһэн, гайхаһандаа дахин гэртээ гүйжэ оробо.

— Ибии, Хэрмэшэмнай үгы лэ... Дуудажа, бэдэржэ ядабаб, —гэжэ тэрэ нэгэ амяар дуугарба.

— Юугээ хэлэнэ гээшэбши, хүбүүмни!—эжынь шэшэрһэн хүбүүндээ мэдүүлхэгүй гэжэ би үгы шадалаараа оролдобо.

Иигэжэ ээдтээ, хахасаһан Хэрмэшэ үүдэндээ туласа ерэбэ. Заахан ээзэнэйнгээ үүдэеэ нээгээд үгэхэдэ, Хэрмэшэ газаашаа гаража, саһа шуурганһаа, хура бороонһоо хорожо хэбтэдэг гэрэйнгээ булан тохойень үнэсэжэ ябаад гороолон тойробо.

Ама, хэлэгүй нохойшье һаа, ошоһон, үнгэрһэн юумэеэ мартангүй һанажа ябадаг амитан хадаа Хэрмэшэ үндэр, хаһатай ээзэнтэеэ энэл гэрэйнгээ хажууда хахасаһанаа, бахаһаа уятай түмэр гэнжэдэ угаарууланн унажа, уйлаһан, гомдоһоноо дахинаа хэраһан шэнги болоходоо, мүнөөшье баридаһагүйгөөр гангинаад абаба. Удаань тэрэл хажар дуутай шэрэм гэнжээр нюдэндэ харагдагшагүй амитанда хүтэлүүлһэн шэнгеэр гэдэргээ—мүнөө болотороо байрлаһан гэр тээшээ, хүхэ тэнгэри өөдэ һүлэмхихэн утаагаа хоолойгоор дуугарба.—Хэрмэшэмнай ерэхэгүйнь ха юм даа, —мэгдэһэндээ эхэнь үгэ алдажархиба.

— Юундэ ерэхэгүй юм!—уйлахаһаа арай наагуур хүбүүхэн дуугарба.

— Хэрмэшэмнай маанадтаяа хахасажа гараал даа..

— Яагааб теэд?—Доржо хүбүүхэн эжынгээ хэлэһэн үгын удхые ойлгобогүй.

— Иигэжэ хахасажа гараһан нохой гэртээ ерэдэггүй юм гэжэ хэлсэгшэл даа, хүбүүхэмни, —арай шамай гэжэ хэлэһэн эжынгээ бэеэ барингүй нюдөө аршан уйлашахада, Доржо үгэ дуугүй хубсалжа оробо.

— Хаана ябахаяа түхеэрнэбши, хүбүүмни?

— Хэрмэшэеэ бэдэрхэмни...

— Ойлгыш даа, хүбүүмни,—гэжэ эжынь хүбүүгээ аргадажа оробо.—Һайн нохой гэрһээнь холо, хээрэ талада ошожо, яһаа хаядаг юм, үгышье һаа, ой тайгада гарадаг. Гансаараа хаана ябаха хүмши? Һүүлдэ нүхэдөө хэлэжэ, сугтаа бэдэрээрэйгты.

— Хэрмэшэеэ һайнаар хаража байгты гэжэ баабаймнай захяа бэшэ аал?—гэжэ хүбүүн эхэдээ хэлэбэ.—Хэрмэшэмни амиды!.. Бэдэрхэм! Баабайдаа юун гэжэ хэлэхэбиб?

— Наран ороходо болошоод байна!.. Иимэ орой хаана ябашана гэжэ гансаарыешни табихабиб?.. Намаяа хайрлыш даа, хүбүүмни.

— Хэрмэшэмни!.. Баабайдаа юун гэхэбиб?—Доржо хүбүүхэн үгэеэ хүсэд хэлэнгүй уйлашаба.

...Эгээл энэ сагта Хэрмэшэ гэнтэ һал унашаба. Тээ тугаархана ухаан мэдэрэлдэнь мүндэлһэн шунал, хүсэлынь хайшаашьеб дэгдэшэбэ. Залуу, хүсэтэй бэень тэнхээ, тамираа алдажа, хүлөөшье татаха арга үгы болошобо. Бүхы һудалнуудаарнь улаан шуһыень гүйлгэжэ, амидаралай хүсэ, шадал мүндэлүүлһэн сог улаан зүрхыень, агууехэ амидарал тэмсэлэй абьяас, шунал бадаруулжа байгаа бүхы досоохинень нюдэндэ харагдашагүй шумасын һуулижа абаһан шэнги хүлөөшье татаха тэнхээгүй болошобо. Хүлеэгдээгүй гэнтын сохилтоһоо гиинаха, уйлахашье шадалаа һалажа, үни заяанда орбонгоороо унаһан томо гэшын хасууриин унандиин хажууда хэбтэшэбэ. Тиин ямаршье юумэндэ хамаагүй—шэхэ дулии, нюдэ һохор боложе, еолохошье, гэншэхэшье шадалгүй болошобо. Хэрмэшэ хэзээдэшье бодохогүйгөөр һүлэмхихэн нюдөө аниба... Теэд энэ сагта хүреэһээнь газаашаа гараха, ороходоо заахан эрьенгыень «шард» гэтэр нээһэн почтальоной гэртэнь орохые, тэрэ дороо эрхирсэ уйлалдаһан ээдэйнгээ хэмжэшэгүй ехэ гашуудал, үншэрэлгын уйлаае Хэрмэшэ яажа мэдэхэ бэлэй даа... Үхэлтэ дайнай залинда дайрагдаһан энэ айлай зоболон, гашуудал Хэрмэшын ами наһанда, мүн тэрэнэй хоер ээдэйнь хуби заяанда иимэ хүндөөр тудаа бэлэй.

Балдан ЯБЖАНОВ

ТА ӨӨРЫГӨӨ ҺАЙН МЭДЭХЭ ГҮТ?

Хүнэй уураг тархи хадаа мэдэрэлэй арбан миллиард эсһээ (клеткэ) бүридэдэг юм. Тиимэһээ тэрэмнай 86 миллион мэдээ тогтоохо шадабаритай. Секунда бүри 100 мянган урбал (реакци) хүнэй уураг тархи соо болоржо бэйдаг.

• • •

Мэдэрэлэй органуудай хүлеэн тоожо абаһан хамаг бүхы мэдээсэлнүүдэй гансахан хубиие уураг тархи болбосоруулан хэрэглэжэ, үлэһэн ехэ хубиинь хэрэглээгүй орхидог. Нюдэндэ үзэгдэһэн ямар нэгэн үзэгдэл дүрсые оройдоол 0,05 секундада соо хүнэй уураг тархи танижа мэдэрхэ шадабаритай.

• • •

Дундуур наһанай эрэ хүнэй арһанһаа 600 мянга шахуу жэжэ зүйл 1 саг соо хууража унадаг. Харин жэл соо 675 шахуу грамм арһан гуужадаг байна.

• • •

Хүнэй тархида 125 мянган шэрхэг үһэн тоологдодог. Тэрэнэйнь 45, заримдаа 60-ниинь үдэр бүри унадаг. Хүнэй наһанай хугасаада 1,5 миллион гаран үһэн унажа, ургажа байдаг.

• • •

Хүнэй зүрхэн хадаа 900 килограмм шахуу ашаае 14 метр үндэртэ гаргажа шадахаар эршэ хүсэ (энерги) жэл соо гаргашалдаг. Табин наһа хүрэхэдөө, 18 мянган тонно ашаае 227 метр үндэртэ гаргаһантай тэнсүү ажалые зүрхэн гүйсэдхэһэн байдаг.

• • •

Наһанайнгаа туршада хүн гээшэ 40 тонно хоол хүнэһэ хэрэглэжэ, 380 мянган кубическа метр агаараар амилна.

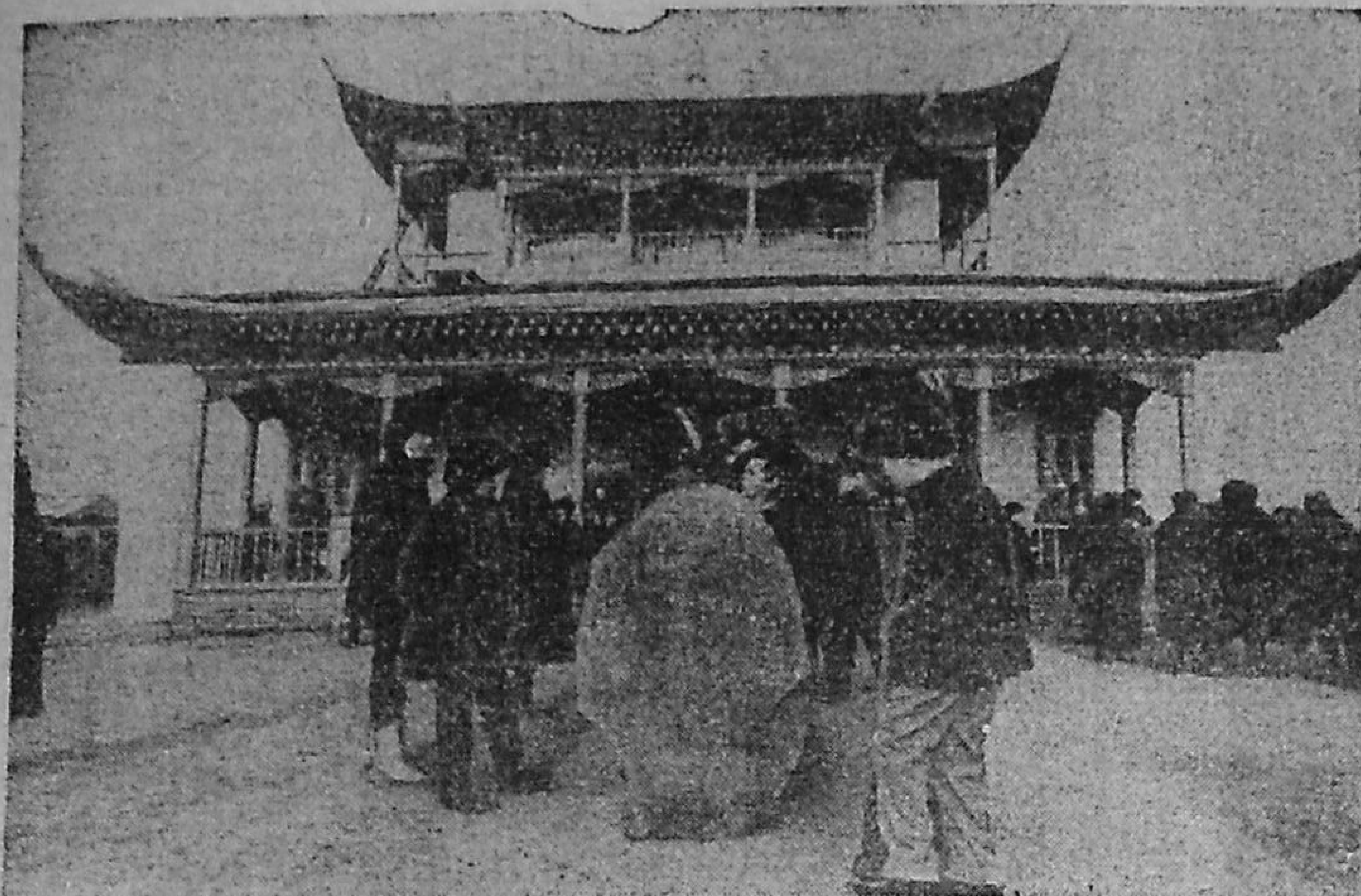

Үе сагнай ехээр хубилна. Арбаад жэлэй саада тээ иимэ юумэ болохо гэжэ һанаха һаалди. Үгы даа, тиин тэрэ хэндэшье хэрэггүй, һандархай зандаа байгша һэн. Тамчиин дасанай 249 жэлэй түүхын туршада (ерэхэ жэлдэ ойн жэл болохо) олон ехэ ехэ үйлэ хэрэгүүд болоһон байгаа гэжэ мэдэнэбди. Хүгжэн һалбарха үеһөө эхилээд, һандаргагдан унаһаншье үе болоо. Теэд энэ дасан мүнөө эгээл һэргэн хүгжэхэ үедөө хүрэжэ ерэбэ. Үнгэрһэн понедельнигэй үдэр дасан нээлгэ болобо. Мүнө[illegible] сагай эрилтын еһоор бишыхан [illegible]бэ. Шажанай еһоор - рамкай хэгдэжэ, Ивалгын дасанай ламанар тэрэниие бүтээбэ.

УХААН СЭДЬХЭЛЫЕМНАЙ БУСААГТЫ!

Энэ үдэр дасан соо хүн зон дүүрэн байба. Тосхоной хүн зон ехэ багагүй ерэһэн байна. Дүгын һууриин сэлеэнгүүдһээ, хүршэ районуудһаа һүзэгтэйшүүл ерээ. Зүла бадараахын тула шара тоһотой шэлхэнүүдые асарнад. Дасанда бэлэг болгон, гоё һайхан торгон бүдөөр бүридэһэн шэрдэг-олбогуудые, бурханай нэмүүрые жаншалха торго үргэнэд. Һүзэгтэн-буряадуудай баяр баясхалан хубаалдаха, харахаяа ородуудшье ерэлсээ. Тиихэдэ хоншуу һайхан үнэртэй санзай адис гү, али аршаан хубаахадань, хүнүүд олоороо хүртэхэ гээд лэ дүгтаналдашана.

Тамчиин дасанай нээлгэдэ научно-шэнжэлэлгын «Бурятпроектреставрация» таһагые дарга И. Г. Васильевэтэй уулзажа, дасанай түүхэ тухай хөөрэжэ үгэхыень гуйбаб. Энэ хадаа монгол хатагин угай зоной отогой дасан байһан юм. Тэдэ 1718 ондо Россиин [illegible]рэндэ үнэн сэхэеэ мэдүүлһэн байна. Монголнуудай магжа хаашуултай тэмсэл ябуулдагһаань хашаржа, тэдэнэр Монголһоо гаража ерэһэн юм. 1720 ондо энэ отогой зон ниишэ ерэжэ, хоёр нуурай хоорондо (тэрэ үедэ Галуута-Нуур хоёр нуурһаа бүридэдэг байгаа) дуган—һэеы гэр табиһан байна. Газарай хүдэлэлгэһөө нуурай хэлбэриин хубилжа захалхада, тэрэнээ баруун бэедэнь гаргаа һэн. Хори буряадуудай түүхын бэшэгэй еһоор энэ дасан 1740 ондо бии болоо гээд тоологдодог. Тэрэ үедэ дасан ехэ баян самай наада—шажанай һайндэр үнгэргэдэгөөрөө суурхагша бэлэй. Эндэ өөрын ехэ һургуули—сан[illegible]т-дасан байһан юм. 1809 онһоо хойшо Тамчиин дасан хамба-ламын үргөө болон баталагдаа. Энэ эрхэдэ хүртэхын тула Сонгоол дасантай ехэ бэрхэшээлтэй буляалдаан болоо һэн.

Һэргэн хүгжэлгэ, һандарал. Дасанай харьяата газар дээрэ ни арбан долоон байшангуудай хоерынь лэ үлэнхэй. Шулуугаар баригдаагүй байһан гэр барилганууд дууһан шэрэгдэжэ, зөөлгэгдэшэһэн байна. Хоёр дуганиие абаашогдаа. Нэгэнинь мүнөө Новосибирск хотодо, нүгөөдэнь (дзаагжан) манай этнографическа музейдэ байдаг. Дасан дуган һэргээхэ хэрэгтэ хабаадалсаһан олонниитэ тэдэниие һөөргэнь бусаагты гэһэн эрилтэ табинадаа зүб. Нэдондо хүбүүд 30-аад онуудта үгы болошоһон алтан сэргэ гэдэг (энэ шулууе 3 мянган жэлэй шулуун гэжэ тоологдодог) шулуу оложо, һөөргэнь бусаагаа һэн. Энэ сэнтэй олдошынгоо түлөө Олег Афанасьев, Сережа Суриков, Виталий Тайшихин, Костя Прудников гэжэ хүбүүд нэрэтэ часынуудаар шагнагдаа. Тиихэдэ ВСЖД-эйн, нютагай 92-дохи һургуулиин хүүгэд, памятнигуудые хамгаалгын бүлгэмэй гэшүүд баһа дасан нээлгэдэ хубитаяа оруулһан юм. Һуралсаад эндэ субботнигуудые үнгэргэжэ, дасанай газаагуурхиие сэбэрлэһэн, нютагай наһажаал хүнүүдээр ябажа, урданай зүйлнүүдые суглуулгада хабаадалсаһан байна. Тэдэнэр багша Т. Б. Доржиевагай хүтэлбэри доро хизаар ороноо шэнжэлхэ хэрэг эрхилжэ, нютагай түүхэ «онгилнод». Эдир шэнжэлэгшэд согшин дасанай сагаан байшан тойроод 18 гэр байранууд байһан юм гэжэ хаанашьеб уншажархёо. Дасанай дэргэдэ мастерскойнуудшье байһан [illegible]. Хэшээлхэдэ, шэрдэлгын мастерской байһан байна. Дэргэдэхи үйлсэнүүдшье арюун сэбэр, гуримтай байгаа һааб даа.

Эндэхи тосхоной байрын гэрнүүд дасанда дүтэ оршоно. Харин урдань хүнэй дуу дуулахаар зайтай газарта барилга хэхэ гэжэ зүбшөөдэг байгаа. Гоё һайханай талаар Тамчиин дасаниие Ивалгынхитай юрэдөө сасуулхагүйш. Һүзэгтэйшүүлэй нара зүб гороо хэжэ ябадаг зүргэнүүд буртаг үбһэндэ дарагдашанхай. Теэд Забайкалида и эгээл ехэ дасан байһанаа һандаргагдабашье, мүнөө тэрэ дахяад һэргээгдэбэ ха юм даа. 30—40-оод онуудта эндэ БАМлаг оршодог байһан юм. Ямаршье зэмэгүйгөөр хэһээгдэһэн хэды олон хүнүүдтэ энээхэн дасан һүүлшынь гэр болооб даа. Эндэ «Потомок Чингис-хана» гэһэн фильм буулгагдаһан байна. Табяад онуудта тэрээниие шэнэлэн һэлбэхэ гэһэн байгаа. Теэд ямаршье зээнэй олдоогүй дээрэһээ тэрэ дахяад һандаржа захалаа һэн. Тэндэ баһа хэзээшьеб нэгэтэ шажанда эсэргүү шэглэлтэй музей нээхэ гэһэн аад, тэрэнь бүтөөгүй. Эсэс һүүлдэ Буддын шажантанай бүлгэм тэрэниие мэдэлдээ абаһан байна.

Хуушан дэлхэйе дэбһэжэ хаяад, бидэ һүүлдэнь шэнэ һайхан дэлхэй байгуулжа шадаагүйбди. Шажанда эсэргүүгээр соносхогдоһон дайн өөһэдымнай урдаһаа эрьежэ ерээ. Нүгэл, буян гэһэн үгэнүүдэй удха олонхиднай ойлгохоһоо байха оройдоо дуулаашьегүй байха юм. Ухаан сэдьхэлдээ эдэ бүгэдые хадагалжа ябаагүй ушарнай горитой ехэ хохидолдо асараа. Тингэжэ энээнһээ уламжалан гэмтэ ябадалнуудтай олошорһондо бидэ гайхаха, айха, һүрдэхээшье болижо дадашанхайбди.

Гэхэтэй хамта, бүхы материальна зүйлнүүдые дахяад бусааха, һэргээхэ, байгуулхада болохо. Харин ухаан сэдьхэлэй баялигуудые бусааха гээшэнь бэрхэшээлтэй. Тиин дасан һэргээлгэ дахяад ухаан сэдьхэлэймнай баялигые бусаалга болон, бидэ бүгэдэндөө эрьен бусажа ерэг лэ.

С. ОЧИРОВА,
манай корр.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

САГАЙ УЛАРИЛЫЕ МЭДЭЛГЭ БҮГЭДЭНДЭ ХЭРЭГТЭЙ

Совет органуудай, промышленна болон хүдөө ажахын предприятинуудай, колхозууд болон совхозуудай, эмхи зургаанууд болон ведомствэнүүдэй хүтэлбэрилэгшэдэй анхаралда!

Буряадай гидрометеорологиин республиканска түб 1991 ондо тусхай гидрометерологическа мэдээсэл үгэхэ талаар түлбэритэй хэлсээнүүдые батална:

— арадай ажахын һалбаринуудта (районуудаар, замай участогуудаар) сагай уларилые уридшалан соносхолго;

— долоон хоног болон һара урид сагай уларил тухай консультаци үгэлгэ;

— районууд болон тус тустань ажахынуудта сагай уларилай ямар байха тухай түргэн соносхолго, хүдөө ажахын ургамал болон ногооной ямараар ургажа байһан тухай мэдээсэл үгэлгэ, газарай хүрьһэндэ шииг нойтоной ямараар нэбтэрһэн тухай мэдээсэлгэ, ургаса хүряалгын болзор гаргалга;

— гол горхонуудай, мүн Байгал далайн уһанай байдал тухай мэдээнүүдые үгэлгэ;

— Буряадай ССР-тэ агаар болон уһанай байдал тушаа соносон мэдээсэлгэ.

Гидрометеорологиин талаар Буряадай республиканска түб эмхи зургаанууд болон тусхай организацинуудай захилаар агаарай болон уһанай байдал шэнжэлдэг болохо. Түбэй мэргэжэлтэд сагай уларилда характеристикэ үгэхэ, шэнжэлгэ хэхэһээ гадна микроклиматическа буулгабаринуудые захил хэһэн ажахынуудай дэбисхэр дээрэ хэхэ байна. Иимэ шэнжэлгэнүүд, буулгабаринууд хамһабаркин ажахынуудта мүн лэ хэгдэхэ аргатай. Буряадай республиканска түбтэ хандаһан ажахынууд болон организацинууд, эмхи зургаанууд хэзээдэшье гарзатахагүй гэжэ тэмдэглэхэ байнабди.

Байгаали хамгаалха талаар, хүн зоной элүүрые хамгаалха талаар, эдеэ хоолой зүйлнүүдые элбэг ехээр гаргаха талаар гүрэн түрын удха шанартай ажал ябуулагдана гэжэ республиканска түбэй хүдэлмэри тушаа хэлэмээр. Иигэжэ гидрометеорологиин түб тусхай захилнуудые дүүргэхэ талаар хэлсээнүүдые баталхаар бэлэн. Гидрометеорологическа продукци байгуулжа, оршон тойронхи байгаалиин байдал тушаа мэдээсэлнүүдые үгэжэ эхилхэ хэрэгтэй.

Хэлсээнүүдые баталха гэбэл иимэ адресаар хандагты: 670034, Буряадай ССР, Улаан-Үдэ, Пушкинай үйлсэ, 2 «а», Буряадай республиканска гидрометеорологиин түб. Телефонууд: 4-11-66, 4-24-46.

Анхарагты!

НЭГЭ КОМНАТОТОЙ БОЛБОСОН ТҮХЭЛТЭЙ КВАРТИРЫЕ (ХОЕРДОХИ ДАБХАР, БАЛКОНТОЙ, ТОМО КУХНИТАЙ, КАПИТАЛЬНА ЗАҺАБАРИЛГА ХЭГДЭНХЭЙ, 20-дохи КВАРТАЛ) ХОЕР КОМНАТОТОЙ КВАРТИРААР АНДАЛДАНАБ.

АБН. № 9.

ХАБАРОВСКҺАА УЛААН-ҮДЭДЭ ГЭРЭЭ ҺЭЛГЭХЫЕ ХҮСЭҺЭН ЭХЭНЭРЫЕ МЭДЭЭСЭЛЭЙ ТҮБТЭ ЕРЭХЫЕНЬ УРИНАБДИ.

АДРЕС: ИНФОРМТҮБ, ТУЛАЕВАЙ ҮЙЛСЭ; 150, 14-дэхи НОМЕРОЙ АВТОБУСООР «МЕЛЬКОМБИНАТ» БУУДАЛ ХҮРЭТЭР ОШОХО. ҮГЛӨӨНЭЙ 9-һөө 17-30 САГ ХҮРЭТЭР ХАНДАХА.

ЗАЛУУ БҮЛЭ 1—3 ЖЭЛЭЙ БОЛЗОРООР НЭГЭ-ГУРБАН КОМНАТОТОЙ БОЛБОСОН ТҮХЭЛТЭЙ КВАРТИРА АБАХА ХҮСЭЛТЭЙ. «ОКТЯБРЬ» КИНОТЕАТРАЙ, ЛВРЗ-гэй РАЙОНДО ҺАА, ҺАЙН ҺЭН.

ГУРИМ, АРИГ СЭБЭРЫЕ САХИХАБДИ ГЭЖЭ МЭДҮҮЛНЭБДИ.

НЭГЭ ЖЭЛЭЭР УРИД МҮНГЭ ТҮЛЭХЭ АГГАТАЙЕДИ.

ИИМЭ ТЕЛЕФОНООР ХОНХОДОГТЫ: 2-34-41 (СУББОТО БОЛОН АМАРАЛТЫН ҮДЭРНҮҮДҺЭЭ БЭШЭ САГТА ҮГЛӨӨНЭЙ 9-һөө 18 САГ ХҮРЭТЭР).

Мэдээсэлэй түб:

«НАУЧНО - ТЕХНИЧЕСКЭ ФИРМЭ ӨӨҺЭДЫНГӨӨ ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭДТЭ УДААН БОЛЗООРООР 1—3 КОМНАТОТОЙ БОЛБОСОН ТҮХЭЛТЭЙ КВАРТИРАНУУДЫЕ ҺАРАДАА 100-ҺАА 250 ТҮХЭРИГ ТҮЛБЭРИТЭЙГӨӨР АБАХА ХҮСЭЛТЭЙ. МҮНГЫЕНЬ ТҮРҮҮНШЬЕ ҮГЭХЭДЭ БОЛОХО. ГЭРНҮҮДЫЕ ДААЖА АБАА ҺАА, СЭБЭР БАЙЛГАХАБДИ ГЭЖЭ МЭДҮҮЛНЭБДИ.

ИИМЭ ТЕЛЕФОНООР ХАНДАГТЫ: 2-60-37.

АДРЕС: УЛААН-ҮДЭ—17, а/я 4043.

ПРОЦЕНТГҮЙ УРЬҺАЛАМЖЫН ОБЛИГАЦИНУУДЫЕ ХУДАЛДАЖА АБАГТЫ

1990 оной июлиин 15-һаа нөөсэлгын банкнуудай эмхи зургаанууд урьһаламжын облигацинуудые худалдажа захелаа.

Урьһаламжын облигацинууд хүн зоной һайн дураараа худалдажа абаха үнэтэ саарһанууд болоно.

Иимэ облигацинуудаар хоморой шухаг эд бараа худалдажа абаха арга олгогдохо.

1993 он болотор урьһаламжын облигацинуудаар эд бараан худалдагдаха.

1992 оной январиин 1-һээ 1992 оной июлиин 1 болотор урьһаламжын облигацинуудаар тусхай эд бараа худалдаха магазинуудта облигацинуудай ээдэй списогүүдые оруулха шухала. Сүлөө һаймаанһаа худалдажа абтаһан облигацинуудай ээд мүн лэ дээрэ дурсагдаһан болзорые хазагайруулангүйгөөр списогтэ бэшүүлхэ еһотой. Списогүүдые бүридхэхэдөө, магазинуудай ажалшад облигацинуудай номернуудые заатагүй бэшэхэ уялгатай. Облигациһаа үнэтэй эд бараа абажа болохогүй. Хэрбээ облигациин сэнгһээ үнэгүй эд бараанда дайралдаа һаатнай, үлэһэн мүнгэ магазин бусааха уялгатай.

Облигациин ээн эгээн түрүүн худалдажа абаһан нөөсэлгын банкида хандажа, облигацияа тушаагаад, мүнгэеэ бусаажа абаха эрхэтэй.

1995 оной январиин 1 болотор урьһаламжын облигацинуудаар эд бараа худалдажа абахада болохо. Харин облигацияа бусааха гээ һаа, 1997 оной январиин 1 болотор тэрэнээ баряад байхадатнай болохо байна. Энэ болзорой һүүлээр мүнгэн түлэгдэхэгүй.

УРЬҺАЛАМЖЫН ОБЛИГАЦИНУУДААР...

1. МИНИ-ТРАКТОРНУУД—5000 ТҮХ.
2. ҮНГЭТЭ ТЕЛЕВИЗОРНҮҮД—1000 ТҮХ.
3. ВИДЕОМАГНИТОФОНУУД — 2500 ТҮХ.
4. СВЧ ПЕЭШЭНГҮҮД—350 ТҮХ.
5. ПЕРСОНАЛЬНА БЫТОВОЙ КОМПЬЮТЕРНҮҮД—700 ТҮХ.

ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНО РАЙОНОЙ НӨӨСЭЛГЫН БАНКЫН ЯМАРШЬЕ ОТДЕЛЕНИДЭ ПРОЦЕНТГҮЙ УРЬҺАЛАМЖЫН ОБЛИГАЦИНУУДЫЕ ХУДАЛДАЖА АБАХАДАТНАЙ БОЛОХО.

СССР-эй АН-ай СО-гой БУРЯАДАЙ ГЕОЛОГИЧЕСКА ИНСТИТУДАЙ, «ШЭНЭ САГ» ГЭЖЭ НЭГЭДЭЛЭЙ ДЭРГЭДЭХИ ЭКОЛОГИЧЕСКА ТҮБ

«Экополис»

дурадхана гэбэл:

— оршон тойронхи байгаалиие, байгаалиин нөөсэ баялигуудые аршалан хамгаалха талаар научна шэнжэлгэнүүд;

— промышленна болон хүдөө ажахын предприятинуудай экологическа паспортнуудые байгуулга;

— һуурин пунктнуудай, административна районуудай, һунгуулиин округуудай экологическа программануудые зохеолго;

— Улаан-Үдэ хотын экологическа байдалые һайн болгохо талаар бодото хүдэлмэри;

— агаарта хорото бодосуудые элирүүлэн шалгалга, ПДВ-гэй нормативуудые тодорхойлолго;

— промышленна болон хүдөө ажахын предприятинуудай хэрэглэһэн уһан соо хорото бодосуудые элирүүлэн шалгалга, ПДС-гэй нормативуудые тодорхойлолго;

— эколого - географическа картануудые (туристическэ, замай, агнуурнин, байгаали хамгаалгын гэхэ мэтэ) байгуулга;

«Экополис» экологи хамгаалха талаар хүдэлмэридэ хабаадахыетнай урина.

«Экополис» оршон тойронхи байгаалиие аршалан хамгаалха талаар ямаршье дурадхалнуудые хаража үзэхөөр бэлэн байһанаа мэдүүлнэ.

«Экополис» танай захил эрхим шанартайгаар, таатай зохид болзор соо дүүргэхээр бэлэн.

Адрес 670042, Улаан-Үдэ, Сахьяновай үйлсэ, 8, СССР-эй АН-ай СО-гой БНЦ, «Экополис». Телефонууд: 3-18-68, 2-26-81.

Хуушан монгол хэлээр

«БИЛИГ-ҮН ТОЛИ»

Имэ нэрэтэй номые XX зуун жэлэй эхеэр Галшын Хайбзан гэжэ буряад лама хуушан монгол хэлээр бэшэһэн юм. Энэнь хадаа юрын хүн ажа амидаралдаа ямар дүримүүдые баримталха, яажа ажаһууха еһотойб гэһэн һургаалай ном болоно. Элинсэгэймнай олон зуун жэлдэ дагажа ябаһан заабаринууд энээн дотор согсологдонхой. Гэр байдалаа арюун сэбэрээр байлгаха, аха зондо, айлшадта хүндэмүүшээр хандаха гэхэ мэтэ юрын лэ һургаалнууд эндэ олон. Хэлэниинь ойлгосотой, уран; ехэ мэргэн зэргэсүүлгэнүүд олоор хэрэглэгдэжэ. Жэшээнь, нэгэндэнь иигэжэ хэлэгдэнэ: «Аяга нүхэд аа! Зунай сагай булжамуур мэтэ эртэ бодогты. Үбэлэй үдэр мэтэ хүнэй энэ наһаниинь ута мэтэ болохо юм». Нүгөөдэнь иимэ: «Хото хорёогоо, гэр байшангаа өөрын нюур мэтэ сэбэрлэжэ бай. Арюун сэбэр байхада, арбан зүгэй хүнүүд ерэжэ, эдеэтнай эдихэл». Элдэб ушар байдалда хүн яажа үйлэдэхэ еһотойб гэһэн тодорхой заабаринууд олон. Жэшээнь: «Гэнтэ ерэһэн айлшадта ураг садан мэтэ эдеэ унда хэжэ үгэ. Тэрэ хадаа энэ ороной эртын һайн гурим юм», «Хэрбээ бэлэн эдеэнэй үгы байгаа һаань, һайн эдеэн үгы байба гэжэ дуугара. Абяагүй һуубалшни, эдеэгээ гамнажа байна гэжэ һанахадаа болохо», «һамганһаа юумэ заатагүй асууха хэрэг гараа һаань, далда газарта асуу. Бусадай нюур дээрэ асуубал, һүүлдэ наадалагдажа болохо юм», «Хүнэй хаража байхада, муухай хубсаһаар бү бай. Тиимэ хүниие хүн бүхэн баһамжалхаһаа гадна, нохойшье тэрээндэ хусаха юм» гэхэ мэтэ. Зарим һургаалынь бүри философско шэнжэтэй байна: «Эд хуряаха гээшэ амидаралай тулада юм, Харин амидарал эд зөөриин тулада бэшэ»; «Өөрынгөө һуудаг гэр байшангаа бэедээ, сэдьхэлдээ гааруугаар түхеэрэ. Гахайн хашаа мэтэ байра хамаг үбшэнэй орон мүн» гэхэ мэтэ.

Шүтэн һүгэдэлгын, хүгжэлтын тогтошоһон үедэ лама хубарагай бэшэһэн энэ мэтын номууд манай үзэлтэй таарахагүй зүйл гээшэ гэдэг, тэдэниие шэнжэлһэн, гаргаһан хүнүүд муутан болодог байгаа. Эндэ хэлэгдэжэ байгаа «Билиг-үн толиие» 1966 ондо хэблүүлжэ гаргаһан, ород хэлэндэ оршуулһан манай мэдээжэ эрдэмтэн Ц-А. Дугар-Нимаевашье хатуу шүүмжэлэлдэ орожо, тэрээнһээ уламжалан, хуушан зохеолнуудые шэнжэлхэ хэрэгтэ ехэ хохидол, һаатал ушаруулагдаһан байна. Мүнөө хубилган шэнэдхэлгын үедэ иигэжэ хараха ябадал болинхой гээшэ. Тиимэһээ тэрэ «Билиг-үн толиие» дахин хэблэн гаргаха гэжэ БИОН-ой научна сессиин шиидхэбэреэр зууршалагдаһан юм. Энэ зохеолые мүнөөнэй литературна хэлэндэ оруулаад, түрүүн газетэдэ гаргабал, зохистой гэжэ һанагдана. Юундэб гэхэдэ, урданай еһо заншалаа һэргээхэ тухай ехэ хөөрэлдөөн эндэмнай мүнөө боложо байна ха юм. Гадна тэрэ номой хуушан монгол эхыень транслитерацитайгаар (үзэг хадапгатайгаар) мүн лэ газетэдээ гаргабал һайн байгаа. Тэрэмнай мүнөө үгтэжэ байгаа хэшээлнүүдтэ уншаха ном боложо үгэхэ бэлэй. Уншагшаднайшье хуушан юумэеэ түргэн гаргыт гэһэн эрилтэ табина бшуу. Жэшээнь, «Мартагдашагүй еһо заншалнууд» (августын 9-нэй номерто гараа) гэһэн статья соогоо Д-Н. Дондупов иигэжэ зүйтэй асууна: «Буряадай номой жасада монгол хэлэнэй номууд хадагалаатай зандаа, тэндээ үмхиржэ, һандаржа хэбтэдэг. Тэдэниие саашадаа юумэн болгожо дэлгэрүүлхэ эрдэмтэд үгы гээшэ гү?» Тиимэ зон бииньшье бии аад, ном хэблүүлхэ гээшэ мүнөө бэрхэтэй хэрэг болонхой. Тиимэһээ олон мянган зоной үдэр бүри шахуу уншаха аргатай һониндоо ядахын сагта һургаалай, мүн хэлэнэй номуудые даб дээрэ гаргажа байбалнай таарамжатай мэтэ һанагдана.

«МОНГОЛОЙ БОРЖОГОН ОБОГОЙ ТҮҮХЭ»

Иимэ гаршагтай ном 1989 ондо Хүхэ-хотодо хуушан монгол хэлээр барлагдаба. Энэ хадаа 1735 ондо харачин угсаатанай түүхэшэ Ломи гэгшын анханда монголоор бэшэһэн, һүүлдэ манжа, хитад хэлэнүүдтэ оршуулагдаһан зохеол юм.

Баргажан-гуа, Алан-гуа гэдэгүүдһээ анханда гараһан, Монгол алтан ураг гэжэ алдаршаһан боржогон угай түүхэ энээн дотор харуулагдана. Тиихэдээ энэ обогһоо гараһан Чингис хаан, Үгэдэй хаан, Туюуг хаан, Мүнхэ хаан, Толуй, Хубилай сэсэн хаан, Үлзытэ хаан гэхэ мэтэ тон олон хаанууд тухай удаа дараагаар хэлэгдэнэ.

Монгол, манжа эхэнүүдэйнь мүнөө хүрэтэр олдоодүй ушарһаань энэ зохеол хитад хэлэнһээ оршуулагдаа.

«ДАЙ ЮАНЬ УЛАСАЙ БЭШЭГ»

«Дай Юань уласай бэшэг» гэдэг һударые манжа Цин уласай үедэ Түдэн, Үлзытэ, Сэрэн, Соном гэжэ дүрбэн хүн 1640 онһоо эхилэн, манжа хэлэнһээ монголшолжо, 1644 ондо хэблэн гаргаһан юм.

Энэ һудар болбол Хитадай «Юань уласай түүхые» гол болгожо, богдо Чингис хаанай үеһөө Тогоон-Түмэр хаан хүрэтэрхи Юань уласай арбан дүрбэн хаанай ажал ябуулгые түүхэлһэн байна. Энэ туршада монголшууд өөһэдынгөө байгуулһан Бээжэн хотодо нийслэлтэй байһан гээшэ.

Тиихэдэ модон бараар хэблэгдэһэн энэ зохеол мүнөө зүбхэн Бээжэнэй хаанай ордондол бүрин бүтэн хадагалагдажа байна.

Тиин энэнь мүнөөнэй туулган бар болгогдон, 1987 ондо Хүхэхотодо хэблэгдэн гараба.

«БОГДО БААТАРАЙ БЭЕЭРЭЭ ДАЙЛАҺАН ТЭМДЭГЛЭЛ»

Энэ номые Г. Асаралта, Хүхэ-Үндэр гэгшэд хитад хэлэнһээ оршуулаад, «Монгол тулгар бэшэгэй һубарил» гэжэ Үбэр-Монголдо гарадаг циклдэ 1985 ондо гаргаба. Энээндэ түүхын дүрбэн шухала зохеол оруулагдаа. Тэдэнь «Богдо баатарай бэеэрээ дайлаһан тэмдэглэл», «Монгол-татаарнууд тухай бүрин тэмдэглэл», «Хара татаарай хэрэгэй тобшо», «Монголой зан суртахуунай тэмдэглэл» гэжэ болоно.

Тус тэмдэглэл болбол Чингис хаан болон Үгэдэй хаанай олон ябадалые хитад үзэгөөр тобшолон тэмдэглэһэн зохеолнууд юм.

Ушар юун бэ гэхэдэ, Чингис хаан болон тэрээнһээ хойшонхи бусад хаашуулай үнэн түүхые найруулхын тулада 1264 ондо уласай түүхын хүреэлэн байгуулагдаһан байгаа. Тиигээд 1273—1286 онуудта тэдэ хаашуулай хитадаар бэшэгдэһэн түүхые монгол хэлэндэ оршуулһан. Энээниие 1286 ондо Хубилай сэсэн хаанда уншажа үгөөд, заһабари нэмэлтэ оруулагдаһан байгаа. Түмэр Үлзытэ хаанай үе болохо 1303 ондо Чингис хаан, Үгэдэй хаан, Гүюүг хаан, Толуй хаан, Мүнхэ хаан—эдэ табан хаанай үнэн түүхые бүрин бэшэжэ дүүргэһэн гэнэ. Анханда эдэнь монгол хэлээр бэшэгдээд, һүүлдэ хитад хэлэндэ оршуулагдаа гэһэн тухайламжа бии.

Тиин Рашид-ад-Динай «Түүхын суглуубари» ба «Юань уласай түүхэ» гэдэг тэрэ үеын зохеолнуудһаа үзэхэдэ, Хубилай сэсэн хаанай үедэ Чингис хаанай үнэн түүхые бэшэхэдээ, «Монголой нюуса тобшые» оложо хэрэглээгүй, харин тус тэмдэглэлдэ шууд үндэһэлжэ бэшэһэн гэжэ үнинэй түүхэшэн, багша Хүхэ-Үндэр һанамжална.

Тиигээд 13—14 зуунай монгол түүхын һурбалжа бэшэгүүд анханһаа хойшо иигэжэ һубариһан гэжэ тэрэ тоолоно: «Монголой нюуса тобшо», «Богдо баатарай бэеэрээ дайлаһан тэмдэглэл», «Монгол хаашуулай үнэн судар», «Рашид-ад-Динай «Түүхын суглуулбари», «Юань уласай түүхэ».

Тус тэмдэглэл дотор «Нюуса тобшодо» үгы шухала олон мэдээнүүд бии байна. Хүнэй ажаһуудалда, еһо заншалда хабаатай асуудалнууд тухай хэлэгдэнэ. Жэшээнь, айлшаниие хүлеэн абаха, багшаяа хүндэлхэ, аханар ехэнүүдээ хүндэлхэ, тэрэшэлэн хориглохо сээрлэхэ, тэжээхэ, хүмүүжүүлхэ, дадхал һургаал гэхэ мэтэ гаршагууд бии байна.

«ПАНЧАТАНТРА» ШЭНЭЭР ОРШУУЛАГДАБА

«Панчатантра» («Табан ном)» гээшэ III—IV зуунай үедэ Энэдхэгтэ мэдэгдээгүй авторай зохеоһон үльгэр домог, басни болон онтохонуудай суглуулбари юм. Зуун зүгэй олон үльгэр туужанууд энэ зохеолһоо эхитэй. Мүн Италидахи Шэнэ хүгжэлтын үеын зохеол болохо «Декамерондошье» энээнэй дүрэ обрезууд хэрэглэгдэһэн юм.

Табан ном бүхэниинь бэе дааһан зохеол юм. Тэрэнэй геройнууд али нэгэн һургаалай зүб байһые гэрэшэлһэн басниинуудые удаа дараагаар хөөрэнэ.

Эртэ урдын Энэдхэгэй соелой энэ дурасхаалта зохеолоор элитэ мэдээжэ ород болон совет востоковедүүд һонирходог байгаа. Академик С. Ф. Ольденбургын хэлэһэнэй еһоор, «Панчатантра» хадаа «Библиин һүүлээр дэлхэй дээрэ эгээл ехээр таран дэлгэрһэн зохеолнуудай нэгэн болоһон байна.

«Панчатантра» хуушан монгол хэлэндэ оршуулагдаад, монгол угсаатанай дунда үргэнөөр дэлгэрһэн байдаг.

Мэдээжэ монголшо эрдэмтэн академик Б. Я. Владимирцов Панчатантрые хуушан монголһоо ород хэлэндэ оршуулһан байгаа.

А. Б. Соктоев, Б. Д. Баяртуев болон бусад буряад эрдэмтэд энэ зохеолой Буряад оронда яажа ашаглагдаһые мүнөө шэнжэлэн үзэнэ.

БУРЯАДАЙ ЭРДЭМТЭДЭЙ ҺОНИН

ЭРДЭМТЭД ДУРАДХАНА

Байгаалиин ехээр бузарлагдаһан, мүн ан амитадай хайра гамгүйгөөр хюдагдаһан ушарһаа Буряадай ССР-эй зэрлиг ангуудай болон шубуудай тоо тон түргэнөөр, ехээр хорожо байгаа юм. Тэдэнэй олониинь Улаан дэбтэртэ оруулагданхай.

Ушар иимэһээ үгы болоһон гү, али бии байгаа ан амитадые хамгаалжа үлөөхын тулада Ойхон арал дээрэ зэрлиг амитадай байха тусхай газар (резерват) байгуулха гэһэн дурадхалые биологиин эрдэмэй доктор В. Моложников болон биологиин эрдэмэй кандидат, доцент М. Шаргаев гэгшэд һаяшаг оруулаа.

Байгалай оршондо амидардаг байһан аад, мүнөө үгы боложо байгаа ан амитадые нэн түрүүн эндэ суглуулха гэжэ дурадхагдана.

Мүнөө тус арал дээрэ гол түлэб нарин нооһото хонин үсхэн бэрилэгдэнэ. Теэд эдэнь эндэхи байдалда таарахагүй дээрэһээ ехэ ашаг олзо үгэдэггүй, харин бэлшээриин газарые ехээр эбдэдэг байна. Тиимэһээ анханһаа байһан бүдүүн нооһото буряад хонин үдхэдэг болохо хэрэгтэй гэнэ. Тэрэмнай хүрьһэ ехээр эбдэдэггүй, тиигээд тэдээндэ тиимэ ехэ харууһаншье хэрэгтэй бэшэ байгаа бшуу. Мүн загаһа олзоборилго эндэ байха, гадна буга һогоонуудые үсхэбэрилхэ хэрэгтэй. Тэрээнһээ мяха абахаһаа гадна, эм домдо үнэтэй эбэрыень хэрэглэхээр шуу.

Тус арал дээрэ автомобильнуудые тон үсөөхэн болгохо, заправочнануудые ганса—хоер болгохо, шэнэ харгы зам гаргахаяа болихо хэрэгтэй. Автомашинануудай орондо морин унаа һэргээхэ шухала. Тиихэдэ мори унаагай тоног, мүнөөнэй хүнгэхэн тэргэнүүд болон шаргануудые бүтээхэ цех тэндэ байгуулагдаха еһотой.

Тэрэшэлэн Ойхон арал дээрэ электро-дамжуулгын линиинүүдые барихаяа болихо хэрэгтэй. Нютагай хүн зон болон аяншалагшадые хангахын тулада һалхинай хүсэн болон наранай элшэ хэрэглэгдэхэ зэргэтэй. Аралай улад зониинье урданайнгаа байдал һэргээхэ еһотой гэжэ эрдэмтэд тоолоно.

УЛЬТРА-АБЯАГААР ҮБШЭ ТАНИНА

Хүнэй доторой органуудай үбшэниие танихын тулада элдэб юумэ тэрээн руу оруулдаг гээшэ ааб даа. Харин тиимэ юумэ хэрэглэнгүйгөөр доторой үбшэниие мэдэхэ арга бии юм.

Улаан-Үдын 1-дэхи поликлиникэдэ ультра-абяанай диагностикын кабинет хүдэлдэг болонхой. Тэндэ шэнэ аппаратура тодхогдонхой.

Шэтын мединститут дүүргэһэн залуу мэргэжэлтэн Владимир Ринчинович Ламожапов тус аппаратура һайса шудалаад, эндэ амжалтатайгаар хүдэлжэ, хүнэй доторой ямар үбшэндэ дайрагдаһыень мэргэнээр танин элирүүлнэ.

Л. ШАГДАРОВ,
БИОН-ой хүдэлмэрилэгшэ.

Сагай шэнжэ

Оюун ухаан бодолой бэхижэлгэдэ шажан мүргэл тон һайнаар нүлөөлдэг гээд мүнөө мэдэрэгдэнхэй. Дайшалхы атеизмын циклонуудаар үзэл сурталай «сагай уларилай» һая хада тодорхойллогдодог байһаниие хараада абаха болоо һаа, энэ хадаа урагшаа ехэ алхам болоно.

Үнгэрһэн сагайнгаа соелой баялигуудта бусаха талаар хэгдэһэн түрүүшын алхам мүнөө дээрээ энэ болобо. Олониитэ зон, жэшээлхэдэ, Дунда Азиин зон Коран, шажан шэнжэлэгшэдэй хүдэлмэринүүдые уншаха хэды дуратай байбашье, тиигэжэ бодото дээрээ шадахагүй байна. Библиотекэнүүдтэ болон магазинуудта эдэ номууд оройдоо үгы ха юм. Тиимэһээ мэдэхэгүй байхада, элдэб һарюу һанаашалганууд энэ талаар бии болоно бшуу.

Жэшээ болгон, гэр бүлэ түсэблэлгэдэ исламай хандалга абаад харая. Дунда Азиин республикануудта гэр бүлэ түсэблэлгэ тухай үгэ буляалдаата хөөрэлдөөнүүдые үүсхэһэнэй хэрэггүй, энэ хадаа исламай еһо заншалнуудта харша гэжэ ходо хэлэгдэдэг байгаа. Туркменистанай элүүрые хамгаалгын зургаануудта гэр бүлэ түсэблэлгын түрүүшын түб бии болгохо гэжэ шиидэһэн бүлэг эдэбхитэдшье энэ талаар баһал маргаа һэн.

Исламай уласхоорондын соелой түбэй директор доктор А. А. Мугамтай, исламай уласхоорондын «Импэнт» журналай ахамад редактор М. Х. Фаруктай Лондондо уулзахадаа, эдэ бэрхэшээлнүүд тухайгаа хэлээ бэлэйб. 1971 онһоо хойшо тус асуудал шажан мүргэлэй харгалзалга доороһоо гараа юм. Мүнөө сагай исламай элдэб шэглэлнүүдые түлөөлһэн эрдэмтэд-шажан мүргэл шудалагшадай конференци тиихэдэ Рабадта болоо һэн. Гэр бүлэ түсэблэлгын асуудалнуудые бүхы талаһаань шэнжэлэн хаража үзөөд, иимэ түсэблэлгэ хэжэ болохо, зүгөөр үбгэ һамган хоерой зүбшөөлөөр, идхалгагүйгөөр хэгдэхэ еһотой гэжэ тэмдэглээ бэлэй.

Лондоной университедэй Зүүн зүг болон Африка шэнжэлэлгын отделениие хүтэлбэрилэгшэ доктор Ш. Акинертэй түсэблэгдэмэл гэр бүлын уласхоорондын федерациин штаб-байрада хүрөө һэмди. Энэ эмхиин генеральна секретариин туһалагша М. Ласкинтай, федерациин араб бюрогой уласхоорондын регинальна директор Х. Ханафитай, гэр бүлэ түсэблэлгын Ливаанай ассоциациин генеральна секретарь Т. Оссейрантай хөөрэлдэхэдөө, эхэнэрнүүдэй болон үхибүүдэй, гэр бүлын бүхыдөө байдалые элүүржүүлхэ программа гээд гэр бүлэ түсэблэлгые ойлгодог байһамнай тон адли байба.

Гэр бүлэ түсэблэлгын уласхоорондын федерацида араб хорин оронуудай арбан гурбаниинь мүнөө ороод байна. Гэр бүлые түсэблэлгэдэ мусульман дэлхэйн олонхи оронууд анхаралаа хандуулна, энэ хэрэгтэ туһаламжа правительственна программануудай оршон соо бэелүүлэгдэнэ. Иимэ оронуудай дунда Египет, Иран, Пакистан, Сири, Марокко, Турци, Тунис, Судан, Бангладеш, Индонези болон бусад оронууд бии. Үхибүүдые түрэлгые хизаарлалгын ашаг үрэ ехэтэй арга гээд эдэ оронуудай олонхинь гэр бүлэ түсэблэлгые тоолоно.

Хэды үхибүүдтэй байха дуратайбта гэжэ асуухада, туркмен эхэнэрнүүдэй зарим хубинь иигэжэ харюусаһан байна: «Аллахай эльгээһэниинь лэ гараг лэ». Тэрэл зуура үхибүүдэй түрэлгэ хадаа үгытэй ядуу байдалтай тэмсэл болодог юм. Юуб гэхэдэ, исламай еһоор үгытэй ядуу байдал хадаа юундэшье этигэхэгүй ябадал түрүүлдэг ха юм. Тиимэл хадань үгытэй ядуу байлгые буруушааһан, иимэ зондо туһалхые уряалһан аядуud Коран соо олон хаш даа. Һамгаяа хоолуулжа шадаха хүн лэ гэр бүлэтэй болохо эрхэтэй. Хэрэгтэй зөөригүй аад, дан олон үхибүүтэй байха гээшэ эгээл шанга туршалга юм гээд пророгой нэгэ һургаал соо хэлэгдэдэг.

Мүнөө исламда гэр бүлэ түсэблэлгэ энээн тухай манай ойлгосонуудтай таарана. Тиимэһээ мусульман зарим удамаршад юундэ энэ талаар тиимэ үсэд байдаг гээшэб гэжэ гайхахаар.

— Медицинын талаһаа һайнаар шалгагдаһан үхибүүдэй түрэлгые хизаарлаха мүнөө сагай аша үрэ ехэтэй аргануудые бидэнэр буруушаанагүйбди,—гэжэ Исламай соелой түбтэ минии хөөрэлдэһэн зон тэмдэглээ һэн.—СССР-эй мусульман нютагуудта үхибүүдэй олоор түрэлгөөр һанаагаа зобоһон танай хүтэлбэриин энэ хэрэгтэ анхаралаа хандуулаад байһан сагта гэр бүлэ түсэблэхэ тухай асуудалай тудалдаһаниинь буруушаалга үүсхэнэ. Гэр бүлэ түсэблэлгэдэ политическэ шэнжэ шанар олгохо ябадалые эрид буруушаанабди. Юуб гэхэдэ, үхибүүдые түрэлгые хизаарлаха программые гэр бүлын байдалда хамааралсалгатай холбожо болохоор.

Үнэхөөрөөшье, Рабадта болоһон конференциин резолюци соо иигэжэ хэлэгдэнэ: «Ямар нэгэ аргаар үхибүү түрэлгые хизаарлаха тухай Указ баталан абаха гээшэ шариадай хуулинуудаар хоригдодог юм».

Гэр бүлэ түсэблэлгын манай орон соохи программа үхибүү түрэлгэдэ эсэргүү байха гээшэ гү? Үгы гэжэ һананаб.

Манай хизаарлалта гэжэ ойлгодоггүй, харин үхибүү түрэлгын тааралдуулгые соел гэжэ ойлгодог гэр бүлые түсэблэлгэ хадаа хүнүүдые бүри элүүр энхэ, мэдээсэ ехэтэй, жаргалтай, баян болгоно. Тиигэжэ исламда «ихтийяри» гэһэн үгөөр харуулагдадаг бүри һайниие туйлаха гэһэн удхатай болоно гээшэ. Гэр бүлэ олон үхибүүтэй байха бүреэ гүрэнэй зүгһөө бүри ехэ туһаламжа абаха гэһэн еһо гуримда түшэглэдэг манай демографическа политика энээниие тодоор гэршэлэн харуулна. 1930-аад онуудта дэлхэй дээрэ нэн түрүүн слон үхибүүдтэй бүлэнүүдтэ туһаламжа үзүүлжэ эхилһэн юм.

[АПН].

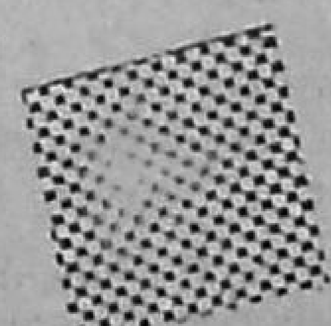

ХЭНИИНЬ ИЛАХАНЬ БЭ?

Байгша оной ноябрийн 25-да Польшодо ороной президентые һунгаа юм. Бүридэлдэ абтаһан кандидадуудай список һунгалтын гүрэнэй комисси тунхаглаба. Бүридэлдэ абтахын тула кандидат болохо хүн бүхэн 100 мянганһаа доошо бэшэ тэрэниие дэмжэһэн эрхэтэдэй гар табилгатай дакса комиссида дамжуулха еһотой байгаа юм. Энэнь кандидадаар дэбжүүлэгдэхэ хүн бүхэнэй хэр зэргэ олондо мэдээжэ байһыень элирүүлхэ зэргэтэй һэн. Тиин арба гаран хүнһөө мүнөө үедэ зургаанийнь лэ үлэһэй. Усадынь өөһэдынгөө кандидатурые болюулһан гү, али эрхэтэдэй шэнээн олон дүүе суглуулжа шадаагүй байха юм.

Хэд тэмсэлээ үргэлжэлүүлхэнь аб? Орон дотороошье, мүн хаанашье хоер лэ ажал ябуулагшад үргэн олондо илангаяа мэдээжэ байха юм. Урдань хада «Солидарностиие» бии болгожо байха үедэ тэдэнэр бэе бэеэ дэмжэлсэдэг, нүхэд байһан юм. Харин саашадаа тэдэнэй хэргы замуудынь алгасалдаһан байна. Ушарынь гэхэдэ, ороной саашанхи хүгжэлтэ тухай асуудалнуудаар тэдэнэй хараа бодолнууд илгаатай байгаа бшуу. Эдэ хэд бэ гэбэл, нэн түрүүн мүнөө үедэ Польшын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын тушаал эзэлжэ байһан Тадеуш Мазовецкий болоно. Тэрэ 63-тай, публицист, урдань «Солидарностиин» гол советнигүүдэй нэгэн байһан юм. Нүгөөдэнь гэхэдэ, 47 наһатай, хүдэлмэришэн-электрик (тэрэ өөрыгөө иигэжэ нэрлэдэг). «Солидарность» профсоюзай түрүүлэгшэ, Нобелевско шангай лауреат Лех Валенса болоно. Эдэнэй хоорондо шанга тэмсэл болохо гээд хүлеэгдэнэ.

Хэниинь диилэхэб гэжэ мүнөө үедэ хэлэхэнь бэрхэтэй. Эндэ олон ушарнууд нүлөө үзүүлжэ болоно юм, нэн түрүүн орон доторхи социально-экономическа байдал хараада абтана. Һүүлэй үедэ гүрэн доторхи социально-экономическа байдалай хурсадажа эхилһэн тушаа хэдэн баримтанууд дурдагдана. Горнягууд, транспортнигууд ба хэлхеэ холбооной хүдэлмэрилэгшэд буһалгаануудые үүдхэһэн байна. Орон дотор эд бараанай эдеэ хоолой үнэ сэнгэй нэмэжэ байха үедэ тэдэнэй материальна байдалые һайжаруулха талаар бодото хэмжээнүүдые абаха эрилтэ табигдана.

Мүнөө үедэ Тадеуш Мазовецкиие ороной правительствын гэшүүд, сеймэй депутадууд ба сенаторнууд, «Солидарностиин» ухаан бодолой хүдэлмэри эрхилдэг хубинь дэмжэнэ. «Үсэд нэтэрүүгээр урагшаа дабшахал» гэһэн уряа доро һунгалтын кампаниие Т. Мазовецкий ябуулна. Тэрэ «Бальцеровичай түсэбые» дэмжэдэг юм. Тус түсэб демократическа үргэн хубилалтануудай программа хараалдаг гээшэ. Энэ программын үндэһые баримталан, ороной экономикые дэлгүүрэй харилсаануудта аажамаар, дадхаан оруулха, энэ хэрэгые бэелүүлхын тула яарахагүй элдэб уршагта ябадалые сэрэглэ, худал хооһон найдуулга түүдые хэхэгүй гэһэн шэглэлые «Бальцеровичай түсэб» дэмжэгшэд баримталдаг.

«Солидарностиин» зарим гэшүүд нютагай хүтэлбэрилэгшэд, эрхэтэнэй комитедүүд Лех Валенсые дэмжэнэ. Тэдэнэр «хурдадхаха» гэһэн уряа доро нэгэдэнэ гээшэ. Хараалагдаһан реформонуудые түргэнөөр бэелүүлхэ, гансашье гүрэнэй захиргаанай эмхинүүдтэ бэшэ, харин предприятинууд дээрэшье «хуушан номенклатурые» үгы хэхэ гэһэн шэглэлые тэдэнэр баримталдаг юм. Президентын засаг гээшэ шанга, үргэн этигэмжэтэй байха еһотой гээд Валенса ба тэрэниие дэмжэгшэд тоолоно. «Солидерностиие» толгойлогшо тодорхой экономическа программагүй юм. Энэ программые арад зон бүридүүлхэ зэргэтэй гээд тэрэ тоолоно.

Һунгалтын кампанида 40 наһатай, юрист, Белонтоцко воеводствын фермерскэ ажахын эзэн Влодзимеж Чимошевич эдэбхитэйгээр хабаадана. Тэрэ зүүнэй үзэл бодол баримталдаг юм. Үнгэрһэн жэлдэ В. Чимошевич сеймдэ һунгагдаа бэлэй. Тэрэ Польшын парламентда мэдээжэ гэшүүниинь болонхой: хэдэн комиссинуудай бүридэлдэ оруулагданхай, демократическа зүүнэй хүсэнүүдэй парламентска клубай түрүүлэгшээр һунгагданхай. Польшын социал-демокрадууд тэрэнэй кандидатурые дэбжүүлээ юм, тиихэдэнь зүүнэй үзэл бодолые идхадаг бусад эмхинүүд эдэбхитэйгээр дэмжэһэн байна. Зүүнэй үзэл бодол баримталагшадай урдаһаа тэмсэлэй ургадэжэ байгаашье һаань, В. Чимошевичые дэмжэһэн 250 мянган гар табилгатай документ богонихон болзорой туршада бүридхэгдөө юм.

Ороной президентые һунгалтын үедэ полягууд гансашье президентые һунгаха бэшэ, мүн Польшын саашанхи хүгжэлтын замуудые, тэрэнэй политическэ, экономическа ба ниитын байгуулалжые, дэлхэй дээрэ, Европодо тэрэнэй баримталха хараа шэглэлые тодорхойлхо байна гээд түрүүшынгээ пресс-конференци дээрэ В. Чимошевич мэдүүлһэн байна. Тиимэһээ энэ хадаа урагшаа дабшалтын, демократиин ба хуулиин сахилгын гү, али хуули засагта үгэ дуугүй мэдэлээ үгэһэн, хэтэрүү хараа бодол баримталдаг гүрэнэй тушаал эзэлэгшэдые дэмжэһэн ябадал болохо юм гэжэ тэрэ онсолһон байна.

Һунгалтын кампаниин үедэ Польшын таряашадай партиие дүшэн дүрбэтэй, фермерскэ ажахын эзэн, ПКП-гэй түрүүлэгшэ Роман Бартоше түлөөлнэ. Польшын таряашадай хүдэлөөндэ хабаадагшад эбээ таһаранхай, тиимэһээ хүдөөгэй ажалшад ПКП-гэй түлөөлэгшын түлөө булта дуугаа үгэхэгүй гээд эндэ тоологдоно. Р. Бартоше гэгшын программын гол удхань хадаа ороной хүдөө ажахые хүгжөөлгэ болоно, хүдөө ажахы ороной экономикын үндэһэ һууринь юм гэһэн тобшолол эндэ хэгдэнэ. Үшөө хоер кандидат арайл гэжэ тодорхойлогдоһон хэмжээнэй дүүе суглуулжа шадаһан байна. Бэеэ даанхай Польшын баруунай националис конфедерациие толгойлогшо, жара наһатай Лещек Мочульский гэгшэ эгээл баруунай үзэл бодол баримталдагаараа үнинэй мэдээжэ юм. «Дэлхэйн томо гүрэнүүдэй нүлөөндэ орохогүй» Польшоһоо совет сэрэгүүдые түргөөр гаргахын, Варшавска договорые үгы хэхын түлөө тэрэ уряална.

Нүгөөдэнь гэхэдэ, дүшэн хоертой Станислав Тыминьский болоно. Тэрэ худалдаа наймаа эрхилэгшэ—миллионер юм. Энэ кандидат нэгэн доро гурбан гүрэнэй: Польшын, Канадын (тэрэ эндэхи бизнесмен), Перүгэй эрхэтэн гээшэ. Өөрынгөө программые тайлбарилхадаа, Польшые доройтоһон байдалһаа гаргаха тухай проекттэй гээшэб гээд мэдүүлдэг.

Һунгалтын кампани шэнэ дэлисэтэйгээр үргэлжэлүүлэгдэнэ. Һунгалтын урда тээхи тэмсэлдэ илахын тула кандидадуудые дэмжэгшэд мүнгэ зөөри суглуулна. Хото, һууринуудай үйлсэнүүдтэ энеэбхилһэн Т. Мазовецкиин, бодолгодо абтаһан Л. Валенсын ба бусад кандидадуудай фотозурагуудтай плакадууд олоор үлгэгдэнхэй. Олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтээ булта кандидадууд хандана. Польшын саашанхи хүгжэлтэ тухай хараа бодолнуудаараа телевиденеэр булта кандидадууд үгэ булялдаха юм.

(ТАСС).

Хариин оронһоо мэдээсэнэ

НАҺАНИИНЬ БОГОНИ БОЛОНО

Даниин «Политикэн» газетэдэ толилогдоһон шэнжэлэлгын еһоор, энэ ороной журналист эхэнэрэй наһанай дунда зэргын хэмжээн 63,1 жэл, харин бүһэтэй журналистынхи—63,3 жэл болодог юм байна. Тиихэдэнь Даниин юрын эхэнэр 77,6 жэл, харин эрэгтэй хүн 71,8 жэл һуудаг байна.

Энэнь гол түлэб журналистын ажалһаа гэхэ гү, али тэрэнэй ходо мэгдэжэ һабандажа ябадаг, ходо яаралтай ажал түргэн хэдэгһэнь болоно гэжэ шэнжэлэгшэд тоолоно. Тиимэһээ тэдэнэй хүдэлмэриин эрхэ байдалые һайжаруулха хэрэгтэ ехэ анхарал хандуулха шухала гэһэн тобшолол хэгдэнэ.

НОБЕЛЕВСКО ШАН

Ямар гүрэндэ хэды хүн анхан сагһаань Нобелевско шан абааб гэжэ харабал, Австри, Голландиин болон Даниин 15 хүн, Швейцариин 16, ФРГ-гэй 23, Швециин 29, Франциин 43, Англиин 87, харин США-гай 186 хүн тэрээндэ хүртэһэн байна. США-да дэлхэйн хоердохи дайнай һүүлээр эрдэмтэд олоороо Ази, Европын оронуудһаа ошоһон байгаа. Эгээл тэрэ үедэ США-гай 156 хүн шан абаһан байна.

Харин манай орондо сэойдоол 15 хүн энэ шанда хүртэһэн гэхэ гү, али Австри мэтын багахан оронуудтай адли байнабди. Гэхэтэй хамта, манда научна хүдэлмэрилэгшэд улам олошоржол байдаг. Хэрбээ 1913 ондо Россида 11,6 мянган тиимэ хүдэлмэрилэгшэд байһан һаань, энэ тоо 1987 ондо 1517,9 мянга болоһон байна. Гансал академик, гэшүүн-корреспондент болон профессорнууд 32800 хүн болоо ха юм. Гэбэшье США-гайхида орходоо эдэнэй сали хүлһэн хэдэн дахин бага юм. Гадна түрэхэһөө бэлиг түгэлдэр үхибүүдтэ ехэ анхарал хандуулагдахаа болишоһон байгаа. Мүнөө иимэ байдал заһаруулха хэмжээнүүд абтажа байна.

(ТАСС).

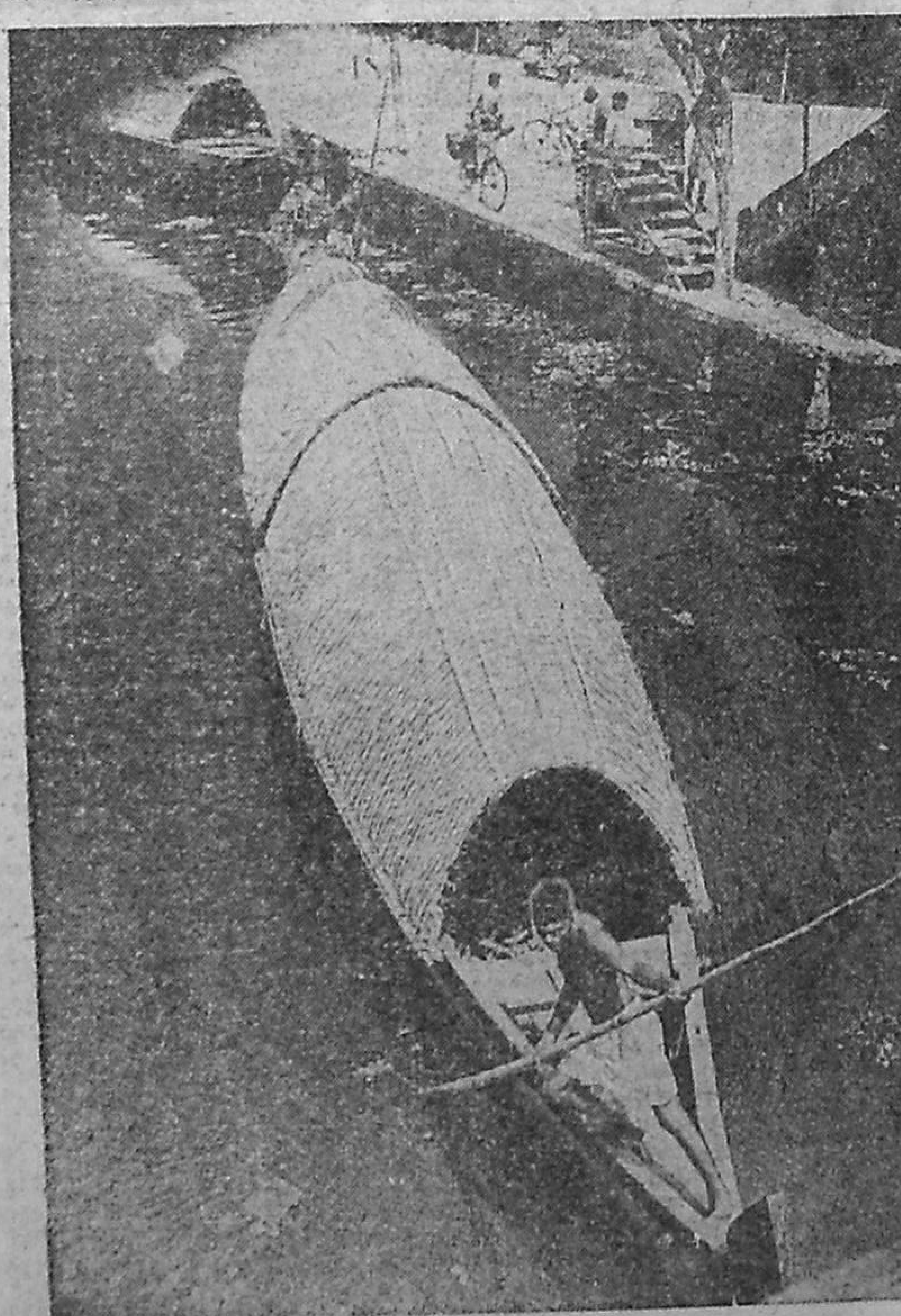

Отпрогуудай хоорондо ашаа зөөдэг онгосо.

ТАСС-ай фото.

Панорама

Энэ һонирхолтой

һЭЛМЭ ЗАЛГИГША

Эдэ үгэнүүдтэ этигэхэшье бэрхэтэй. Тингэбэшье Гиннессэй рекорднуудай ном соо тэмдэглэгдэһэнэй еһоор, граф Десмонд гэгшын 13 һэлмэ залгихань юуншье бэшэл.

49 наһатай энэ артист 43 наһатай һамган Мариятаяа Сингапурта гастрольдо ябахадаа, һэлмэ залгиха эди шэдиеэ олондо харуулһан байна. Тэрэ үедөө тэрэ 58 сантиметр утатай 4 һэлмэ, хүн зоной зүрхэнэйнь сэхихые дуулажа байхынь тулада мүн лэ тэдэ шэнээн ута проводтой микрофон залгиһан байна.

Бодото нэрээрээ Эдвард Бенджамин гэжэ нэрэтэй энэ хүн циркын һэлмэ залгидаг артистын хиналта доро хубсаһа үлгэдэг мүрнүүдые 9 наһатайһаа залгижа эхилһэн намтартай юм.

ХАРАХАГҮЙШҮҮЛЭЙ ГАЗЕТЭ

Гонконгдо дэлхэй дээрэ эгээл түрүүшын харахагүйшүүлэй газетэ хэблэгдэжэ эхилбэ. Синьхуа агентствын мэдээсэһэнэй еһоор, Гонконгын харахагүйшүүлэй бүлгэм болон нютагай «Саут Чайна морнинг пост» газетэ хоер тэрэнние хэблэлдэ бэлдэнэ, мүнгэн һангаар хангана хэбэртэй.

Дүн хамта долоо мянган үгэнүүдтэй, 15 материалһаа бүридэһэн газетын түрүүшын номер редакциин ЭВМ-эй «толгой» соо хадагалагдана. Харахагүйшүүлэй бүлгэм тэрэнние телефоноор өөрынгөө компьютер дээрэ абадаг. Тэрэнь абаһан мэдээсэлнүүдээ Брайлиин шрифтээр саарһан дээрэ буулгадаг юм. Иимэ аргаар бэшэгдэһэн газетэ захил хэгшэдтэ хүргэгдэнэ. Харахагүйшүүлэй бүлгэм өөрынгөө гэшүүдтэ, эдэ газетэнүүдые түлөөһэгүйгөөр үгэдэг юм.

ЭГЭЭЛ БАЯН, ЭГЭЭЛ ҮГЫТЭЙ ХҮНҮҮД

«Фобс» гэжэ журнал США-гай эгээл баян 400 хүнүүдэй список жэл бүхэндэ хэблэжэ гаргадаг заншалтай юм. Олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй ноен Дж. Клюг гэдэг недондонойхидоол адли, тус списогтэ дахинаа түрүүлбэ. Энэ магнадай зөөри зөөшэнь 5,6 миллиард доллароор сэгнэгдэнэ.

Бизнесмен У. Баффет гэгшэ урдынхидаал хоердохи һуури эзэлбэ. Косметическэ фирмын эзэн Р. Перелманда гурбадахи һуурида хүртэбэ. Тэрэ 2,87 миллиард долларой зөөритэй байба.

Мүнөөдэрэй байдалаар США-да 12 миллион хэтэрмэ үгытэйшүүл тоологдоно. Тон үгытэй ядуу американецуудай тоодо 4,9 миллион үхибүүд ороно. 1979 онойхитой жэшэхэдэ, тон үгытэйшүүлэй тоо США-да 45 процентээр ургаһан байна.

Эгээл тулюур түйган байдалтай гурбан хүнһөө бүридэһэн бүлэ жэлэй 4900 долларой хэмжээнэй социальна хангалгын туһаламжаар амидардаг байха юм.

Зураг дээрэ: Энэ хөөрхэн пума жэлэй урда тээ Софиин зоопаркда түрөө юм. Эхынь гүлгэеэ голоходонь зоопаркын алба хаагшад тэрэнние бэедээ даажа абаба. Гүлгэхэн хүнүүдтэ дадажа, гарһаа эдеэ хоол абадаг болонхой.

БТА—ТАСС-ай фото.

ШУХАГ ЭД БАРААН

Крокодилай арһан— Мозамбигай гадаадада гаргажа худалдаха шэнэ бараанай нэгэн болобо. Түрүүшын парти һая Японддо худалдагдаба. Мозамбигай тусхай фирмын мэдээсэһэнэй еһоор, эндэ хойто жэлһээ эхилжэ, жэлэй гурба мянга арһан худалдагдадаг байхаар түсэблэгдэнэ. Крокодилай нэгэ арһан 200 доллар хүрэхэ юм ха.

Зүгөөр Мозамбик орон валюта олохын түлөө сүлөөдэ ябаһан эдэ амитадые зооюута хюдахаяа һананагүй.

Харин Базаруто гэжэ олтирог дээрэ крокодилнуудые үсхэбэрилдэг тусгаар фермэ түхеэрэгдэнхэй. Эндэнь нэгэ доро 13 мянган крокодил үсхэбэрилэгдэдэг байна.

ЧЕСНОК — ҮБШЭНЭЙ ДАЙСАН

Дэлхэйн 15 ороной 200 гаран мэргэжэлтэд конференцидэ сугларжа, чесногой домто шанар шэнжэнүүд тухай хэлсэбэ.

Медигүүдэй амитад болон хүнүүд дээрэ хэһэн олон тоото туршалгануудай үндэһөөр чесногой хүнэй бэе махабадта айхабтар туһатай байһан тушаа конференцидэ үгэ хэлэгшэд бултадаа шахуу тэмдэглэһэн байна. Чеснок гээшэ шуһан соохи холестириниие бага болгохо, шуһанай даралтые доошолуулхаһаа гадна хабдарта үбшэнгүүдые зогсоожошье болохо байна.

ГДР. һонирхомоор уулзалга... Магдебургын сэсэрлигэй харгыгаар эрээн гүрөөһэнүүд һанаа амарханаар сэнгэжэ ябана. Амарай Садине ба Алине гэжэ нэрэтэй эрээн гүрөөһэд оройдоол юһэ һаратай. Ветеринар Сильвио болон тэрэнэй хоер залуу туһалагшадые эхэ мэтээр тэдэ һанадаг.

АДН—ТАСС-ай фото.

Нютагаймнай гайхамшагта хүнүүд

СҮЛ ГУБИ, УҺААР ХОМОР ГАЗАРТА ХУДАГ МАЛТАХА МЭРГЭЖЭЛТЭЙ ХҮНҮҮД ТОН ХҮНДЭТЭЙ ЮМ. ХОМОР АЖАЛТАЙ ЭДЭ ЗОН ТУХАЙ ТҮБЭЙ АЗИИН АРАДУУД ОЛОН ТООТО ДОМОГ, ТҮҮХЭ ЗОХЕОДОГ. ТИИН МАНАЙШЬЕ АГАДА ИИМЭ ГАЙХАМШАГ ШАДАБАРИТАЙ ХҮН АЖАҺУУҺАН БАЙНА. ОКРУГОЙМНАЙ ТОН УРДАНАЙ, ТОН ҺУУРИЖАҺАН ҺУУРИНУУДАЙ НЭГЭН АМИДХААША ЮМ. ТЭРЭ ҮЕДӨӨ БОЛБОСОН ТҮХЭЛТЭЙ, ҮЛИР, МОЙҺОН СЭСЭРЛИГҮҮДЭЭР БАЯН СЭХЭ, АРЮУН ҮЙЛСЭНҮҮДТЭЙ ҺУУРИН БАЙҺАН ГЭЖЭ УРДАНАЙ ЗОН ХӨӨРЭЛДЭДЭГ. ЭНЭЭНИИЕ АРСАМААР БЭШЭ. МҮНӨӨШЬЕ БОЛОТОР ТЭРЭ ҮНИ ТАРИГДАҺАН НАРҺАН ТУЖА АМИДХААШЫЕ ШЭМЭГЛЭН БАЙНА ХА ЮМ.

ХУДАГША БАТЫН ХУБИ ЗАЯАН

ОЧЕРК

Хуушанай Агын дасан шадар хоер зуугаад худаг байһан юм гэлсэхэдэнь, абаһаар этигэхээршье бэшэ һэн. Гэбэшье, нютагай үбгэд, хүгшэдэй: «Тэдээнэйшни 125-ыень Худагша Бата гансаараа малтаһан юм»,— гэжэ хэлэхэдэнь, бүришье һонин шэнги байшаба. Нээрээшье, энэ хүн гээшэ хубисхалай урдашье, мүн хореод-гушаад онуудташье, бүри һүүлдэ, табяад гаран оной үеэршье, өөрынгөө гайхамшаг шадабари мэргэжэлээр зондо туһа хэжэ ябаһан юм. Иигээд Худагша Бата тухай хөөрөөемнай уншагты.

Энэ хүмнай Хойто-Агын Зүүч-Жэбхээһэнэй Нарин-Гуя гэжэ хүндыдэ 1882 ондо доргошо галзууд угай Баатарай Бадмын бүлэдэ түрэһэн юм. Дээрээ дахаха Мэдэг эгэшэтэй, доороо дахуулха Донгоо дүү басагатай ганса хүбүүн байгаа. Арбан табатай байхадань, гэртэхиниинь атар сарай гуя бэлэг барин, Бата хүбүүгээ Агын дасан хубарагаар үгэһэн юм. Бата хэдэн жэл соо Эмшэ-багшында байжа, ном заалгаһан байна.

Энэ лама Согто-Хангилай Жабхараа нютагай баһал доргото галзуудай, түрэлэйнь хүн һэн. Батын 21 наһатайда аба эжы хоерынь мордошоһон юм. Тиигээд лэ хүгшэн эжытэеэ бэе бэеынгээ сэдьхэл тэжээн амидаржа, балай ядаралгүй үмсынгөө мал хараад лэ байһан гэхэ. Бата тиихэдэ яһала эрдэмтэй, ходол ном уншадаг, бэшэжэ шададаг хүбүүн байгаа. 25 наһатайдаа залуу эрэ аяар холын аянда түхеэржэ эхилбэ.

Агын дасанһаа гуша гаран мүргэлшэд сугларжа, Монгол, Түбэд зорин, ябагаар гараба. Тэдэнэй дунда залуу шэираг Бата алхална. Онон мүрэнние эдэ аяншад эхеэрнь гаталха байба...

Мүнөө һанахада, нилээд гайхалтай бэээ? Теэд тэрэ үеын, бүри урданайшье манай элинсэг хулинсагууд юумэнһээ тунхарижа байдаггүй байһан ха юм. Илангаяа аянһаа айдаг, залхуурдаггүйнь тон эли. Манай хөөрөөнэй гол нюур Батыншье гэртэхин Хойто-Агада үбэлжэдэг аад, Монголой Хүхэ-Уулын үбэр гаража, зуһадаг байһан байна. Иигээд бодоод үзэжэ, үбгэ эсэгэнэрэйнгээ ямар зон байһаниинь тухайлая...

Аян гээшэмнай ганса гайтай хүндэ хүшэр ажалаар бэшэ, харин элдэб һонин ушаралта ябадалнуудаар баян юм. Батын түрүүшын аяншалгыншье үедэ элдэб юумэн болоһон үшөө олон зон болоод, Түбэд орон гараба. Хэдэн жэл ябажа, Түбэд хүрөөд, аяншаднай мүргэлөө үргэлжэлүүлбэ.

Эндэ ерэхэдээ, Бата хоер хүлөөрөө абтажа, ябаха аргагүй болошоһон байгаа. Талаан болоходо, энэ холын Түбэдтэ Агын дасанай дооромбо, Батын холын түрэлэй лама байрлаһан байжа, манай аяншаниие гэртээ байлгаад, аргалжа эхилбэ. Тэрэ шара тоһо хайлуулаад, халуун зандань түрхижэ, һара соо хүл дээрэнь табиба ха. Мүн бэшэ нүхэдыньшье түрэл, танил айлнуудтаа байрлажа, булта мүргэлөө хэжэ шадаһан байна.

Бата тэрэ ламында 3 жэл соо байжа, түбэд ном заалгаһан юм. Тиигэхэ зуураа һаса, Лабрин-жуу бараалхажа, Далай-ламын адиста хүртэһэн юм. Ингэжэ ябаһан хэрэгээ бүтээгээд, түбэд хэлэ бэшэг шудалаад, Бата һөөргөө нютаг тээшээ гараһан юм. Бусаха замдаа Үргөө хүрэжэ, Монголой Богдо-гэгээндэ һүгэдэн, адис абаһан юм.

Хэдэнь, тоо томшогүй бирзагар үтэн болоод шааялдашаха. Үшөө нэгэ хэды байхадань, тэрэ үтэн бэе бэеэ эдиһээр ганса томо хорхой болошохо. Тэрэниинь халуун шороор хадхажа алаад эдидэг һэмди,— гэжэ Бата үбгэн хөөрэдэг һэн.

Мүнөөшье энэ Хитадта байхадаа, Бата эрдэм һургуули хэхэ эрмэлзэлээ орхеогүй һэн. Нэгэ һайн ушарай дайралдахада, тэрэ Харбин хотын хоер жэлэй газар уһалууриин һургуулида орожо, тэрэнээ амжалтатай һайнаар дүүргэжэрхеө һэн.

Нилээд удаан Хитадаар, зүүн баруун тээгүүрнь ябаһаар байтараа, нэгэ зүн мүнөөхи шэнэ мэргэжэлэйнгээ ном эбэртэлээд, нютаг тээшээ шэглэжэ гарашаһан юм. Аглаг һайхан Агаяа жэлһээ үлүү ябажа хүрөөд, худаг малтажа эхилбэ. Түрүүшынгээ худаг Зулуурай үбэртэ (мүнөө кирзавод) сохижо, уһа гаргаһан юм. Тэрэ гэһэнһээ хойшо худаг малтуулха дуратайшуул ехэ олон болобо. Илангаяа Агын дасанай ламанарһаа захяа элбэг байба. Энэньшье гайхалгүй, һуудал байдалтай, ша-

ааб даа. Энээн тухайгаа ехэ тоеор хөөрэдэг һэн. Зарим тэдыень хүбүүниинь (Урда-Агын Чапаевай нэрэмжэтэ колхозой гэшүүн, тракторист, һүүлдэнь хонишон ябаһан, мүнөө пенсионер Батын Дугар) хадуужа абаһан байна.

Онон голой тон эхиндэ, Хангай уулын хоер хормойдонь (наанаһааньшье, саанаһааньшье) хоер-хоер айл монголнууд ажаһуудаг байгаа. Тэдэ зорюута эндэ байрлан, үндэр дабаа дабахын урда тээнь мүргэлшэ аяншадые амаруулдаг һэн ха. Эдэ айлай нэгэндэнь манай аяншад һайнаар амараад, «таһархайгаа хадхаад, тооһоео гүбеэд», Хангай дабахаяа гараба. Хэдэн хоног ябажа, оройдонь гараха еһотой байгаа. Ябахынь урда тээ айлай эзэн мүргэлшэдтэ түхеэрэн түйсэ барюулһан юм. Энэнь ехэл һонин тайлбаритай байшоо. Нэгэ үдэшэ, боро хараанаар түүдэбшээ тойроод, манай аяншадай хонолгодоо түхеэржэ байтарнь, хүн-гүрөөһэн хүрэжэ ерээ һэн ха. Тиихэдээ «наашаа гарагты, барилдая» гэжэ аашалан дэбхэрбэ гээшэ. Иигэжэ байгаад, һалахаяа болиходонь, аяншадаймнай удамарша тэрэ монголой зааһан еһоор мүнөөхи түйсэ соогоо багахан модо хэжэ наяргахадань, хүн гүрөөһэн наяраанда сухалаа хүрэн, түйсыень буляан абаад, саашаа ой руугаа ябашаба ха...

Хүн-гүрөөһэн. Энэмнай хэн, юун гээшэб? Мүнөөхи бүхы дэлхэйдэ суу гараһан «алмас», «саһан хүн» гээшэмнай бэеэрээ байба гү? Мүнөө энэ «зэрлиг хүниие» болон бэшэшье юрэ бусын амитадые шэнжэлхын тула зорюута криптозоологи гэжэ эрдэмэй тусхай һалбари бии болоо ха юм. Тиихэдэ манай үбгэ эсэгэнэрэй энэ «зэрлиг хүнтэй» нюур нюураараа уулзадаг байһаниинь гайхалтай. Али мүргэлшэд амитанда хорогүй зон гэжэ тухайлдаг байгаа гээшэ гү?..

...Хүбшэ модоор бүрхөөгдэһэн Хангайшье хсло арада үлэжэ, Агын талын мүргэлшэд Монгол ороной буян дэлгэрһэн суута дасангуудаар ябажа, зориһон хэрэгээ бүтээжэ эхилээ һэн. Монголдо манай аяншад жэл байжа мүргэл хээд,

Тиигэжэ хэдэн жэл соо аянда ябажа, Бата Ага нютагаа, Хойто-Ага тоонтоео бусаһан байна...

Зариман: «Юу бэдэржэ тэрэ аяар холуур зайһан хүн гээшэб? Юушьегүй, ямаршье олзогүй бусаа ха юм»,—гэжэ һанаха байха. Теэд Бата өөртөө хадаа тон баян болоод бусаа бшуу. Юуб гэхэдэ, холын оронуудые хараа, тэндэхи зоной хэлэ, заншал мэдэхэ болоо. Тон шухаланъ, тэрэ үеын буряад, монгол зоной еһотой классика болохо түбэд эрдэм мэдэхэ болоо. Одоол, «эрдэм бэлиг — эрхим баян»...

Нютагаа ерээд, хүгшэн эжыгээ яһала үргөө. Теэд хүн мүнхэ бэшэ, урдаа хараха тэрэ хүниинь 86 наһатайдаа Шулуутайда мордоо һэн. Тиигээд ганса бэе болоод ябатарнь, ород-японой дайн эхилшэбэ. Батые энэ дайнда хабаадаа гэхэдэ, болохо байна. Юуб гэхэдэ, залуу шэираг Бата ород сэрэгэй нэгэ хубиин 600 мори манадаг байһан юм. Тиигэжэ ябахадаа, хоер дахин хүнгөөр шархатаашье һэн.

Түмэр харгын албанда татагдажа, Шэтын хойто үбэртэ, Аралжаанай арада шпалын модо отолһон юм. Тэндэ ехэ һайн хүдэлһэнэйнгөө түлөө Бата 6 һарын туршада түлөөһэгүйгөөр түмэр харгыгаар ябаха биледээр шагнагдаа һэн. Энээгээрээ шалтан, Хитад орон хаража үзэхэеэ ябашаһан байгаа. Аян замайнь хорхой баһал байлгабагүй ха юм. Тэндэ ябаха үедэнь энэ шагнал биледэйнь болзоршье үнгэржэ, Росси гүрэндэ Агууехэ хубисхал нэершэбэ.

Зай яахаб, Бата Хитадтаа үлэхэ баатай болоо һэн. Эндэ байха үедөө манай нютагай хүбүүн элдэб ажал хээ, олон юумэ үзөө ааб даа. Хитад хүлһэншэдтэй хамта юумэ ашажа, энэ тэрэ юумэ хэжэ хоолойгоо тэжээдэг һэн. Тиихэдээ хитадуудтай хамта байдаг, эдеэлдэг байгаа. Тэдэ сэбэр мяха эдидэггүй, харин үжөөжэ үтэн болгоод, тэрээгээрээ хоол бүйлүүлдаг гайхалтай заншалтай һэн ха. «Нэгэ хониной мяха абаха, тиигээд тэрэнээ боошхо соо хэжэ халуунда табяад үжөө-

далтай баян зон ха юм. Тиигээд лэ Бата Хойто-Агаһаа Зүүн-Амидхаашын Арын бороложо (Боом хадын баруун тээ) ерэжэ, һамга абаад түбхинэбэ.

Үдэр бүри Агын дасан ябагаар ерэжэ, худаг малтадаг байгаа. Байн эдэ худагайнь тоо зуу гарашаһан юм. Тиигэжэ байхадаа, Бата энэ ажал тухайгаа хуушан монголоор ном бэшэһэн байна. Батын энэ гайхамшагта эрдэм тухай холо ойро суу таража эхилбэ. Эгээл энэ үедэ Бадмын хүбүүн Бата-Худагша алдартай болоо һэн.

Нэгэтэ үшөө үмсэ байхада, Батын Үлиртын-Хонхорто эмшэ ламада хүлһэлүүлжэ, худаг малтажа байхадань, долоон бодхуул ерэжэ, алан алдаһан, сохиһон юм. Хара хүлһөө адхажа, олоһон мүнгэеэ («Николай сагаан» гэдэг мүнгэн монетэнүүд) тугалай арһан тулам соо хэдэг һэн ха. Бодхуулнууд гэрээгээрнь хүлэйнь ула хабдатарнь сохижо, зобооһон байгаа. Энэ аашын ушар юуб гэхэдэ, Худагша Бата колхоз, коммуна тогтоохо ябуулгада хамһалсадаг, аймагһаа ерэһэн саарһа, коммуныи устав уншажа зондо ойлгуулдаг һэн ха.-

Үхэрэй арһан дээрээ Худагша Батые Зулуурай үбэрэй эмнэлгын газар асаржа, Лыксэк Жабэ доктор хэдэн һара аргалжа, хүл дээрэнь гаргаһан юм. Эгээл иихэдэ хитед һургуули дүүргэһэн гэршыень бандидууд шатаажархиһан байгаа.

Колхозууд удаа дараа тогтожо, һууриҗаһан байдал түхеэрхэдээ, худаг олоор хэрэгтэй болоо һэн. Нэгэтэ аяар Угдаан нютагһаа зорюута ерэжэ, Худагша Батые залажа абаашаба. Тэндэхи түрүүлэгшэ, һэнгэргүй зандарган хүн өөрынгөө дуратай газарта заабол худаг малтуулха гэжэ баалаба. «Эндэшни уһанай орондо муухай хии-газ гараха»,—гээд, Худагша Бата арсаад үзөө һэн. Теэд түрүүлэгшэнь туһагүй, өөрынхеэрээл байба. Яахаб— малтаха баатай болоо һэн.

Нилээд доро ороод, Худагша Бата саашань малтахаяа таһа арсаба. Тиихэдэнь өөрынгөө һэнгһаар түрүүлэгшэ Шэтэ ошожо, тусхай эрдэмтэй гидрогеологуудые асараа һэн. Тэдэ зүбшэжэ, эды болотор малтаһан хадаа, саашань сохеод үзэхэ гэжэ шиидэбэ. Теэд гүнзэгы нүхэн соо ороод, худалхэ зүрхэтэй хүн олдожо үгэбэгүй. Тиихэдэнь Худагша Бата сээжээрээ аргамжаар уяад, хүрэз лом хоероо абажа, гэшхүүрээрээ доошоо бууба. «Һүхирхэдэмнил түргэн татаарайгты»,— гэжэ туһалагшадтаа захиба ха. Уданшьегүй худаг сооһоо уурал гаража эхилээ һэн. Бата хүбүүдэй татажа үрдеэгүй байхада, гэшхүүрээр өөрөө гарашоо һэн. Гареханьшье тэрэ, аймшагтай хүсэтэйгөөр үмхэй муухай үнэртэй уурал дээшээ соробхилон гараа һэн. Худагша Бата хүлһэеэ аршан: «Хайран зэмсэг»,—гэжэл хэлээ һэн ха.

Тэрэ Шэтэ хотын эрдэмтэ мэргэжэлтэд Батын шадабарида гайхалаа барагдан, шалгалта барихыень дурадхаба. Тиигээд худагша Бата хото ошожо, долоон хоногой туршада гидрогеологиин техникумэй гүйсэд курсын шалгалта барижа шадаһан юм. Энээн тухайнь Бата Бадмаевта тусхай үнэмшэлгэ зохеон барюулһан юм.

Энээнһээ хойшо Худагша Батын ябаагүй газар үсөөн болобо. Ононой урда бэе, Адуун-Шулуунай ара, үбэр. Боржо... 1930 ондо Агын багшанарай һургуулиин баригдажа дүүрэхэдэнь, худаг малтажа бэлэг болгоһон юм. Эндэ болоһон аймагай ехэ найр, суглаан дээрэ Худагша Батада хоердохи үнэмшэлгэ барюулагдаба.

1932 ондо Худагша Бата 50 наһатай болобошье, Агын МТС-эй дэргэдэ трактористын курса дүүргэжэ, найман жэл соо Урда-Агын колхозуудта хүдэлһэн юм. Теэд энэшье сүлөөгүй үедөө өөрынгөө гайхамшагта шэди алдаагүй худагай газар заажа үгэдэг, өөрөөшье малтадаг байһан юм. Жэшээнь, 1942 ондо Булагтын һургуулида бэлэг болгон, худаг малтажа үгөө һэн. 1948 ондо 33 партизанай нэрэмжэтэ һууринда, 66 наһатайдаа хоер худаг малтажа үгэһэн байна.

1950—1960-аад онуудта округоймнай колхоз, совхозууд хүсэтэй томо болоходоо, шэнэ шэнэ худагуудта хэрэгтэй болоо һэн. Тиихэдэньшье Худагша Батые зорюута абаашажа, уһанай һудал заалгадаг байһан юм. Мүнөөшье Хара-Шэбэрэй үндэр фермын, хүдөө стануудай худагууд—Бата ахын зааһан газарта малтаатай, «Победа», «Дружба», «Коммунизм», Дылгыровэй нэрэмжэтэ колхозуудай худагууд Худагша Батын зааһан мүнхэ уһатайнууд...

Иимэ гайхамшагта намтартай хүн манай нютагта ажаһууһан, ажаллаһан байна. Өөрынхеэрээ Худагша Бата ехэхэн эрдэмтэй хүн байгаа. Теэд тэрэ үедэ энээниие бодото дээрэнь сэгнэхэ зон олдоогүй бшуу. Гансал наада талаарнь, мүнөөдэр лэ хэрэгтэйень хаража, тэрээниие зон зарадаг байгаа. Худагша Бата хэндэшье гомдоогүй, зүгөөр ганса һанаандаа урмаа хухардаг байжа болоо. Юуб гэхэдэ, бүхы хүлгөөтэ наһандаа, хаанашье ябахадаа, суглуулһан, бэшэһэн нэгэ ханза ном һудараа нэгэтэ һалхи руу табижархиһан юм. Энэмнай 1940 ондо тохеолдоһон ушар һэн.

Худагша Батын ушаралта ябадалнуудаар баян намтартай тон гайхалтай ба һургаалитай юумэниинь хадаа, тэрэнэй ажабайдалда, ажалда түрэл нютагтаа айхабтар ехэ дуратай, ухаамгай бэрхэнь болоно бшуу. Хаанашье ажаһуухадаа, [illegible] юумэнһээ бэлээр тунхаридаггүй, ажал хээд, эрдэм шудалаад ябадаг байгаа.

Б. ДАБАСАМБУЕВ,

Ага һуурин.

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 22—46-дахи номернуудта).

Арбан хоёр эрдэни шэмэгни

Манай эндэһээ алтанай прискнүүдэй техническэ документациие, горнорудна бүхы хүдэлмэриин геологическа хамаг шэнжэлгын үрэ дүнгые херуулһан мэдээсэл Америкээ абаашаха зорилготой һэн. Тэрэ үедэ Америкын баяшуул совет засагые унаха гэжэ һанадаг, хэрбээ унангүй тэсэлдэжэ гараа һаа, ажахынгаа хүшэр хүндэ байдалые дабажа шадахагүй, тиин хэри гүрэнэй промышленнигүүдые туһалхыень гүйха баатай болохо, хахад хухадаар ашагта малтамалымнай абалсажа үгыт гэхэ. Тиихэдэнь лэ энэ бэлэн техническэ документаци һөөргэнь худалдахабди гэжэ һанаа ха юм. Энэ зорилгоо бэелүүлхынгээ хажуугаар нэгэ мүһэн дэлхэй дээрэ эгээ гоё һайхан, шанараараашье эрхим хэдэн булга Америкэдэ үсхэбэрилхын тулада Баргажанһаа абаашажархихада юундэ болохогүй юм гэжэ һанаһан байгаа. Америкынхид булганһаа бэшэ бүхы юумэ абаашаа юм гэдэг. Америкынхидэй булга баряад, хүбшэһөө гараха үедэнь, газаршаниинь тэрьедэжэ арилшоо һэн ха. Харин мэшээг соохи булгадынь алуулшанхай байгаа гэхэ. Байгалай ангуушан манай эндэхи булгые хилын саана амидыгаар эльгээхэ дурагүй байһан байгаа. Нээрээл дурагүй байгаа!

Уран зохеолшо Михаил Ильич Жигжитов хадаа Сватош түрүүтэй Баргажанай ангуушадай эндэхи хүбшын булганай үндэһөөрөө үгы болохогүйн түлөө хэды ехэ тэмсэл хэһыень туужануудаа соогоо домоглоно. Сватош үнэн сэхэ харуулшадтай байһан байгаа.

Эды ехэ аюултайшье, хүшэр хүндэшье хүдэлмэри хэһэнэйнгээ түлөө тэрэ харуулшадынь мүн лэ түлөөһэ абадаггүй һэн ха. Сватош харуулшадтаяа сүг хамта хэдэн жэлэй туршада Хабель гэдэг обогтой харата муухай тонуулша ангуушаниие бариха гэжэ мүрынь мүшхэһэн байха юм. Тэрэ гарта ороод орхихогүй зэрлиг тонуулшан хүбшэ тайга соогуур хии һалхин шэнгеэр тэрьедэдэг, ерадаа аюулта муухай тонуул дээрмын мүр сараа үлөөдэг байгаа. Мүн тэрэнэй хажуугаар баһа нэгэ Остяк гэдэг эвенк өөрынгөө мүрөөр ябадаг һэн ха. Тэрэ шэнэ совет гуримые зүбшөөдэггүй Остягай анханай уг гарбал эвенкнүүдэй ээлжэ байһан Бага Марикан гэдэг голой эрье шадархи газарыень заповедник болгожо, эндэ агнуури хэхэ эрхыень хаһаһан ябадалда дураа гутадаг байгаа бшуу. Уран зохеолшо энэ ном дотороо үнэн бодото байдалые айхабтар хүсэтэйгөөр, этигэмэ хурсаар харуулжа шадана. Сватош болон тэрэнэй хани нүхэдэй хэһэн хэрэг һүүлэй һүүлдэ һайн һайханаар мандана. Хабель гэжэ дээрмэшэ ангуушан хайшаашье тэрьелжэ ошохо аргагүй, баригдаха болоходоо, өөрөө Сватошта ерэжэ, зэмээ мэдэрнэ. Тиин ойн баялигые химгадаха харуулшаниинь болоно! Байгаалиин баялигые зэрлиг муухайгаар дээрмэдэхэ, усадхаха, хооһолхо ябадалһаа хамгаалха хэрэгые Михаил Жигжитов өөрынгөө бүхы зохеолнууд дотор зурагладаг юм. Энэ асуудалаар бэшэһэн «Хүбшэдэ болоһон зэмэтэ ябадал» гэһэн рассказ эгээн эрхим зохеолынь болоно. Энэ рассказ айхабтар гүнзэгы удхатай юм. Зураглагдаһан хүнүүдэй түхэл шэнжые яаха аргагүй тодо һонороор харуулаа. Уран зохеолшо хүбшын баялигые дээрмэдэхэ муу муухай ажалтай хоротониие үнэн зүрхэнһөө үзэн ядаһан сэдьхэлээ элирүүлэн бэшэнэ. Тус рассказ дотороо уран зохеолшо хуули бусаар хүбшын дээрмэ тонуул хэдэг хүнүүдые зэрлиг муухай хоротон гэжэ харуулхаһаа гадна, оршон тойронхи байгаалиин хамаг һайн һайхан зүйлэй, амитадай, баялигай харата дайсан мүн гэжэ уншагшадтаа тодо хурсаар харуулна. Байгаалиин баялигые тонон дээрмэдэдэг зон хүн түрэлтэнэй, олониитын хоротон гээшэ гэжэ Жигжитов элирүүлнэ.

Михаил Ильич Жигжитовтэй бидэ үнинэй нүхэдбди. Тэрэнэй бүхы зохеолнуудай хайшан гэжэ байгуулагдаһые би һайн мэдэнэб. Уран зохеолшо өөрынгөө тууж болон рассказуудые зүрхөөрөө бэшэдэг хүн. Зохеолнуудынь ажабайдалай шэмэ шүүһээр дүүргэгдэнхэй. Яахадааб гэхэдэ, тэрэ өөрөө яаха аргагүй баян сэдьхэл мэдэрэлтэй, хурса ухаан бодолтой хүн юм. Тэрэ бэшэжэ байһан зохеолдоо хамаг сэдьхэл мэдэрэлээ сүм оруулдаг. Байгаалиин гоё һайханиие зураглахадаа, бүхы зүрхэнһөө баясан урмашажа, харин тэрэ гоё һайханиие муу хүнүүдэй һандаахадань гү, али усадхахадань, сэдьхэлээ үбэдхөөн эбэрээжэ, хара бууж байжа Михаил Жигжитов номоо бэшэдэг.

— Манай хүбшэ ехэл баян юм даа,— гэжэ Михаил Жигжитов хөөрэнэ.— Дэлхэй дээрэ эгээл эрхим гэжэ тоологдодог Баргажанай булган манай эндэ байна ха юм. Энэ булган түүхын бүхы үе сагуудта хододоо сэнгээ алдадаггүй. Гансашье мүнгөөр бэшэ, манай эндэхи булганай арһан алтаар сэгнэгдэдэг. Энээнһээ урда тээ тон хомор олзологдодог байгаа. Баргажанай булга бариһан ангуушаниие ехэл талаантай хүн гэжэ тоолодог саг байгаа ха юм даа. Тэрэ үедэ Баргажанай булган үндэһөөрөө үгы болохо түйлдаа хүрөөд байһан юм. Манай эндэ заповедник тогтоогдожо, булганай тооё олошоруулха арга боломжо байгуулагдаа. Мүнөө тиимэ ехэ дүй дүршэлөөр һөөл бэшэшье ангуушан нилээд олон арһа тушаажа байгша. Юрэдөөл, булган манай хүбшэдэ ехэ олон болонхой. Бүхы республика доторнай хэдэн олон миллион түхэригэй ангай арһан тушаагдана. Харин мүнөө тон ондоо аюул эндэмнай ушархашуу болоод байна...

Михаил Ильич онгосынгоо хабһа нюргаараа түшэн, наранай арюунда орожо байһан зүг худар хараад абаба. Ай даа, Сибириин асари ехэ далай болохо Байгал далай дээрэ наранай арюунда орохо үзэгдэлые хэзээ нэгэтэ хараа һаа, жаргаха һэнта даа. Бүхы талаһаа асари томо хада уулануудаар хүреэлэгдэһэн энэ далай дээрэ наранай орохонь ехэл һонин юм. Үдэшэ багта үүлэн хөөрэжэ, Байгалай эрьеын хада уулые бүрхөөгөөдхихэ. Энэ үүлые наранай һүүлшын туяа хэлэшэгүй хурсаар, дамжуулшагүй арюунаар ялалзаха. Наранай энэ туяа үдэшын Байгал далайн амгалан нюруу дээгүүр, хүхэ сэнхир далайн уһан дээгүүр халюухайдаха. Михаил Ильичтэй онгосодо һуугаад, үдэшэндөө гүльмэ табихаа ошоходоо, хэды дахин иигэжэ наранай орохо хирэтэй дайралдаа гээшэбиб. Тиихэдэ Михаил Ильичэй һэлюурээ уһан дээрэ болгоомжотойгоор үргөөд, нэгэн үе оройдоо хүдэлхөө болишонхой юумэ наранай орохо зүг тээшэ нюдэеэ уйтаруулжархеод, хомхойгоор шэртэн хаража байхыень ходо адагладаг хүм.

— Ангай арһа олоор олзоборилжо болохол юм бээз,— гэжэ Михаил Ильич далайн нюруу дээгүүр арюунда орожо байһан наранһаа харасаяа һалгаангүй үргэлжэлүүлбэ.— Энэ һайн юумэн гээшэл бэд даа. Теэд юундэ жэл бүхэндэ улам үсөөн хүнүүд агнуури хэхээ хүбшэ гаранаб? Ангуушадай дунда яахадаа залуушуул үсөөн бэ? Егор Андрианович Шелковников мэтэ, минии хани нүхэр Николай Николаевич Мунхонов шэнги суута ангуушад улам үсөөн болоҗо байна. Яагаа, юун болоо гээшэб? Манай эртэ урдын мэргэжэл иигээд лэ газардаба, мухардаба гээшэ гү? Үгы даа, үгы! Хүн гээшэ байгаали тээшэ хододоо тэгүүлжэ байдаг юм. Агнуури гээшэ ямаршье үеын хүнүүдэй эрхилхэ тон дуратай хэрэг зандаа байха. Теэд агнуури гээшэмнай уг зорилгынгоо талаар ондо ондоо ха юм. Агнууриин спортивна шэнжэ мүнөө үедэ хүн бүхэнэй сэдьхэл зүрхые татажа байнхай. Хүгжэлтын мүнөөнэй хэмжээндэ, ажабайдалай һайн болоод байһан энэ үедэ залуушуулай олонхи баялигые ондоогоор сэгнэдэг болонхой. Ажабайдалай зөөри зөөшэ хайшан гэжэ олодог юм гэһэн асуудал мүнөө залуушуулые ехэнхидээ һонирхуулна. «Ямаршье сэнгээр» гэһэн ойлгомжо хуушаржа, хэрэгээ болинхой. Мүнөөнэй залуушуул ямар бэ даа хэрэгтэ айхабтар ехэ хүсэ шадалаа гаргаад, юунэй түлөө гарганабиб гэжэ бодожо, сэгнэжэ, сасуулжа үзэдэг болонхой. Тиимэһээ булга агнаха ажал хэрэгтэ залуушуул ямаршье эдэбхи үүсхэлгүйгөөр хандана ха юм. Юундэб гэхэдэ, булга агнаха хэрэг гээшэ даншье һаа хүшэр хүндэ ха юм даа. Энэ хүшэр хүндэ агнууриин ашань мүртэйгөөр харюулагдадаггүй байна. Минии һанахада, агнууриин хэрэгтэ хандаха хандалгые үндэһөөрнь хубилгаха хэрэгтэй. Мүнөө үеын түйлалтын еһоор булгые олзоборилхо еһотой гэжэ һананаб. Тэрэгүйдэ мянтан жэлэй урда тээ яажа булга агнагша һэм, мүнөө тиимэл агнуури хэнэ бшуубди. Гансал номо годлиин орондо ангуушан эдихэ юумэеэ үргэлнэ. Тиихэдэ хэдэн үеһөө хойшо ангуушадай байрладаг энэ тортог болошоһон хүйтэн зэмьеэдэ тэдэниие байрлаха еһотой һэн гэжэ хэн хэлээ юм? Минии һанахада, эрдэм ухаанай, оньһон техникын хубисхал гээшэ манай агнууриншье хэрэгтэ баһал хамааран оролсохо зэргэтэй. Мүнөө үедэ хүбшэдэ ангуушадта шэнээр түхеэрэгдэһэн һайн шанартай дулаан баазануудые бариха еһотой гэжэ һанаха байнаб. Ангуушад гээшэ сүлөө сагтаа радио шагнажа, ном уншажа байхадань болохол ха юм.

Михаил Ильичэй энэ аали номгоншье һаа, сэдьхэлээ хүдэлгэн байжа хэлэһэн үгэ шагнахадаа, хаа хаанагүй ангуушадай тала барижа, иигэжэ хэлэдэгыень дууладагаа һанаандаа оруулбаб. Ангуушад тон зүб хэлэнэл даа. Михаил Жигжитовэй статья «Правда» газетэдэ гараа һэн. Мүн «Советская Россия» газетэдэ тэрэ бэшэһэн байха. Ангуушадай олзоборилгын ажахы урдань юундэшьеб потребкооперациин мэдэлдэ байдаг байгаа. Үнэн дээрээ ангай арһа бэлэдхэхэ хэрэг гээшэ гүрэнэй хэрэг байха еһотой. Тиимэһээ гүрэнэй хамаг бүхы хуули ангуушадые хамгаалха зэргэтэй. Тиин гүрэнэй хамаг предприятинуудта хүдэлмэрилдэг ажалшадай бүхы эрхэ уялга гээшэ ангуушадташье хабаатай байха еһотой. Энэ хэрэг байн хуу зохирхо бээз гэжэ һанагдана. Теэд мүнөө энэ асуудал шиидхэгдэжэшье байна хэбэртэй. Ангай ажахы эрхилдэг үйлэдбэриин эмхи зургаанууд республикын Министрнүүдэй Соведэй дэргэдэхи агнуури эрхилхэ захиргаанай мэдэлдэ үгтэжэ байна. Энээнһээ уламжалан ангуушадай эрхэ уялгые хангаха бэшэшье хэмжээ ябуулганууд абтаха бээз гэжэ олзуурханаб. Тиихэдээ ангуушадай байра байдал һайжарха, агнуури-үйлэдбэриин ажахынуудай материально-техническэ хангалга бэхижэхэ бшуу. Хэрбээ эдэ ажахынуудай мэдэлэй хүбшэдэ ангуушадай байрлаха һайн түхеэрэлгэтэй байрануудай баригдаа һаань, ангуушадые соёл гэгээрэлэй талаар хангаха тусхай хүнүүдэй бии болоо һаань, гайхахааршье бэшэ байхал даа. Эдэ бүгэдэ ябан ошон эсэтэгүй бии болохо — булган гээшэ энээнһээшье ехэ гаргаша гаргахаар баялиг ха юм!..

Арба гаран жэлэй урда тээ Михаил Жигжитов, Юрий Рытхэу, Инесса Буркова бидэ дүрбэн хэдэн хоног Байгал далайгаар һүрхэй зохидоор аяншалаа һэмди. Энэ тамаралгамнай Баргажанай адагһаа эхилээ һэн. Бидэ хуули бусаар загаһа барихые хорихо зургаанай «Тайфун» гэдэг һүрөөтэ нэрэтэй катерта һуугаад, далайда гарабабди. Июнь һарын каратай сэлмэг үдэрнүүд дайралдаа. Байгал далай халуун шанга наран доро хабархан һуняана. Огторгойдо малгайншье шэнээн үүлэн байхагүй—хүхэ сэнхир тэнгэриин майхан доро бидэнэр налайн ябаа һэмди. Святой Нос гэдэг хахад аралые ореогоод, Баргажанай суута заповедникэй түб болохо Давша тээшэ сэхэ шэглэбэбди.

Байгал далайгаар тамарһан хүн энэ багай газар уһые хуу һайн мэдэхэ байха. Святой Нос гэжэ хахад аралһаа холо бэшэхэнэ, юундэшьеб даа, Ушканьи гэжэ нэрлэгдэһэн һонирхолтой аралнууд оршодог. Юрэнхыдөө эдэ аралнууд хэмжүүрээрээ багахен юм. Харин тэндэ ондоо тээ хаанашье дайралдадаггүй сэсэг, үбһэ ногоон, модод ургадаг. Эдэ аралнуудай эгээл гайхамшагтай юумэниинь юуб гэхэдэ, эндэ Байгалай хаб загаһан эрьедэ гаража, наранда игаажа хэбтэдэг юм. Бидэ энэ арал дээрэ гаража, һөөг бургааһан соогуур маряаһаар, хаб загаһанай хэбтэдэг газар тээшэ ябабабди. Уданшьегүй хүрэхэ газартаа хүрөө бэлэйбди. Далайн эрье дээрэ һөөг бургааһан соо хэбтэжэ, хаб загаһануудые хараа һэмди. Уһанһаа бултайһан хабтагар шулуун дээгүүр хаб загаһанууд наранда игаажа хэбтэнэ. Зариманиинь Байгал далайн уһан соо оймоно. Холоһоо харахада, уһанда шунгажа байһан хүнүүдтэл тон адли. Зарим хаб загаһан уһанһаа эрьедэ гаража, шулуун дээрэ хэбтэһэн бэшэндээ ошоод, хоншоорооро уһа руу унагаажархиха юм. Уһа руу хаягдаһан хаб загаһанууд уураа хүрэжэ, ноолдожо эхилнэ. иигээд лэ уһан соо шаг шууяан, уһа сэсэргээн палшаганаан болошоно. Эдэниие хаража, далайн эрьедэ хэдэн час хэбтэһэн байбабди. Бидэ үшөөшье хэбтэжэ болохо байгаабди. Теэд катераймнай нэгэ матрос капитанай заабаряар буу табижархиба гээшэ. Тиин далайн эрьедэ унтажа, уһанда орожо байһан хаб загаһанууд тэрэ дороо үгы болошобо.

Намайе ходо иимэ асуудал гайхуулдаг юм; Байгалай хаб загаһан хаанаһаа бии болоо гээшэб? Энэмнай гадаада далайда, дабһатай уһанда байдаг амитад ха юм. Манай Байгал далайн эртэ урдын түүхые, хэзээб даа, анхандаа гадаада далайтай холбоотой байһыень гэршэлнэ бэшэ аал? Энэ асуудалда харюусахые һэдэһэн олон тоото багсаамжа бии юм. Зариманиинь бүришье энеэдэтэй байдаг, зүгөөр мүнөө болотор ямар нэгэн мүртэй харюу үшөө олдоогүй. Эрдэмтэдэй энэ шухала асуудалда харюу бэдэртэр Байгалай хаб загаһан үдэжэл байдаг. Зэрлиг муухай хюдалгаһаа хаб загаһые хамгаалха хатуу шэрүүн хуули гаранхай юм. Тэрэнэй ашаар Байгалай хаб загаһанай тоо 30 мянганһаа холо үлүү гаранхай. Мүнөө үедэ хаб загаһа олзоборилходошье болохошуу болоҗо байһан янзатай. Хаб загаһанай арһаар һүрхэй һайн дэгэл, малгай оёжо болохо. Гутал оёо һаа, үшөөшье һайн ааб даа.

Байгал далайгаар онгосоор тамаржа ябахада, гайхалтай гоё даа Хаа яахан хулгайгаар загаһашалдаг хүнүүдэй онгосонууд дайралдана. Тэдэнэр загаһа хамгаалха зургаанай түлөөлэгшэдһөө тэрьедэжэ арилхые бүхы аһан шадалаараа оролдоно. Теэд хүсэтэй дизельнэ катер браконьернүүдые тэрэ дороол хүсөөдхинэ. Тиин шэнэхэн загаһа шанаадшье, шараадшье эдихэ арга боломжотой болонобди. Манай айлшад хулгайгаар загаһа баригшадые магтажа байжа, загаһыень эдинэ. Хуули бусаар загаһа баригшад Байгал далайн хүнхэр тохойнуудта дайралдаад лэ байха юм. Би эдэ нэтэрүү, хобдог хомхой, зарим ушарта хүниие хайрлахагүй зэрлиг шэрүүн амитадые һайн мэдэхэб. Дээрмын еһоор баригдаһан загаһанһаа уламжалан, хэды ехэ үсэд шанга тэмсэл болодог гээшэб. Тиимэһээ загаһа сахин хамгаалха зургаанай түлөөлэгшэдэй зүгһөө хуули бусаар загаһа баридаг хүнүүдтэ дан үлүү шэрүүнээр хандадаг байна гэһэн манай айлшадай хэлэһэн үгые бүрүушааха байнаб. Юундэб гэхэдэ, загаһа хамгаалгын зургаанай түлөөлэгшэдые зэрлиг муухайгаар сохидог, бүри аладагшье ушар яһала болодог!..

Баргажанай заповедник манииие тон намжар амгалан байдалаар угтаба. Заповедникэй түб Давша тосхондо нютагай банида, халуун аршаанда орохо аятай арга боломжо манда олгобо гээшэ. Манай республика иимэл даа. Ябаһан лэ газарташни аршаан булаг дэбэржэ байха!

Заповедниктэ бидэ нэгэ эрдэмтэнтэй уулзашаба гээшэбди. Тэрэниие һанаандаа оруулха бүхэндөө, гайхашаа барадаг хүм. Кирпичев гэһэн обогтой гээшэ һэн ха. Энэ залуу эрдэмтэнэй бэшэһэн хүдэлмэришье хүн бүхэниие емнай ехээр гайхуулаа. «Һойр шубуу баряанда байлгажа үсхэбэрилхэ тухай» гэһэн шэнжэлгэ хэһэн байна. Баргажанай булганай заповедникта эрдэм ухаанай иимэ хүдэлмэри хэхэ гээшэ, нээрээл, һонин байна даа!

— Энэ шэнжэлгэ гээшэ теоретическэ талаараа тон шухала байхынгаа хажуугаар арадай ажахыда ехэхэн удха шанартай юм,— гэжэ манай асуудалда харюусаха зуураа, эрдэмтэн Кирпичев дээгүүр абхуулан хэлээ һэн.— Нэгэдэхеэр, һойрой үндэгэн гээшэ амтанайнгаа талаар тахяагай үндэгэнһөө холо үлүү юм. Сагай ерэхэдэ, һойр шубуунай тусхай фермэ эмхидхэжэ болохо. Хожомой хожом энэ хэрэг ехээр урагшаа ябаха зэргэтэй юм! Хоердохеор һойрнуудые баряанда байлгаад үсхэбэрилхэдэ, нэгэ газарта нютагжуулхада болохо байдаг. Жэшээлхэдэ, Москвагай оршондо нютагжуулхада тон таарамжатай. Ондоо гүрэнһөө ехэ айлшадай ерэхэдэ, агнуури хүүлэхэдэ болохо. Юрэдөөл һойр үсхэбэрилхэ хэрэг гээшэ ехэхэн лэ ерээдүйтэй юм.

Би түрүүшээр энэ хүниие миил шогложо дуугаржа байна гэжэ һанаһан байгааб. Ямар бэрхээр шогложо шададаг, өөрынгөө шог үгые ямар зохидоор нюужа шададаг хүн гээшэб гэжэ һанаа бшууб. Һүүлдэнь ойлгон гэхэдэм, энэ нүхэрнай, нээрээл, һойр тухай эрдэмэй хүдэлмэри хэжэ байдаг, энээнээ арадай ажахыда, мүн айлшадые сэнгүүлхэ хэрэгтэ тон шухала удха шанартай зүйл гэжэ этигэжэ ябадаг хүн болошолой. Тиин һойрые нютагжуулха, тэрэниие тахяа шэнгеэр үндэгэлүүлжэ, тусхай фермэ байгуулха гэхэ мэтэ эрдэм шэнжэлгын хүдэлмэриие дээдэ эрдэмэй зургаануудта баталанхай юм. Энэ шэнжэлгые Баргажанай булганай жэ мэдэжэ абахада, һонин лэ.

Тус заповедниктэ эрдэм шэнжэлгын хүдэлмэриие еһотойгоор ябуулха арга боломжо гүйсэд бии. Баргажанай булган гээшэ аяар хэзээнэй эртэ урдын аргаар олзоборилогдоошье һаань, үнэн дээрээ гүйсэд дүүрэнээр шэнжэлэгдээгүй арьяатан юм. Булгые ондоо газарта абаашажа нютагжуулжа, үсхэжэ байдаг бшуу. Булган тухай, шэнэ газарта яажа түбхинэдэг тухайнь, зун, намар, үбэлдөө ямар тэжээл хэрэглэдэг тухайнь, тиихэдэ хабарай сагта яажа бэеэ абажа ябадаг тухайнь шэнжэлгын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулха шухала.

Африкан БАЛЬБУРОВ

(Үргэлжэлэлынь удаадахи номерто).

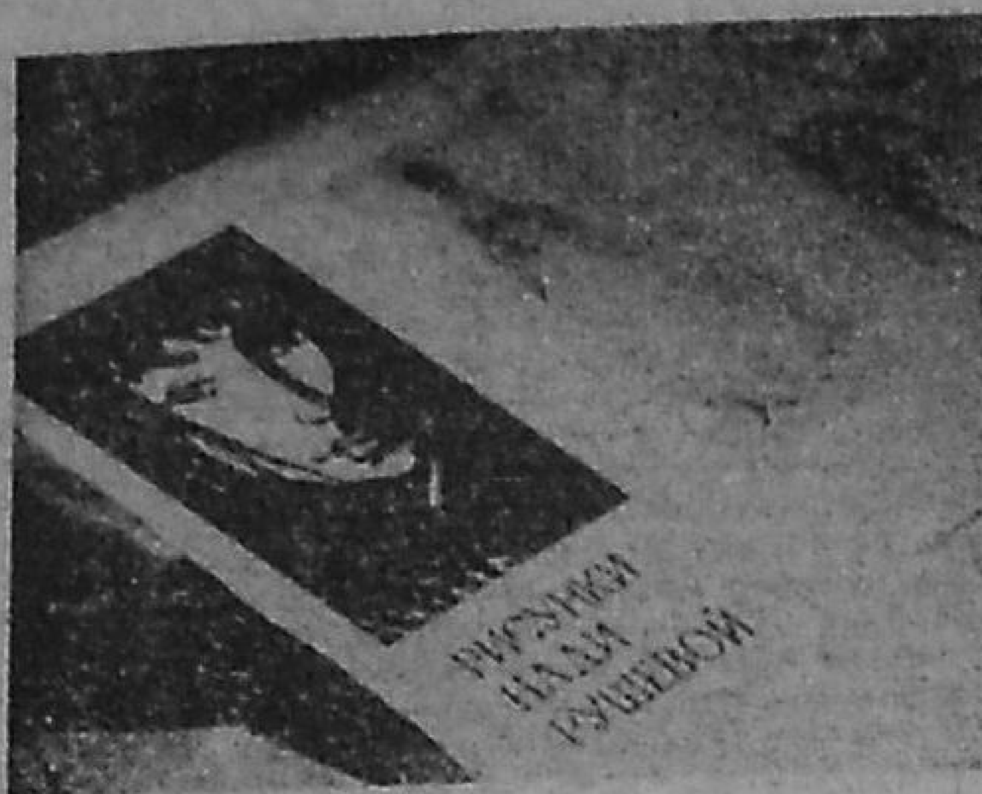

Сампиловай нэрэмжэтэ уран һайханай музейдэ Надя Рушевагай зурагуудай выставкэ харуулагдажа дүүрэхэнь.

Эдир уран зурааша басаганай нэрэ манай оронһоо гадна холо саагуур, хари гүрэнүүдтэ эшье мэдээжэ болонхой. Надиин үетэн болохо хүүгэдһээ гадна ехэшүүлшье энэ бэлигтэй басаганай бүтээлнүүдээр һонирходог. Тэрэнэй зурагууд Румынида, Чехословакида, Польшодо, Энэдхэгтэ, Япондо, Италида, США-да, Монголдо харуулагдаа.

Пушкинай нэрэмжэтэ Москвадахи уран зурагай искусствын гүрэнэй музей хэдэн залнуудтаа басагаханай зурагуудые дэлгээжэ харуулһан байна. Бүри томошье зураашад иимэ хүндэдэ хүртөөгүй байхал.

Мүнхэрһэн арбан долоо наһан соогоо тэрэ арба мянгаад зурагуудые зуража үрдиһэн байна.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВ.
Авторай фото

ХАРИЛСААНАЙ ДУХЭРИГ

Би 24 наһатайб, кино, театртa, литературада, түүхэдэ, байгаалида дуратайб...

Гансаардаһан гү, али шэнэ нүхэдтэй болохо гэжэ хүсэһэн хүнүүд намда бэшэг лэ.

Адрес: 670000, Улаан-Үдэ хото, Бабушкинай үйлсэ 22, кв. 61, Николайда.

* * *

Би 13-тайб, 8-дахи класста һурадагби, ехээр ном уншаха дуратайб. Минии дуратай уран зохеолшод: Пушкин, Лермонтов, Майн Рид ба бусад. Мүнөөнэй хүгжэмдэ, «Ласковый Май» болон «Мираж» гэһэн ансамбльнуудта дуратайб. Намтай сасуу, намһаа ахашье хүнүүдээр нүхэсэхые хүсэнэб. [illegible]а талаанда найденаб.

Буряадай ССР, Түнхэнэй район, Хутиры һуурин, Школьная үйлсэ, 16, Дармахеева Оксанада.

* * *

Би гансаардадагби. Тиимэһээ һайн нүхэрые олоһойб гэжэ һананаб.

Би 14-тэйб, ород яһанайб. Ном уншаха дуратайб, яһала һайнаар зурадагби, календарьхануудые суглуулдагби, киногой хүгжэмдэ хари гүрэнэй хүгжэмдэшье дуратайб. 15—17 наһатай, үндэр бэетэй хүбүүнээр танилсаха хүсэлтэйб.

Адрес: 670050, Улаан-Үдэ хото, Яковлевай үйлсэ, 17, кв. 56, Наталида.

ТЕАТР

Театр оперы и балета
Джангар—в 19.
Бурятский театр драмы им. Х. Намсараева
Тохеолгон (Соприкосновение звезд).—в 19-30.
Русский театр драмы
Срок проживания окончен—в 19.

КИНО

«Дружба»

Тринадцатая невеста принца—в 9-40, Сердце Ангела—в 13-40, 18-10, Беспредел—в 11-20, 15-50, 20-10.

«Родина»

Судьба Барабанщика —в 10, 16-50, Мария Магдалина—в 12, 13-40 (удл.), 18-10, 19-50 (удл.), Беспредел—в 22-30.

«Прогресс»

Красный зал—Мистер Питкин в тылу врага—в 9-50, 11-20, 13-10, 15, 16-50, 18-40, 20-30.
Зеленый зал—Храм любви (2 серии)—в 10, 12-40, 15-20, 20-20, Паспорт—в 18.

«Октябрь»

После войны мир—в 9-40, Сети любви (2 серии)—в 11-20, 15-30, 18-10, 20-30, Обреченный на одиночество—в 14.

«Байкал»

Сережа—в 16-30, Храм любви (2 серии)—в 18, 20-30.

ХАРИЛСААМНАЙ ҮРГЭДЭНЭ

Монголой Арадай Республикын Дархан хотын нэгэдүгээр дунда һургуули болон манай Буряадай республикын 1-дэхи буряад интернат һургуули хоерой харилсаа холбоон жэлһээ жэл бүри дүтэ, хани халуун боложо байһай. 1987 онһоо хойшо манай хоер коллективэй багшанар болон бэшэшье мэргэжэлтэд һургуулинуудтаа *ябалсажа, дүй дүршэлөө, шадабарияа* бэе бэедээ дамжуулжа, танилсажа, улам бүри ойро болонхой. Недондо манай һургуулида 4 багшанар Дархан хотоһоо ерэжэ, 20-еод үдэрэй турша соо математика, физикэ заажа ошоо һэн, тиигэхэдэнь манһаа 2 багша ошожо хүдэлөө. Мүнөө намарай амаралтын үедэ 20-еод гаран багшанар, хүмүүжүүлэгшэд баяи һайхан Монгол орон ошожо, ехэл олон үзэсхэлэнтэ юумэ хаража, сэдьхэлээ дүүрэн баяртай бусаба. Өөһэдынгөө анда нүхэд болохо Дархан хотын нэгэдүгээр дунда һургуулиин хэжэ байһан ажал тухай 2—3 үгөөр хэлээд үгэбэл, иимэ байна. Энэ һургуулида 1600 хүбүүд, басагад һурана. Энэмнай Дархан хотын эгээн түрүүшын эрхим һургуулинуудай нэгэн юм. Математика, физикэ гэһэн мэтые гүнзэгыгөөр заадаг һургуули. Энэ предмедүүдые гүнзэгыгөөр шудалдаг дээрэһээ һурагшадынь республикынгаа мүрысөөндэ хододоо эрхим һууринуудые эзэлдэг байна. Бэрхэ багшанарай нэгэн—Эрдэм-Бэлиг физикэ заана, Баяр-Согто математика заадаг. *Энэ һургуулида ехэ олон эрэшүүл хүдэлнэ,* һургуулиин директор Амгалан өөһэдынгөө багшанар тухай ехэтэ омогорхон хөөрэдэг. Өөрөө бэһа математикын багша хадаа ехэл энэ мэргэжэлдэ дуратай. Эрэшүүл багшанараар сугтаа хүдэлхэдэ, һураггүй хүнгэн, үгэеэшье ойлголсоходо, түргэн гээд хуушанай дүй дүршэл ехэтэй директорэй орлогшо Түдэб баяртай шарайгаар миһэрнэ. Энэ һургуули ехэ һонин һургуули, өөһэдөө өөрын хүүгэдэй саадтай, 5—6 наһатай хүүгэдые суглуулжа, хүмүүжүүлээд, һургуулидаа 1-дэхи класста абаха юм ха. Эхин класһаа эхилээд, бүхы үхибүүдтээ шатарай хэшээл заажа эхилэнхэй. Үхибүүн бүхэн эндэ ухаан бодолоо гүйлгэжэ һураха болоно. Аха классуудай һурагшад февраль, март һарада һуралсалайнгаа программа дүүргээд, дээдэ һургуулида ороход үхибүүд 2—3 һара соо гүрэнэйнгөө шалгалтада һайнаар бэлдэнэ. Һургуулиин һүүлдэ ажал хэхэ үхибүүд энэл хугасаа соо үдэр бүри ябажа, ажалшан хүнэй мэргэжэл шудална. Тиигэхэдээ һураһан юумэеэ мартангүйгөөр гэнсата ажалда ороходоо, дүй дүршэлөө дээшэлүүлэн, хүдэлмэриин оньһо олоно. Һургуулиин хүүгэ зуһаланда ошожо, тэжээл болон овощ үргүүлжэ наймаалдаг, тиигэжэ олоһон мүнгэеэ өөһэдтөө абадаг, һургуулидаашье үгэлсэдэг, 60 гаран гахай баридаг, тэдэнээ томо болгоод, гүрэндэ тушаажа, яһала мүнгэ олоно. Өөрын хонидтой, 300 гаран хонидойнгоо нооһыень хайшалаад, нооһоорнь хүүгэд хэшээлдээ элдэб юумэнүүдые нэхэжэ һурана. Энэмнай басагадта хожом ехэл хэрэгтэй мэргэжэл болоно гээшэ. Намар болоходо, хонидоо гаргажа, багшанар болон ажалшадтаа үбэлэй үүсэ бэлдэнэ.

Ж. САНЖИЕВ,
1-дэхи интернат һургуулиин директор.

КРОССВОРД

По горизонтали: 2. Смола для пропитки дратвы. 5. Горизонтальная или наклонная подземная выработка. 8. Искусство красивого и четкого письма. 11. Старое название идола, статуи, 13. Русская общественная деятельница, дочь видного архитектора. 15. Роман Г. Николаевой. 17. Плата за труд лицам свободных профессий. 18. Разновидность ивы. 19. Русская народная игра с мячом. 21. Один из видов изобразительного искусства. 22. Город в Иркутской области. 24. Система передач в тракторах, автомобилях. 25. Государство в Европе. 26. Певец, народный артист СССР.

По вертикали: 1. Плоский сосуд, фляжка. 2. Ряд полок в несколько этажей. 4. Блок держав, в который входила царская Россия. 6. Изделия текстильной промышленности, ткани. 7. Научное сочинение, исследование, защищаемое автором для получения ученой степени. 9. [illegible] после разрыва снаряда. 10. Геометрическая фигура. [illegible] Сигнал тревоги. 13. Лица, сопровождающие важную особу. 14. Поэма М. Алигер. 16. Краска для волос. 19. Героиня оперы Л. Бетховена «Фиделио». 20. Горная порода. 23. Газета французских коммунистов.

Ноябрийн 24-дэ толилогдоһон кроссвордын харюунууд.

По горизонтали: 5. Ирокезы. 6. Вольт. 7. Сеанс. 9. Эпилог. 11. Евдокс. 13. Оазис. 16. Пифагор, 17. Уолкилл. 18. Дикас. 19. Метание. 21. «Летчики». 23. Нетто. 26. Банкет. 28. «Шинель». 29. Норма. 30. Амбар. 31. «Клинкер».

По вертикали: 1. Диалог. 2. Мортира. 3. Рессифи. 4. Цыгане. 6. «Волна». 8. Судак. 10. Примета. 12. «Колокол». 13. Орден. 14. «Зенит». 15. Сусло. 20. «Аркан». 22. Чинар. 24. Евразия. 25. «Тачанка». 27. Торока. 28. Шубарт.

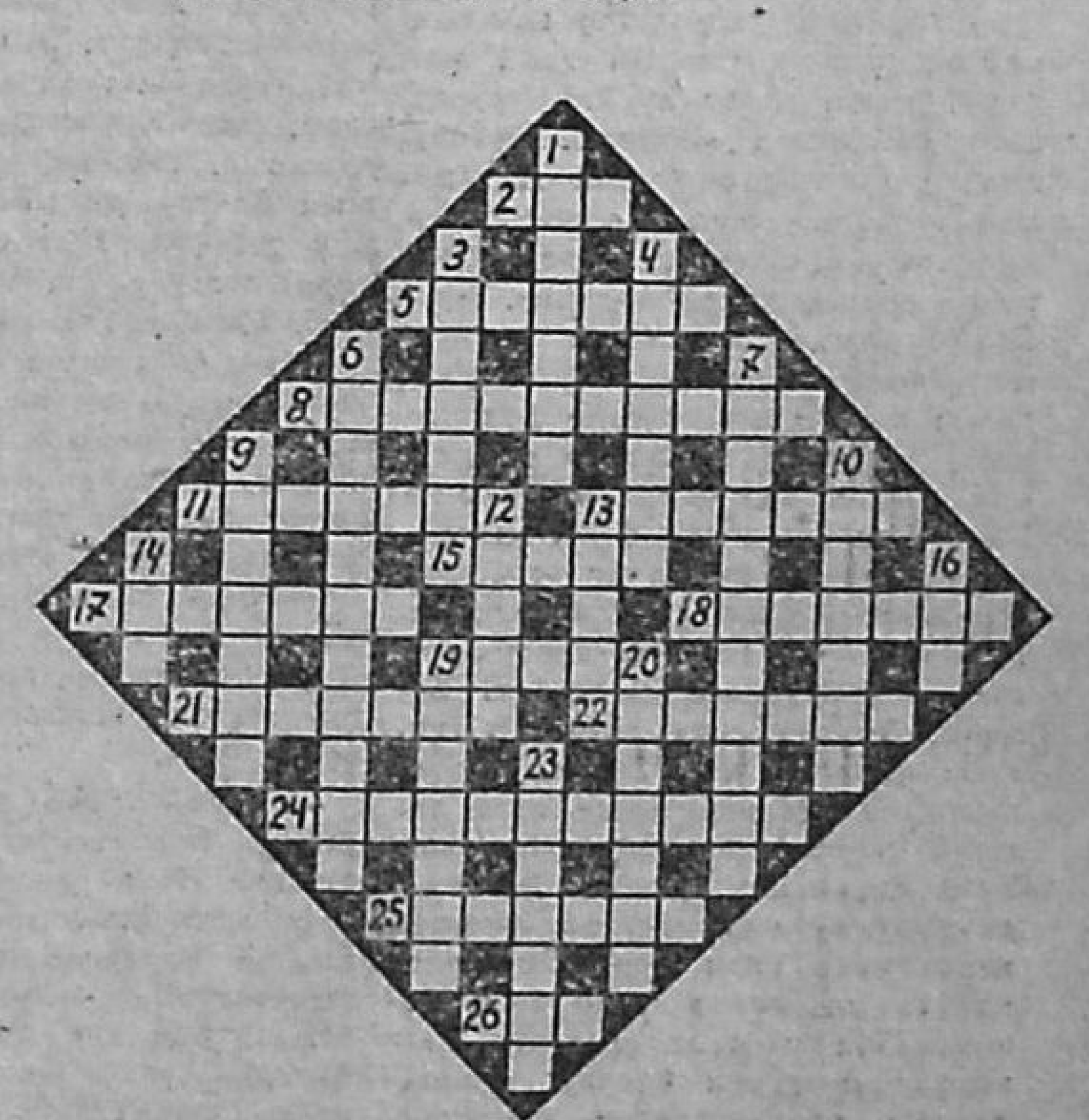

КГБ НЮУСА БАЙДАЛҺАА ГАРАБА

Уншагша! Эрхүүгэй болон Шэтын областьнуудай СССР-эй УКГБ болон Буряадай КГБ хэдэн дахин хөөрэлдэжэ үзээнэйнгөө удаа олондо мэдээсэлгэтэй тэмсэл ябуулха гэһэн шиидхэбэри абаба. Сибириин чекистнүүд «Версия» гэжэ нэрэтэй өөһэдын газетэтэй болоо. Сэнгынь 1 түхэриг. Энэ газета Эрхүүдэ хэблэгдэжэ, удаань Шэтэ болон Улаан-Үдэ эльгээгдэдэг байха. Түрүүшын номерто КГБ-гэй хүдэлмэрилэгшэд гүрэнэй аюулгүйн комитет тухай Хуулиин проект тушаа зүбшэн хэлсэлгые гаргаа. Газетэдэ иимэ үгэнүүдые уншажа болоно: «Хуушан байдалда бусахын аргагүй сэг хүрэжэ ерээ гэжэ олон хүнүүд хөөрэлдэдэг. Тиимэ бэшэ гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Орёйдоол хоер-гурбан үдэрэй туршада хуушан байдалаа бусааха аргатайбди», «Засагай эгээн дээдэ эшелондо байгшадай зариманиинь гүрэнэй аюулгүйн Комитет тухай Хуули баталан абалгада һаалта хэхые оролдоно гэжэ һанахаар. Партийна ажал ябуулагшад, сүүдэй, прокуратурын, Соведүүдэй зарим хүдэлмэрилэгшэд тушаа үнэн сэхые хэлэхэ ябадалда һаад ушаруулагдана...» КГБ-е болюулха, үгы хэхэ гэжэ байгаад зарим мүнөөнэй реформаторнууд дура зоргон соогоо аашалдаг болошонхой. Иимэ органуудые хаахадаа, дуран соогоо шиидхэбэринүүдые абадаг, захиралта үгэдэг болохобди гэжэ тэдэнэр найдана бшуу...

«Версия» гэжэ газетые «Союзпечатиин» киоскнуудта хараһан байхат. Тус газетэ гэмтэ ябадалнуудые элирүүлһэнэй, һураггүйгөөр үгы болошоһон хүнүүе олоһоной түлөө мүнгэн шан тодоруулаа.

«Версия» гэжэ газетэ абажа уншагты!!!

Танай агент.

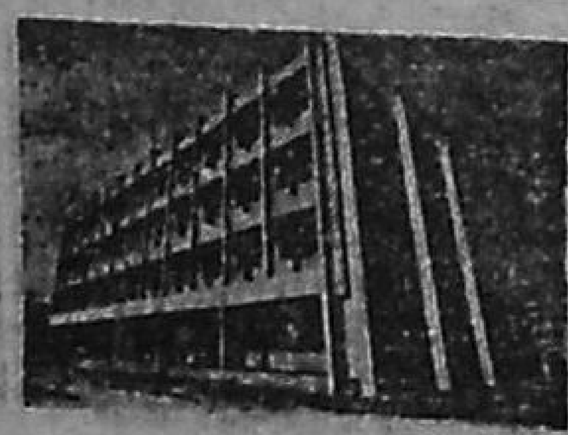

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000. г. Улан-Удэ. ул. Каландаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретариата—2-34-41; отделов: идеологический —2-43-23, социально-экономических проблем — 2-43-23, писем и образования, переводов—2 40-57, корректорская—2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮД-ТЭ ГАРАДАГ.

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательства, полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ, ул Ленина, 35.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.